

С. 117
Б. 664
С. 117

Биттирланы Т.Ш.

КЪАРАЧАЙ-МАЛКЪАР ДИН НАЗМУЧУЛУКЪ

КР

V

БИТТИРЛАНЫ ТАМАРА

КЪАРАЧАЙ-МАЛКЪАР
ДИН НАЗМУЧУЛУКЪ

С. 23574

ГУК «Государственная
национальная библиотека КБР
им. Т. К. Мальбахова»
г. Нальчик, ул. Ногмова, 43

Нальчик - 2010

УДК (АБ) БУМА
Б-664

УДК - 821. 512. 142

ББК - 83ю3 (2Р37)
Б - 66

Бу китапны, кыйын заманлада ислам тарикъатха кертчилей къалгъан ыннама, Эристауланы (Асанланы Маиланы кызы) Наалжаннга багъышлайма.

ISBN 9785-91833-007-9

© Т. Ш. Биттирова,

БИРИНЧИ БЁЛЮМ
Дин адабиятны
айныгу жоллары

ДИН АДАБИЯТНЫ ТАРЫХЫНДАН

Ислам динни Малкъарда бла Къарачайда сингиу жоллары

Ислам дин ючюнчю кере къайтып, миллет ийнаныу болгъанлы юч ёмюрден атлап барады. Ол кезиуню ичинде къарачай-малкъар халкъ бурунгу суратлау терелени юсюнде ислам динни маданиятын жетишимли айнытханды. Динни жорукъларын, тамалларын суратлау сёзню кючю бла ангылатыу ардан артха бир улуу маданият мешегенни къурагъанды.

Къарачай-малкъар халкъ узакъ ёмюрледен жазмасы, бийик суратлау кючю болгъан маданияты бла келе-келеди. Кертиди, тарыхны бир-бир заманларында аны, жазмасын тас этип, китапларын отдан, урушдан сакълаялмай къалгъан кезиулери да болгъанды.

Тюрк миллет къадарыбызда, биз IX-XIV-чю ёмюрледе руника жазма бла хайырланнганбыз. Ол затха Къарачай бла Малкъарны тауларында, ышыкъ бийиклеринде сакъланнган «таш китаплары» эм алимлени кёп жазмалары шагъатдыла.

Белгилисича, бизни ата-бабаларыбызгъа ислам дин юч кере келгенди. Биринчи кере IX ёмюрде, ол кезиуде къарачай-малкъар халкъ Улуу Булгарияны санында болуп, христиан дин жюрютгенди. Аны себепли бу кезиуде ислам дин Дагъыстанны бла Азербайджанны бийлегенликге,

Кавказны Кюнбатыш жанында халкъларында хазна жер табалмагъанды. Экинчи кере уа – Алтын Ортаны кезиуюнде. Алай, Алтын Орта ууатылып, миллетибиз Азия бла, Шаркъ бла байламлыгъын сел этген чакъда, XV-XVII-чи ёмюрледе ол христиан диннге жангыдан къайтады. Аны юсюнден ол жыллада бизни жерибизде айланып, ызы бла китапла жазгъан Арап, Европа къыраладан келген жолоучула жазмаларын къойгъандыла. Андан сора да христиан динни жюрютгенибизге шагъатлыкъла, халкъны эсинде, кёлден чыгъармачылыкъда, таш эскертмелерибизде, археология шаргларыбызда да элпек тюбейдиле. Ючюнчю эм ахыр кере муслийман дин бизни халкъыбызгъа XVII ёмюрню аягъында синггенди.

Муслийман динни орналгъан кезиуюне бир ненча таш эскертме шагъатдыла - Къарт Джуртда табылгъан, 1694 жыл бла белгиленген, Холамда XVIII ёмюрню ал жылларында жазылгъан, Малкъарны жер чеклерин белгилеген эки таш. Бу ташланы жазулары къарачай-малкъар тилде арап графика бла салыннгандыла. Быладан сора да Малкъар бла Къарачайны бурун къабырларында XVII-чи ёмюрню ахырында салыннган арап жазмалы сын ташла бардыла. Болса да къарачай-малкъар эпиграфика бла байламлы алыкъын тийишлисича илму тинтиуле бардырылмагъанлары себепли, биз бу ишибизде аланы юсюнден къысха айтып кетебиз.

Ислам динни миллет сезимге жолу кыйын

болгъаныны юсюнден эбизе патчах Вахуштини 1745 жылдан быллай шагъатлыгъы къалгъанды: «... басиянлыланы башчылары, бийлери – муслиймандыла, къара халкъ а христианды. Алай эки динден бири да терен туююлдо. Аланы башхалыкълары жаланда бир затда эсленеди: тонгуз этни ашагъанла христиандыла, ат этни ашагъанла – муслийманла. Ала бары да элиягъа табынадыла». Болса да, бу болум бир-бир жамауатлагъа келишгенликге, халкъны асламысы бу кезиуге муслийман динни тута эди.

Къарачай-малкъар халкъны ата-бабалары ёмюрлени узакълыгъында кёп тюрлю дин ийнаныуланы сынагъандыла – тейричилик, христиан, муслийман динле. Бир аз кезиуючюкню ичинде (Хазар къыралны санында болгъанында) чуюют ангыламланы да кийиргенди халкъ ниет сезимине, маданиятына. Алай ислам дин, аны культурасы къайсы динден да магъаналы жерни алгъанды миллет сезиминде. Ол затны кертилигин биз дин адабиятны ниет байлыгъында, форма жаны бла да элпеклигинде кёребиз.

КЪАРАЧАЙ-МАЛКЪАР МЕДИРСЕЛЕ

Исламны ниетлерин къаты тутар ючюн халкъ арап жазманы, адабиятны, аклиятны баш магъаналырын билирге керек эди. Ол себепден дин ахлулары арап жазма бла шагъырей болуп къалмай, тилни да билирге итингендиле. Муслиман динни киргени дерс бериу бла байламлы эди. XVI-XVII ёмюрледе ол ишни бардырыу даражасыны юсюнден бизге бюгюн ишексиз толу хапар айтыргъа къыйынды. Алай XIX ёмюрде Малкъарда бал Къарачайда ислам ниетлеге юйретиу, арап жазмагъа, адабиятха аталгъан дерслени къалай къуралгъанын ачыкъларгъа бизге онг берирча документле, шагъатлыкъла, эсгериуле да сакълангандыла.

Белгили немисли алим Клапрот 1807-1808 жыллада Къарачайда межгитле болгъаныны юсюнден билдиреди. Алай эсе уа, бизни халкъыбызны межгитлери, анга кёре медирселери да XIX ёмюрню аллындан башлап болгъандыла дерге боллукъбуз. Медирселеде биринчи устазла Татардан, Къырымдан, Дагъыстандан, Орта Азиядан келип, дерс бергендиле. Аланы бир-бирлерини атлары бюгюн да жамауатны эсиндедиле. Сёз ючюн, Къарачайда Бухарадан келген Абдуллах эфендини аты унутулмагъанды, анга мында шыйыхлыкъ окъуна тежейдиле. Искандер тукъумну отун Басханда тиргизген Абдурахман Юсуп Искандер да XIX ёмюрню

арасында Бухарадан келгенди. Ол Тилланы Амуш деп белгили кишини къарындашыннан туугъан къызны алып, юйюр къурап, Огъары Басханда жашагъанды. Абдурахман эфендини халкъ эсинде уллу билими, хакимлиги да болгъан адамныча сакълайды. Аны эки жашы Къасым бла Хажиде арап тилге, дин илмугъа кёл салгъанладан эдиле.

Революциягъа дери хар тау ауузунда бир ненча межгит болгъанды. Сёз ючюн, Малкъар ауузунда хар элни энчи межгити бар эди. Туура Хаблада уа уллу межгитге жюригендиле. Ол межгитни минарасыны ариулугъуну юсюнден орус жолоучула кёп жазгъандыла. Малкъарны (Туура Хабладан сора) хар межгитини медирсеси да бар эди. Алада устазлыкъ этип XIX ёмюрню ахырында – XX ёмюрню аллында Мечукъаладан Окъуф хажиде бла Узейир, Баккуланы Камил эм башхала тургъандыла. Токумаланы Идрис эфенди, Хучиналаны Алий, Улбашланы Хажимырза да билимлери, дин жорукълагъа сакълыкълары бла белгили эдиле Огъары Малкъарны жамауатына.

Чегем ауузунда межгитле Думалада, Элтюбюнде, Булунгада болгъандыла, уллу межгит а – Донгатда.

Басхан ауузунда сохталагъа терен билим бериюу бла белгили Эфендиланы Зулкъарнейди. Ол кеси да XIX ёмюрню арасындан башлап, аны ахырына дери Огъары Басханда эфендилик этип тургъанды. Межгитни имамы Эфендиланы Хасан-хажиде да бу медирседе дерсле бергенди. Ол

башха устазланы сохталарындан сынау-имтихан алгъанды. Бутар ауузда медирселе Огъары Басхан, Тегенекли, Гирхожан элледе бар эдиле. Къызы сабийчиклени арап жазмагъа Геккиланы Шарифа юйретгенди. Ол алифбаны ётдюргенден сора кёбюсюнде аятланы кёллеринден юйретгенди. Басхан ауузунда онтогъузунчу ёмюрню ахырында устазлыкъ фахмусу бла тюрклю Хафиз атын айтдырып тургъанды. Андан сора да аны аты сохталаны арасында низамгъа къатылыгъы бла да белгили эди. «Тюрклю Хафиз балакъяны бек урады», деп тарыгъа эдиле ала.

Холам-Бызынгы ауузуну белгили дин къуллукъчулары Созайладан чыкыгъандыла. XIX ёмюрню арасында жашагъан Созайланы Эшеуню уланларыны атлары битеу да Шимал Кавказгъа белгили эди. Андан сора да Кючюкланы Ибрагим хажи (аны туугъанлары-туудукълары Моллалары деген тукъумну жюрютедиле) кёп сабийни динни, илмуну жолуна салгъанды. Бёзюланы Чёпеллеу эфенди, Биттирланы Мухаммад хажи Кязим хажини татлы тенглери болгъандыла, адамлыкълары, адепликлери бла да таныулу эдиле. Бызынгыдан Ботталаны Герий, Чегемден Жаникаланы Жамо, Малкъарукъланы Ибрагим эфенди, Кёнделенден Диналаны Жашау хажи, Сюйюнчланы Къаншаубий, Малкъардан Мамайланы Голой, Ностуланы Бати, Мокъланы Локъман халкъны эсинде дин алимлерица сакъланнгандыла.

Медирсе арабча «дерс берген юй» деген магъананы тутады. Башда айтылгъаныча, Малкъарны медирселери мектепле болгъандыла. Мектеп арабча жазыу этген юйдю. Анда энчи программаны ётгендиле. Медирседе сохтала 3-4 жыл окъугъандыла. Биринчи жылларында ала алифлеге юйренип, арап сёзлени тизерге кюрешгендиле. Жылны ахырына Къуранны «Ясын» сурасын окъуялыу ахшы жетишимге саналгъанды. Экинчи жыл «Аптюек» («хафтек» – фарс тилинден – жетиден бири деген магъанада, - Къуранны жетиден бири кирген китап) окъулгъанды. Ол да «Ясынча», энчи китапчыкъ болуп басмаланнганды, юч-тёрт жылдан Къуранны саулай окъуп чыкыгъан сохтала башха китапла бла да шагъырей болгъандыла. Бек уллу магъана уа файгъамбарланы жашауларына бла аланы дин ючюн кётюрген азапларына жораланнган китаплагъа бериле эди.

Арап жазмагъа терк юйретир муратда къарачай-малкъар медирселени устазлары быллай амал тапхан эдиле. Сабийлени бир тюрлю магъанасы болмагъан – «*абыжат хауаз хутти келман сахфаз къаршат саххаз зазагъа*» - тилбургъучха юйрете эдиле. Бу тилибургъучда арап тилни тауушлары бары да тюбейдиле. Аны себепли, биринчи кюнден башлап, бу сёзлени сохталагъа къайтарып айтдырып, кёлден билдире эдиле. Аны бла бирге устазла сёзлени жиклери бла юйретиу дегенча амалны хайырланнгандыла. Арап тилде жалан да

юч ачыкъ таууш барды (а, и, у), аланы харфларын араблыла тизгинде жазмайдыла, бирде салмай окъуна къоядыла. Бек керек болса, тизгинни башында белгичиклени хайырланадыла. Аны ючюн сёзню жиклери юч тюрлю фонетика болумда айтыладыла. Сохталаны медирседе эрттенден ингирге дери «*би юстюн ба, би асра би, би утру бу - ба би бу; жум юстюн жа, жум асра жи, жум утру жу - жа жи жу*», деп махараз тартханларын эшитирге боллукъ эди.

Билим алыуну жолу къыйын эди. Медирсеге жюрюген жашчыкъла башха элдеде болсала, ала медирсени отоуларында жашай эдиле. Эли жууукъ болгъан – ата юйюнде. Окъургъа жашчыкъланы 8-9-жыллыкъларында ала эдиле, алай бир-бирде медирсеге 14-15-жыллыкъла да жюрюп тургъандыла. Сохтала медирсени бошاپ, устазы таукел этдирсе, андан ары да окъургъа жол излей эдиле. Бахчисарайда, Дагъыстанда неда Арабда, Тюркде билим алып келген таулунаны атлары артда башха халкълагъа да белгили болуп, аладан юйренирге деп узакъладан окъуна келе болгъандыла. Аллаиланы санында, бюгюннге дери атлары сакъланганла – Къарачайда Акъбайланы Окъуф, Хачирланы Джагъафар, Башлаланы Шамайыл, Малкъарда Асанланы Локъман, Энейланы Алий, Мокъаланы Локъман, Къудайлашы Нухдула.

Къарачайда, Малкъарда да XIX ёмюрню ахырында – XX ёмюрню аллында медирседе

сабийлени окъутууда уллу тюрлениуле болгъандыла. Дерс бериуню жангы, прогрессив жорукъларын, амалларын да хайырланып башлайдыла. Ол затха эфендиле бары да бирча ыразы эдиле дерге жарамаз, болсада заманнга кёре, иш да алгъа бара эди. Ол жангылыкъны кесине да «низамда сохтачылыкъ» дегендиле. Тюшге дери жашчыкъла муслийман адабиятха, аклиятха юйренселе, тюшден сора аланы инсанлыкъ илмула бла шагъырей этгендиле. Тарых, санау, география, математика, орус жазма дегенча дерслени хар эфенди кеси билимине кёре бардыра эди.

«Низам» медирселени ниетлерин жайыуда, аланы программаларын жарашдырыуда, китапла бла болушлукъ бериуде да кыырым татарлы алим эм жазыучу Исмаил Гаспраланы уллу кыйыны барды. Аны окъуу юйюнде билим алып къайтханла Къарачайда, Малкъарда кёп туююл эселе да, бар эдиле, (аланы санында Акъбайланы Исмаил, Шахмырзаланы Саид болгъандыла), туугъан журтларында дин исламны таза да, терен да этерге уллу кыйын салгъандыла. Андан сора да 1902 жылда Темирхан-Шурада Мухаммад Мавраевни типографиясыны ачылыуу битеу Дагъыстаннга, Шимал Кавказгъа да уллу маданият магъанасы болгъан иш эди. Анда редакторлукъ этген а белгили къумукълу алим, жазыучу Акайланы Абу-Суфьян болгъанды. Ол кеси да дерс китапла жазып, башхала келтирген къол жазмаланы тап къурашдырып, басмагъа берип тургъанды.

Белгилисича, Кязимни биринчи китабы бу типографияда басмаланганды. XX ёмюрню ал жылларында медирселе ачыу кыыстау баргъанды. Бу иште Къарачайны устазларыны жетишимлери бютюнда улуу эди. Ала Къобан округну таматарлары ачхан эл школлада да муслийман дерсле берип тургъандыла, хар жыл сайын, бир айгъа жыйылып, окъутууну-юйретиуню жолларын ызлап болгъандыла, методика жаны бла жетишимлени, кемчиликлени сюзгендиле.

Кертисин айтханда, халкъны жаланда медирселени юсю бла жарыкъландыруу кыйын иш эди. Ол кеси да арап жазмагъа тюшюнмеклик кёп заманны алгъаны бла байламлы эди. Андан сора да, медирседе сабийни окъутургъа къолайы хар бир юйюрню да жокъ эди. Аны себепли, халкъны асламы дин жорукъланы, намаз фарызланы, Къуранны сураларын кёлден билгенди.

Медирселеде окъутуудан сора да дин ниетлеге тюшюнюрге, ислам маданиятны билирге хаж кылыу да улуу себеплик этгенди. XIX ёмюрде Малкъардан, Къарачайдан да хаж кылыргъа, муслийман топуракъны кёрюрге, алимликни излеп арап кыраллагъа – Меккагъа, Мадинагъа кёпле жол салгъандыла. Халкъны оюмуна кёре адамгъа андан сыйлы къуллукъ жокъ эди. Алай ол кыйын, иги кесек ырысхы къоранч да излеген иш эди. Аны ючюн хаж кылыргъа атланган окъуулу, адепли адамны кеси ырысхысы жетмесе, анга эли, тийреси, жууугъу-ахлусу болушуп, ахча

жыйып, жол азыгъын да хазырлап, къурманлыкъ, той, зикир этип ашыргъандыла. Жол а, керти да узакъ, къыйын, къоркъуулу да эди. Аны себепли, хаж къылыргъа баргъанланы артха барысы да къайталмай эди. Болсада халкъда андан сыйлы борчха жаланда ата журтуну, элини-жамауатыны азатлыгъын сакълагъан саналгъанды.

Хаж къылыргъа барыу муслийманланы баш борчларындан бириди. Аны толтурургъа таулуланы бек итингенлерине, сёз ючюн, быллай шагъатлыкъла бардыла: 1904 жылда хажкъылыргъа барыргъа эркинлик тилеп 24 киши къагъыт жазгъанды; 1912 жылда 17 адам Меккагъа барып къайтханды. Алагъа, Къарачайгъа дери барып, къурманлыкъла, тойла этип тюбегендиле. Бу шартла халкъыбызны, жаланда динни ниетлерине кертилик бла чекленип къалмай, магъанасын терен билирге, муслийман алимлеге тюбеп, дерс алып, илмугъа тюшюнюрге итиниуюгюн белгилейдиле.

Белгилисича, ынкъылапдан сора кёп жылланы ичинде жамауат сезимни диннге, аны бла байламлы не ишге да чюйре къарагъан идеология бийлеп тургъанды. Алай, бюгюнню кюнню излемлеринден къарап ойласакъ, динни юсю бла келген адамлыкъгъа, тюзлюкге итиниу, билимни-окъууну жакълау дегенча затланы халкъны жашауунда болмагъанча улуу магъаналары ачыкъланады.

Миллет адабиятла Совет Союзну кезиуюнде

эфендилени хыликгялагъан, аланы кѣзбаучу, хыйлачы, бузукъчу этип кѣргюзтген тѣре болгъанды. Алай ол зат жашау кертиликден къайда кери эди. Адам дегенинг алайды: хар ким да бирча фахмулу, закий, уста да болмайды. Ишине таза жюреги бла берилмегенле да тюбей болур эдиле. Алай революциягъа дери жыллада медирселени халкъны жарыкъландырыуна, маданиятыны, адабиятыны айныуна улуу къошумчулукъ этгенлерине аз да ишеклик жокъду.

ДИН АДАБИЯТЧЫЛЫКЪ

Ислам дин культураны биринчи тынгылы эскермелеринден биринде – Къарт Джуртда табылгъан 1695 жыл бла белгиленген ташда окъуна биз поэзия шартлагъа тубейбиз. Бу къабыр ташны ишлеген уста неда ташны ишлетген быллай назмула бла дуниягъа къарамың, жашауну хаухлугъуну юсюнден да айтады:

Омар, Абу-Бекр, Осман, Алий.

Зияратдан мурат

Аладан дуады.

Бюгюн манга эсе,

Тамбла сангады.

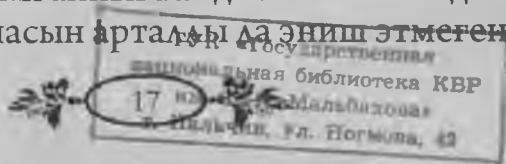
Къарачай-малкъар халкъны сёз усталыгъыны айныу жолу эки уллу тин кюч бла байламлыды – бир жанындан – эрттеден келген инсан адабиятчылыкъ, экинчиден а – дин адабиятчылыкъ. XIX ёмюрге ол эки уллу ниет кюч бир-бирине таяна, бир-бирин байыкъландыра, алай айныгъандыла. Дин адабиятны юсюнден ахыр жыйырмажыллыкъгъа дери хазна илму тинтиу бардырылмагъанды. Дин бла байламлы назмучулукъгъа халкъны кёлден чыгъармачылыгъыны санында болмаса, суратлау адабиятны бир ишанынача къаралмагъанды. Болсада, дин адабиятчылыкъ халкъны ниет жашауунда уллу жерни алгъанына шагъатлыкъла жазма адабият кенг жайылгъынчы окъуна, бир-бир орус алимлени, жолоучулары, журналистлени жазмаларында тубейдиле. Юлгюге, XX-чы

ёмюрню аллында белгили орус журналист эм фольклорист П. Максимов «Горские сказки» деген аты бла басмалагъан илму ишинде былай жазгъанды: «Эсли бийче» деген жомакъны манга Оракъланы Фаризат айтханды, ол а жомакъны малкъар тилде арап харфла бла жазылгъан китапдан окъуп юйреннгенин айтханды».

Къарачай-малкъар халкъны, белгилисича, миллет жазмасыны кенг жайылып башлагъан кезиую жыйырманчы ёмюрню 20-чы жылларында, Совет власт орналгъандан сора эди. Болса да ары дери да бизни халкъыбызны биринчи китаплары басманы кёргендиле.

Ол китапланы баш энчилиги – ала бары да дин китапладыла. Бу ёмюрню поэзиясы эки жолну баргъанды. Биринчиси – ислам маданиятны бешигинде, экинчиси уа – халкъ жырчыланы төрелерин айнытыу бла. Хар бири кеси борчун толтура, бир бирине чырмамай, аны къой – бир бирин байыкъдыргъан да эте.

Ислам динни юсю бла келген ниетле, поэтика темелле ары дери айныгъан къарачай-малкъар поэзия жорукъладан башха тюрлю эдиле. Дин киргинчи, хар назмуну баш жигити да, аны къуралыу хыйсабы да адамны кесилиги бла байламлы эди. Ислам ниетлеге кёре уа, хар зат бир Аллахны оноуунда болгъаны дайым чертиледи. Не халкъны ичинде да ислам маданияты ма бу баш жоругъуна таянып айныгъанды. Алай ол адамны жашауда магъанасын арталы да эниш этмегенди.

Кязим зикиринде Аллах «кеси ючюн жаратды тишилени, эрлени» деген эсе да, инсанлыкъ, адамны баш эркинлиги да аны назмуларында баш жерни алгъанлай къаладыла.

Эки маданият череги бирге къошулгъан жерде жангы форма туумай амалы жокъ эди. Аллаи форма назмуду. «Назму» деген сёз арап тилден ислам дин бла келгени да, аны биринчи магъанасы зикир болгъаны да белгилиди. XIX-чу ёмюрню ахырында Къаспотну, Кязимни чыгъармачылыгъы бла байламлы бу сёз кесине биз бусагъатда ангылагъан магъанасын сыйындыра башлайды. Ары дери «жыр», «чам», «ийнар», «кюй», «хапар», «таурух», «турки» жанрланы атлары белгили болгъан эсе, энди алагъа «назму» да къошулады. Ол болум а адабиятны айныуунда магъаналы атлам эди.

Дин бла байламлы биринчи назмуланы (зикирле, файгъамбарланы юсюнден таурухла, исламны жорукълары – ийман-ислам) алып къарасанг, аланы къарачай-малкъар халкъ жырладан башха этген магъаналарындан сора да макъамлары эди. Кёбюсюнде дин жырланы, бир кепде жазып, бир макъам бла айтхандыла. Аланы айтылгъан жерлери да энчи эди. Тарых жырны, ийнарны жери бир жыйында, бир тойда болгъан эсе, дин назмула асламында межгитледе, маультледе, саусузну къатында айтылгъандыла. Аланы эфендиле медирселени сохталарына да юйретгендиле. Сохтала назму къураугъа да

сүйюп къатышхандыла. Сёз ючюн, Асанланы Локъман хажини сохтасы, аны къарындашындан туугъан Асанланы Налжанны бюгюнлюкге дери сакъланган «Мокъаланы Хамбийге» деген назмусу ол адетни юлгюсюду.

Назму къурауда биринчи дин ахлулары арап поэтикагъа таяннгандыла. Будаиланы Хусейни кызы Нюржийханны эсгериулерине кёре, аны атасы, тизгинлени эки жаны да бирге тенг болмаса: «Арап назмуланы ишленгенлери кепге урулуп чыкыгъанлай болады, бизде да алай болургъа тийишлиди», – деп, назмуларын жангы тизгин бла жазаргъа итингенди.

Алай бек магъаналы уа – айтылгъанны ниети эди, ол ниетни назмуну ичинде бир ызгъа келтириу. Бир юлгю. Къарачай-малкъар поэзияда аты унутулмай тургъан, XVIII-чи ёмюрде жашагъан Абдуллах шыйых, биринчи болуп, арта къарачай-малкъар адабиятта уллу жер тапхан адетни башлагъанды – «Ийман исламны» жазгъанды.

Абдуллах шыйыхдан сора эки ёмюрню ичинде дин поэзияны бу тёресин кёпле байыкъландыргъандыла. Аланы хар бири ислам динни жорукъларын кесича ангылатыргъа кюрешгенди. Абдуллах шыйых, Къудайланы Нух, Каппушланы Ахия, Будаиланы Хусей эм кёп башхала жашаугъа, адамланы арасында халлагъа кеси къарамларын ачыкылагъандыла. Аллахх ийнанмакълыкъ, гюнях, сууап, динни жюрютюу дегенча затланы, ууаз берип ангылатхандан сора

да, эсде кьалыр ючюн, назму халда айтхандыла. Бу дин поэзия төрени бек фахмулу юлгюсю Кязим хажини ёлюмсюз «Ийман исламыды».

Ислам адабиятны дагыда бир магъаналы бёлеги – файгъамбарланы юсюнден таурухладыла. Бу таурухла къарачай-малкъар адабиятта назму формада да жюрюгендиле, къара сёз бла да айтылгъандыла. Мухаммад файгъамбар, аны туудукълары Хасан бла Хусейин, киеую Алий эм да Ибрагим, Исса, Нух, Дауут фагъамбарланы юслеринден назмула, зикирле, хапарла къарачай-малкъар дин адабиятны ал атламларыдыла. Файгъамбарланы дин ючюн этген жигитликлерин белгилей, аланы бийик инсанлыкъ даражаларын ачыкълай, назмучуларыбыз аланы сыфатлары, тутхан ишлери да окъуучулагъа жууукъ болурча этерге фахмуларын аямагъандыла.

Фольклорубузну тинтилмей тургъан жанрларындан бири зикирледиле. Бу ишни чола кьалгъаныны эки сылтауу барды. Биринчиден, заманында дин бла байламлы чыгъармаланы илму тинтиулеге кьошаргъа кьоймай эдиле. Экинчиден, зикирлени жазгъанла кёбюсюнде белгили эдиле да, ол чыгъармаланы фольклор тинтиулеге кийирирге жарамай эди.

Зикирледе назмучула бек башындан Аллахха ийнанмакълыкъны магъанасын ангылатхандыла, инсанны таза, гюняхсыз жолгъа чакъыргъандыла, жаханимни ачы суратларын ишлегендиле.

Зикирлени айтыуда, къурауда да тиширыулары къошумчулукълары уллуду.

Алай бла, ислам динни юсю бла келген назмучулукъ тёреле къарачай-малкъар поэзияны айныу жолунда магъаналы жерни алгъандыла. Ол тёреле, поэзия формаланы тюрлендирип къойгъандан сора да, жангы ниетле бла халкъны ниет культурасын байыкъдыргъандыла.

Дин назмулары тыш формалары башха назмуладан байыракъ болгъанлары ачыкъ кёрюнедиле. Аланы тизгинлеринде рифма, ритмика, строфика дегенча затла тазадыла, кючлюдюле.

Дин назмулада Шаркъ поэзияны кёп тюрлю тизгин жыйышдырыу адетлери тюбейдиле – бейтле /Кязимни «Ийман-исламы»/, тюрк туюгъу /Чабдарланы Сюлеменни назмулары/. Тюрк назмучулукъ тёреледе бурун дуниядан бери уллу жерни «турки» /неда «туюгъ»/ форма алып келеди. Былай назмулада юч тизгин бирча бошалып, тёртюнчю тизгин назмуну ахырына дери хар тёрттизгинни айгъакълап барады. Сёз ючюн, «Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа» деген назму къауумда болум алайды. Бу тёрере таяна артта Ахметланы Локъман кёчгюнчюлюкде «О, не кюнле келди бизге!» деген назмусун жазгъанды. Семенланы Исмаилны кёп дин назмусу да туюгъну тамалында къуралыпдыла.

Дин адабиятчылыкъда суратлау культураны башха формаларындача, жанр байлыкъ да барды.

Назмула, поэмала, тюрлю-тюрлю ууакъ жанрла, къара сёз бла жазылгъан ууазла бла фатыуала, файгъамбарланы юслеринден хапарла бла повестле эм дастанла. Аланы хар бирини жанр борчу, къуралыу амаллары башхадыла. Барын да бирикдирген дин ниетледиле. Ол ниетлени ачыкълауда назмучула тюрлю-тюрлю формаланы хайырланыргъа онг тапхандыла.

Къарачай-малкъар дин адабиятта поэзия жанрла быллайладыла: зикир, ийман-ислам, маулют, мунажат, насийхат. Къара сёз бла къуралгъанла – дууа, фатыуа, ууаз, файгъамбарланы юсюнден хапарла.

Поэзия формаланы юсюнден сёз баргъанда, биз бек алгъа зикирни энчи белгилерге керекбиз. Нек дегенде, дин адабиятны бу жанры кёп теманы ачыкъларгъа онг береди. Зикирлени хаж къылгъанны, жолоучулукъну, ёлгенни, окъууун тауусханны, бир дин тёрени эм кёп башха затланы юсюнден къурагъандыла, тюрлю-тюрлю макъамла бла да айтхандыла. Малкъарда бла Къарачайда ислам дин терен сингнгенден сора, XVIII – XIX-чи ёмюрледе, зикир къурау тёре кенг жайылгъанды. Зикирни назмудан башхалыгъы аны макъам бла айтылыуундады. Аны себепли, зикирлени жарашдыргъанланы сёзге чемерликден сора да ариу ёнлери болургъа керек эди. Ол затха медирселеде улуу эс бургъандыла. Къуранны окъута туруп, хар устаз аны ариу макъам бла

айтып, сохталарын да дин назмуланы Къуранны музыка төресине тийиншлиликде юйретгендиле.

Ислам динни жорукъларын ангылатыуда бек улуу магъанасы болгъан чыгъарма ийман исламды. Сёз мында исламны беш фарызны юсюнден барады – Аллахны бирлигине бла фыйгъамбарланы хакълыгъына ийнанмакълыкъ, намаз этиу, ораза тутуу, хаж кылыу, зекят чыгъарыу. Бу дин жорукъланы ангылатыр ючюн къарачай-малкъар назмучула энчи жанр ишанлары болгъан «Ийман-исламны» балладаны төрелеринде къурап, айнытхандыла. Ийман исламны кёп автор къурагъанды, аланы санында – Абдуллах шыйых, Къудайланы Нух эфенди, Мечиланы Кязим, Каппушланы Яхья, эм башхала. Ала бир темагъа жазгъанлыкъгъа, хар бирини суратлау энчиликлери ачыкъ кёрюнеди. Нух эфенди, сёз ючюн, дин жанына къаты болуп айтады балладасын, Кязим а «ийман ислам керекди хар инсаннга» деп жумушакъ ауаз бла билдиреди дин излемлерин.

Биринчи ийман-исламны Абдуллах шыйых къурагъаныны юсюнден бизге Кипкеланы Тогъузакъ билдиреди. Ол кеси XVIII-чи ёмюрню ахырында жашагъанды. Бусагъатда аны жалан да бир назмусу белгилиди. Тогъузакъ къурагъан назму Бухарадан Къарачайгъа келген дин алими, Абдуллах шыйыхха жораланганды. Абдуллах шыйых бизни халкъыбызны ислам динин кючлеген алимледен бирине саналады. Кипкеланы Тогъузакъны назмусу

бизге ислам динни кючлеген дин келечиледен бирини юсюнден толу хапар береди:

Къарачайны къонагъысан,
Кёзюбюзню чырагъысан,
Олийлени бурагъысан,
Мубарек шыйых Абдуллах.

Бухарадан келип къалгъансан,
Халкъны тюз жолгъа салгъансан,
Айтхан сёзю унутулмагъан,
Мубарек шыйых Абдуллах.

Биз бу назмуну къуралыуунда тюрк туюгъну бир формасын кёребиз. Ол адабият шарт дин назмучулукъгъа юлгю болгъаныны юсюнден чертип айтырчады.

Дин адабиятчылыкъда бек уллу форма маулютдю. Къарачай-малкъар поэзияда ол бек уллу суратлау бийикликге жетгенди дерге боллукъбуз. Акъбайланы Исмаил (Чокуна эфенди), Мечиланы Кязим, кёп белгисиз авторла бу дин адабият тёрени байыкъландыргъандыла.

Къарачай-малкъар маулютле Мухаммад файгъамбаргъа жораланадыла. Аны туугъанына, жашау жолуна, мирадж кечени – Аллах файгъамбарны кесини келечиси этген кечени сыйлылыгъына, дин ючюн къазауатлагъа, файгъамбарны жууукъ-ахлу, тенгине – бу затланы барысына да тийишли багъа берилип, салауатла салынадыла. Маулютлени ичинде жалан да салауатладан къуралгъанла да тюбейдиле. Къысха

айтханда, къарачай-малкъар маулютле уллу ниет кючлери, суратлау даражалары бийийк болгъан чыгъармаладыла. Ала диннге кертиликни бегитгенден сора да аны тарыхы бла да шагъырей этедиле. Аны бла бирча, алада суратлау кюч да эллекди. Маулютно бир-бир суратлау, къурулуш амаллары къарачай-малкъар жазма адабиятха кечгенин да эслеген къыйын туююлду.

Къарачай-малкъар дин сезимледе магъаналы жерни адам улуну ёлгенден сора болуму алады. Ислам динде, Къуранда ол затха уллу эс бёлюнеди. Гюняхлыкъ – сууаплыкъ, игилик – аманлыкъ, тюзлюк – терслик, ийнанмакълыкъ – иймансызлыкъ дегенча бир-бирге чюйре тургъан затла мунажатланы баш темаларыдыла. Чабдарланы Сюлеменни, Кулийланы Жалдузну эм башха назмучуланы мунажатларында сёз къабыр азапны юсюнден, гюняхлы ишлени этгенлеге ол дуняда къаллай азап сынарыкъларыны юсюнден барады:

Намаз этмей къойгъанлагъа,

Анга учузлукъ салгъанлагъа,

Къыямат кюнде былагъа,

Онбеш азап барды алагъа, – деп Сюлемен шыйых ол азапланы ачылыгъын туура этеди.

Иймансыз этме, Аллах,

Тилим да тутулгъан кюн.

Дуня ауарам кетип,

Жан берип къутулгъан кюн, – деп тилейдиле мунажат жазгъанланы асламы.

Дин адабиятчылыкъны айнытхан авторланы

юсюнден бизге бююнлюкде аз зат белгилиди. Аны сылтауу да туурады: алгъа, жазма болмагъан кезиуде, кёлден айтылгъан чыгъармала унутулуп, уллу суратлау кючлери уа ниет хазнабызгъа сингип, сакъланнгандыла. Жазма иш башланнганы бла уа совет идеология диннге къажау тургъаны себепли, аллай чыгъармала басманы кёрмегендиле. Совет кезиуню жамауат болумлары бизге уллу ниет хазнадан бир аз бёлегин жетдиргендиле. Анга кёре уа дин адабиятчылары атларын, аланы чыгъармачылыкъда жолларын да. Насыпха, бизни заманыбызгъа дери закийлени атлары, бир къауум назмулары да жеталгъандыла. Аланы санында – Кипкеланы Тогъузакъ, Чабдарлары Сюлемен, Мечиланы Кязим, Къудайланы Нух, Хачирланы Юсуф, Ахметланы Локъман, Сотталаны Бижат, Акъбайланы Исмаил, Каппушлары Яхья, Семенланы Исмаил бардыла. Бу назмучуланы хар бирини суратлау хатлары, дуниягъа къарамлары энчидиле, аланы бирикдирген – ислам динге кертчиликди, ачыкъ ниетли, терен ийнаныуду.

Бу китапха жыйышдырылгъан назмула уллу адабият черекни бир тамычысыды, дерге керекди, алай уллуду халкъ айнытхан дин маданияты. Болса да таза шауданны кюзгюсюндеча бери кирген назмула ол уллу черекде болгъан ариулукъну, къарыуну, тазалыкъны кёрюзтедиле. Атлары, чыгъармачылыкълары да халкъны ичинде кенг жайылып, алай жыйышдырылмай тургъан Хачирланы Юсуф бла Акъбайланы Исмаилны

чыгъармачылыкларыды. Аны себепли бу китап аланы назмулары тийишлисича кирмегени себепли толутююлдо дерге керекди. Инша Аллах ол ишге да бир кюн чыгъар деп умут этебиз.

Китап төрт бөлүмдөн кзуралады. Биринчисинде дин культураны, бегирек да назмучулукну къарачай-малкъар халкъда къалай бла айныгъаныны юсюнден айтылады. Экинчи бөлүм авторлары белгили болгъан дин назмучулукну юлгюлеринден кзуралгъанды, ючюнчю – халкъ аузунда жюрюген, ким кзурагъаны ишексиз белгили болмагъан назмуладыла. Төртюнчю бөлүмде Тюркде жашагъанла кзурагъан дин чыгъармаладыла. Назмулада тюбеген арап, тюрк, фарс сёзле курсив бла белгиленгендиле эм аланы ангылатыулары китапны ахырындады.

Мени бу ишимде кёп жылланы болушуп келгени ючюн Будаиланы Хусейни кзызы Нюржийхан хаджиге уллу ыспас этип, ыразылыгъымы билдиреме.

A large, ornate decorative frame with intricate floral and scrollwork patterns, surrounding the central text. The frame is symmetrical and features a central floral motif at the top and bottom.

ЭКИНЧИ БЁЛЮМ

Энчи хат

КИПКЕЛАНЫ ТОГЪУЗАКЪ

Кипкеланы Тогъузакъ XVIII-чи ёмюрню ахырында жашагъанды. Тогъузакъ къурагъан назму Бухарадан Къарачайгъа келген дин алими, Абдуллах шыйыхха жораланганды. Абдуллах шыйых бизни халкъыбызны ислам динин кючлеген алимледен бирине саналады. Ол 18 ёмюрге жашагъанды. Биринчи кере «Ийман-ислам» поэманы къарачай-малкъар тилде Абдуллах шыйых къурагъанды. Ол шартны юсюнден 1922 жылда «Таулу джашау» газетде Алийланы Умар былай жазгъанды: «Къарачайгъа «къара танытхан», бусагъатда да аты улуу хурмет бла айтылгъан Абдуллах шыйых болгъанды. Аны алаMAT иши – «Ийман-ислам» талай заманны ичинде, бюгюнлюкде окъуна кёплени, ана тиллеринде окъургъа суйгенлени жан китаплары болуп турады. Бу китапда къарачай халкъны жашаугъа къарамы баямланады, кимге да ангылашынырча, айбат тил бла жазылгъан китап инсанланы арасында адамлыкъны, намысны юсюнден айтады».

Байчораланы Магомет Кипкеланы Тогъузакъны назмусун басмалай туруп, («Ленин байрагъы» газет, 1990 жыл, 19 май) Абдуллах шыйыхны къабыры унутулупду, алай тамата тёлю зияратха Тебердиге жюрюгени уа белгилиди, деп жазгъанды. Юч айдан сора «Ленин байрагъында» Нурмагометланы Къазий-Магомет илму тинтиулерини юсюнден былай жазгъанды:

«Аны (Абдуллах шыйыхны) бизни халкъ ауузгъа алып, багъалатып, айтханын жерге тюшюрмей, жер башында эм сыйлы адамладан бирине санап тургъанды. Къачан да, къайда да адамла аллайлагъа кеслерини жашауларын тенглешдирип, аны игиликни ёлчесича кёрюп, ууаз бергенине тынгылагъандыла.

Къарачайда, артыкъсыз да Теберди жамауатда адамлыкъ, кертилик, тазалыкъ, тенглик ючюн кюрешде Абдуллах шыйыхны улуу къыйыны болгъанды. Халкъны эсинде къалгъаннга кёре, ол мажюсю адетлени къурутуп, ислам динни юсю бла жамауат жашауну шериатха кёре тюзетирге кюрешгенди». Къазий-Магомет, Кърымшаухалланы Тебердиде сакъланган сын ташларыны жазууларына кёре, Абдуллах шыйыхны къабыр орунун белгилейди, алай бла халкъ эсинде сакълап тургъан шартны документни кючю бла бегитеди.

Кипкеланы Тогъузакъ Абдуллах шыйыхны сохтасы болгъанды. Аны зикири къарачай-малкъар адабиятда дин назмучулукъда биринчи юлгюледенди.

АБДУЛЛАХ ШЫЙЫХХА

Къарачайны къонагъысан,
Кёзюбюзню чырагъысан,
Олийлени бурагъысан
Мубарек шыйых Абдуллах.

Келип тохтадыкъ аллында,
Мукътадий болуп дууангда,
Къош бизни сыйлыларынга,
Мубарек шыйых Абдуллах.

Бухарадан келип къалгъансан,
Халкъны тюз жолгъа салгъансан,
Айтхан сёзю унутулмагъан,
Мубарек шыйых Абдуллах.

Келебиз санга баш уруп,
Напысы хауадан чыгъар деп,
Бизге да амал-дарман деп,
Мубарек шыйых Абдуллах.

Къабырыгъыз Тебердиде,
Бийик таулары тюбюнде,
Бир тамаша ариу жерде,
Мубарек шыйых Абдуллах.

ЧАБДАРЛАНЫ СЮЛЕМЕН (1851–1927)

Чабдарланы Батийни жашы Сюлемен Огъары Холамда туугъанды. Аны гитчеликден устазы атасыны эгечини эри Ибрагим хажи болгъанды. Ключюкланы Ибрагим хажи Холамгъа Огъары Малкъардан кечгенди. Уллу билими болгъаны себепли, медирседе окъутуп тургъанды. Ол сохталарын тынгылы окъутханды. Элде дин жаны бла башха жумушлагъа да къарагъанды. Холамлыланы, бызынгычыланы арасында уллу сыйы бар эди. Ибрагимни жашларына (халкъыбызны белгили адамлары Исхакъ, Мухаммад, Якуб), туудукъларына Ибрагим хажи дин ахлусу болгъаны ючюн жамауат Моллалары дегендиле, артда ала кеслери да ол тукъумну жюрютюп тебирегендиле. Алай бла, Сюлемен гитчеликден окъуна билимли адамланы къатында ёсгенди.

Сюлемен Холамда жашагъан кезиуюнде хаж къылыргъа барады. Каирни аль-Азхар университетинде бийик муслийман билим алады. Университетде окъуй тургъанлай, экинчи кере хаж къылады. Сюлемен ызы бла Францияда окъуйду. Къайсы университетде окъугъаны белгили туююлду, анда ол медицина жаны бла билим алгъанды. Бюгюн да аны бир къауум медицина инструменти туудукъларындадыла.

Сюлемен шыйыхны юсюнден хапарланы аны келини Фатимат, башха жууукълары, сохталарыны

туудукълары, туугъанлары бюгюн да айтханлай турадыла. Аны аты таурухлагъа киргенди дерге боллукъду. Ол хапарлагъа шагъатха Сюлеменни къол жазмалары, архив къагъытла да сакъланадыла. Сёз ючюн, 1897 жылдан къагъыт. Бу къагъытда Сюлемен – Холам элни эфендиси – «арап тилде кеси ючюн да, жаза билмеген холамлыла ючюн да къол салады», деп жазылыпды. 1899 жылда 5 мартда Терк Башында чыкъгъан «Казбек» газетде быллай билдириу басмаланганды: «Нальчикдеги тау сюдюню къадийи болуп Холам элден Чабдарланы Сюлемен тохдашдырылгъанды». Экинчи жыл Нальчикдеги тау сюдюне малкъар халкъдан быллай адамла айырылгъан эдиле – Холамдан Чабдарланы Сюлемен, Кёнделенден Сюйюнчаланы Къаншаубий, Чегемден Жаникаланы Жамо, Басхандан Орусбийланы Махай, Малкъардан Мамайланы Гулой. Сюлемен аланы ичинде къадий эди, къалгъанла уа – сюдюню депутатлары.

Кёнделен эли, халкъны эсинде сакъланнганына кёре, 7 кере чачылып, жангыдан къуралгъанды. Ахырынчы кере къуралгъанда (XIX-чу ёмюрню 60-чы жылларында) бери жерсизлени кёчюредиле. Ала бла бирге элде низам, адет-тёре сакъланыр ючюн бий тукъумладан – Холамда Шакъманладан, Бызынгыда Сюйюнчладан, Чегемде Басиятладан (бусагъатда адамы къалмагъан тукъум) бирер юйюк кёчюргендиле. XX-чы ёмюрню ал жылларында Кёнделен адам саны бла Малкъарда бек улуу эл эди. Мында 4 межгит бар эди, улуу межгитни

медирсесинде кеп жерледен сохтала окбуй эдиле. Дин илмуну белгили эфендиле, хажиле айныта эдиле. Чабдар Сю-лемен Кенделеннге бу заманда келеди. Бери кечерни аллында Сюлемен ислам динни улуу алыми эди. Меккада шыйыхла бла бирча тафсирлик бла кюреше, мюридлик алганды.

Сюлемен Чабдар Кенделенде жашагъан жылларында хужурада турады. Анга тюберге, билимлерин ёсдюрюрге башха жерледен келип болгъандыла. Алай Сюлемен кеси аллына кзулукъ этген болмаса, жамауат жашаугъа къатышмагъанды, жума кюнден сора межгитге окбуна бармагъанды. Болсада аны кеп сохтасы, изничиси болгъанды. Аланы санында белгили революционерле Алийланы Умар бла Энейланы Мухаммад окбуна болгъандыла. Арта Малкъарны, Къарачайны да белгили эфендилери Таумурзаланы Юсуф, Созарукъланы Рамазан, Моттайланы Мухаммад (дин кзулукъну толтургъаны ючюн 25 жылны тутмакълыкъда тургъанды), Батчаланы Дауут, Капшушланы Яхья эм кеп башхала Сюлемен шыйыхны сохталары болгъандыла.

Дин илмуда улуу кыйыны ючюн эм тюрлю-тюрлю ишанларына кёре, Сюлемен Чабдар шыйыхха саналгъанды. Аны къабырына зияратха бюгюн да жүрюгенлей турадыла. Сюлеменнге дери аныча улу шыйыхха дюгерли дин кзулукъчусу, Абисалланы Абдий саналгъанды. Ол кеси да кеп жылланы Къарачайда (Нарсанада) устазлыкъ этип тургъанды.

Сюлеменни уллу китапханасы болгъанды. 30-чу жыллада жашы Исмаилны тутханларында Сюлеменни китапларын эки арба бла элтип элни гёбен жанында кюйдюргенлерин кёргенле бюгюн да саудула.

***

Уста къатынлагъа барып сормагъыз,
Шариатха келмейди ол формагъыз.

Ай харипле, ол не зат деп барасыз,
Аны ючюн жаханымни аласыз.

Сураp болсагъыз китаплагъа соругъуз,
Китап буюргъаннга ыразы болугъуз.

Къыямат кюн жарыкъ болур жолугъуз,
Харекетли болур анда къолугъуз.

Таш салгъан адамла не зат билелле,
Уоллайхий, ала бир зат билмей юрелле.

Ала айтырла шайтан кибик хапарла,
Къурманлыкъ этдирип андан къабаргъа.

Къыямат кюн аны ючюн табарла,
Ол адамла жаханымге чабарла.

Дахий келир къурманлыкъдан тери да,
Аны этдирген жаханымде эрир да.

Мен соргъанма сынап-сынап алагъа,
Нечик айтырыкъ болурла деп къараргъа.

Билдим адамланы алдай туралла,
Ай харип жахилле, билген суналла.

Муслиймансыз, ийнанмагъыз, билмейди,
Ол ишин къоймаса, диннге кирмейди.

Энди ташла сёлешеми киришди,
Айхай, файгъамбар болса да бир ишди.

Ташла файгъамбаргъа сёлешгендиле,
Дахий терекле жюрюп келгендиле.

Тиширыугъа файгъамбарлыкъ бермеди,
Не да китапладан бири келмеди.

Сора была не зат бла айталла,
Юйрете болмаса, анга шайтанла.

Къызла, къатынла чачларын ачалла,
Ол заманда малаикле къачалла.

Жабып турсун, адам кёрсюн-кёрмесин,
Малаикле кетип, жинле келмесин.

Тиширыула ачып турса чачларын,
Къыямат кюн тутмакъ этер башларын.

Мен айтайым, нек ачады чачларын,
Жашла чыгыр сунмаз ючюн башларын.

Дурус туююлдю эшитдирирге сёзлерин,
Кишилеге къаратмасын кёзлерин.

Ассылыкълар ючюн балах тюшеди,
Ассылыкъ этмегенле да бишеди.

Ол да ассылыкъ этгенлей болады,
Дахий балахын анга да салады.

Эрни оноуун къатынлары этелле,
Эри изнусуз къалай болса кетелле.

Эр айтханын къатынлары этмесе,
Эрни ыразылыгына ол жетмесе,

Жаханамли болур, дейди, ол къатын,
Жаханамге жаздырмасын ол атын.

Андан эсе, къатынсыз да къолайды,
Керексизге къалын малы къорайды.

Назмуну ахырында арап тилде жазыуу – 1344
жыл, рамазан айда хижра бла.

МУНАЖАТ

Сёзюмю ауалы бисмиллях,
Экинчи алхамдуллилях,
Салат-салам фйгъамбаргъа,
Ахлусуна, асхаблагъа.

Анга табигъ болгъанлагъа,
Дин жолунда тургъанлагъа,
Разы болсун сыйлы Аллах,
Дин юсюнде тутсун иллях.

Намаз хакъындан сёйлейим,
Тилибизде зикир айлейим
Адамла ангылар ючюн,
Жюрекле жумушар ючюн.

Хадис айтды Расул уллах,
Намаз къылса, разы Аллах,
Сюннетиди фйгъамбарны,
Аслысыды ол ийманны.

Аллахны таныргъа нюрдю,
Мёлеклени суйюндюрдю.
Дууагъызгъа жууабды ол,
Къуурукълагъа сауабды ол.

Берекетди малыгъызгъа,
Саутду ол жауугъызгъа,
Ачыуландырыр шайтанны,
Ауур этер ол базманны.

Шафигъ бил малакул маутха.
Жабыуду жаханым отха.
Къабырда ол чыракъ болур,
Биргебизге жолдаш болур.

Къыяматда тадж башынга,
Берекетди мында ашынга.
Юс кийиминг болур анда,
Этерге сакъ болсанг мында.

Намазынгы къоймай эталсанг,
Кёзбаусуз этип кеталсанг,
Сыйратдан ол тынч еткерир,
Жаннетге ол ачхыч берир.

Башынга ол салкъынлыкъды,
Жаханым отдан сакъларыкъды.
Дагъыда сууаплыгъы кёпдю,
Айтып аны саны жокъду.

Эталгъаннга была тамам,
Эталмагъаннга – келям.
Файгъамбарны сёзюн таны,
Этгеннге буду айтханы:

Намаз этмей къойгъанлагъа,
Анга учузлукъ салгъанлагъа,
Къыямат кюнде алагъа
Онбеш азап барды алагъа.

Онбеш азапдан жартысы,
Дунияда болур алтысы,
Юч азапы ёле туруп,
Татлы жанын бере туруп.

Дагъыда ючюсю къабырда,
Болалмазса анга сабыр да.
Ючю жетер азападан,
Чыгъа туруп къабырындан.

Дуниядагъы жартысындан,
Алгъынгысы алтысындан,
Дуниядагъы ёмюрюнден,
Берекет кетер андан.

Эшит экинчи саугъасын,
Ахшы адамланы тамгъасын.
Фасыкъды деп баям таны.

Ючюнчю хар амалына,
Жалчылыгъы келмез къолуна,
Тёртюнчюсю олду, таны,
Дууасы кётюралмаз аны.

Бешинчи тергеусюз къалыр,
Дунияда учузлукъ алыр.
Алтынчы къуру къалыр мында,
Ахшыла дууа къылгъанда.

Еле туруп кѳргени ючюн,
Къалмай кетгенинде кючю.
Алгъыннгысы учуз болур,
Экинчиси бек ач болур.

Ючюнчю суусапха чыдамаз,
Тенгизлени ичсе, къанмаз.
Тынгыла сен ючюсюне,
Къабырда келлик юсюне.

Ауал къабыры тар болур,
Экинчиси отдан толур,
Ючюнчю сарыуек келир,
Аны аты акъраб болур.

Отдан болур эки кѳзю,
Кѳк кюкюрегенлей сѳзю.

Тырнакълары темир болур,
Хар тырнагъы кюналюк жолду.

Ол айтыр: «Атым акърабды,
Манга Аллахдан буйрукъ барды.
Уруп жерге кийирирге,
Санга азап тийирирге.

Намазынгы кѳойгъанынг ючюн,
Зая ёмюр жойгъанынг ючюн,
Эрттен намаз кѳойгъанынг ючюн,
Урлукъма тюшге деричин.

Тюшден башлап тюшюнг ючюн,
Экинди тамам киргинчин,
Экинди намазынг ючюн
Къоймам ашхамгъа деричин.

Ашхам ючюн азап санга
Ашхамдан жасыгъа деричин,
Жассы ючюн азап санга
Жасыдан тебиреп тангнга».

Быллай азап бере турса,
Жерге сугъар жангыз урса,
Сансыз санаусуз арышын,
Нек этмейсиз муну сагъышын?

Тырнагъы бла алыр тартып,
Дагъыда урса, кетер батып,
Былай къыяматха дери
Тохтамайын азап берир.

Аллахым сакъласын бизни
Быллай къабыр азапладан.
Алгъыннгысы азапладан,
Къыямат кюн боллукъладан.

Жаханимге аны тартыр,
Баш тебеннге суйреп атар.
Экинчиси ол кюн Аллах
Анга салыр уллу палах.

Ачыуланып анга къарар,
Бетини эти жерге агъар.
Темир бети этсиз болур,
Хыйсапха уялып келир.

Ючюнчю азапы аны –
Хыйсабы къатыды таны.
Кёп заманнга хыйсап этер,
Тутуп жаханымге элтир.

Намаз сени низамынгды,
Къыямат кюн базманынгды,
Толу этсенг, къутулурса,
Эталмасанг, тутулурса.

Бир адам сылтауу болмай,
Къойса намазларын къылмай,
Жаханымде болур аты,
Кирмейин амалсыз затды.

Дагъыда файгъамбар айтды:
Намаз къоймакъ аман затды,
Зекят да анга жарамаз,
Ашы да халал болмаз.

Аны бла сиз турмагъыз,
Анга жууукъ олтурмагъыз,
Ланат анга эне тура,
Жалламагъыз, кёре тура.

Китаплагъа сен къарасанг,
Минг жыл тохтамай санасанг,
Намаз къоймакъны заранын
Тауусалмазса ауалын.

Ким жазды деп сурамагъыз,
Ахшы болса, быргъамагъыз,
Эталгъаннга была тамам,
Тутханлагъа болсун салам.
1878 ж.

САРНАУ ЭТГЕН КЪАТЫНЛАГЪА

Бисмиллях бла айтайым,
Тынгыла, сен, ангылатайым
Сарнау этген къатынлагъа,
Алагъа келлик халлагъа.

Ёлюк ючюн сарнагъанла,
Аны кибик тынгылагъанла,
Ланат этед уллу Аллах,
Мудах болад Расул -уллах.

Ай, мукъминлер, этигиз сагъыш,
Аллах ачыуланнган таууш,
Къууанчынгда – къобуз таууш,
Бушуунгда сарнау таууш.

Тынгылагъан да этсин сагъыш,
Барды анга да толу юлюш,

Анга ыразыланы жыяр,
Элтип жаханымге къуяр,

Сарнасалар алар мында,
Азап кёред ёлюк анда,
Заббанийлер анга келир,
Тюрлю-тюрлю азап берир.

Алар айтар ол адамгъа,
Ол къалгъанда бек надангъа:
«Алар айтхан кибикми эдинг,
Ырысхы алагъа бердинг?»

Айтыр: «Ырысхы Аллахданды,
Алар айтханлар жалгъанды,
Аны кибик ишлер болур,
Къабыры аны отдан толур».

Айтыр кеси: «Бу не ишди?
Манга азап не ючюн тюшдю?»
Малауиклер айтыр анга:
«Бу азапны берген санга, –

Сени суйген ахлуларынг,
Ала берген саугъаларынг.
Сени ючюн жилидылар,
Санга азап къурадылар».

Ёлюк айтыр ахлулагъа,
Сарнап, азап салгъанлагъа:

«Сизге Аллах азап берсин,
Мени кюнюм сизге келсин!»»

Малаиклер айтыр жууап:
«Алагъа артыкъ сенден азап,
Сарнаучулар къыямат кюн,
Айырылырлар ала бютюн».

Кийимлери отдан болур,
Тюплеринден от жайылыр,
Ким ючюн сарнаса да, ол
Аллында хазыр табылыр.

Забанийлер айтыр анга:
«Энди сен сарнагъын мынга!»»
Айтыр: «Энди сарнамайма,
Сарнаргъа мен уялама».

Малаиклер айтыр анга:
«Ланат тийишлиди санга:
Дунияда нек уялмадынг,
Аллах деп нек ойламадынг?»»

Алай айтып урурлар аны,
Къалмаз юсюнде сау саны.
Малаиклер анга айтырлар,
Ол жерде аны уялтырлар.

– Дунияда къазауат этдинг,
Энди саугъасына жетдинг,

Къазауат эт Аллахынга,
Сауут алып сен къолунга.

Биз туурадан къарар ючюн,
Ким уллуду, таныр ючюн,
Энди бюгюн ким хорланыр,
Жаханымге ким быргъалыр!»

Жаханымге сюрюрлер аны,
Анга ыразы болгъанланы,
Баш тѣбеннге аланы атарлар,
«Уоу – ойлар!» – деп жатарлар.

Дунияда сарнаучулар,
Елюклени махтаучулар,
Жаханымде болурла ала,
Эки сафха айырырлар.

Бири турур онгларында,
Бири турур сонгларында,
Жаханым ахлулар былар,
Итле кибик юрюп турурлар.

Къайгъысында бетин жыртса,
Неда, узалып чачын жулкъса,
Неда тобукъларын урса,
Быстырларын жыртып турса,

Былар къафыр аламаты,
Аллахха къазауат аты,

Тергесинлер акъыллылар,
Тергеселе, эс табарлар.

Азап сала кеси нафсына,
Жаны кибик ахлусуна,
Былай уллу азап сала,
Ёлюк былай мудах къала.

Къыямат кюн тюбешгенде,
Ёлюк былан кёрюшгенде,
Ёлюк айтыр: «Сен сарнадың,
Манга уллу азап салдың,

Энди сени жауларыкъма,
Къыйынымы дауларыкъма,
Жууукъ эдинг – жаулукъ этдинг,
Татлы эдик – даулукъ этдинг.

Суйюп жияр анга мында,
Жау болуп къалырла анда,
Тохтатайым къаламымы,
Мындан оздурмай келямымы.

Муну китапдан алгъаннга,
Зикир этип да салгъаннга
Рахмат этсин уллу Аллах,
Шафиг болсун Расул -уллах.

Жашырсын гюняхын аны,
Алимлени жаратханны,

Аллах ийман, рысхы этсин,
Къуллукъ юсюнде дайым этсин.

Дууа эте, окъугъан да,
Аны кибик тынгылагъан да,
Жаннет болсун аны жери,
Хурла болсун нёгерлери.

Эскермейме мында атын,
Эскерирге жокъ хажжатым,
Дууады бек аманатым,
Дууа этсегиз толур муратым.

КЯЗИМНИ БИРИНЧИ КИТАБЫ

Къарачай-малкъар тилде китапла басманы кёрюп жыйырманчы ёмюрню аллында башлагъандыла. Инкъылапха дери бизни тилибизде арап жазма бла оннга жууукъ китап чыкыгъанды. Ол тизмени башлагъанла Мёчюланы Кязим бла Асанланы Локъмандыла. Ала 1909 жылда биринчи китапны басмалайдыла.

Китапны арабча аты «Китап муршид ан-ниса» – «Тиширыуланы низамыны юсюнден» деп кёчюрюрге боллукъду. «Къылыкъ китап» деген ат ёз тилибизде атыды, бу аты бла китап халкъда кенг белгили болгъанды. Китап эки чыгъармадан къуралгъанды – китапны аты уа экисини да магъанасына толу келишеди – дин къылыкъла, жорукъла Кязимни «Ийман-ислам» поэмасында, тиширыуланы низамы Асанланы Локъман хажини чыгъармасында ачыкъланадыла. Китапны аты анга кирген магъананы алай къысха, тап эм толу ачыкълай эди, артда (1914 жылда) белгили къумукълу алим, назмучу Акъайланы Абусуфьян кеси китабына да ол атны бергенди.

Китап Асанланы Локъманны ахчасына басмаланады, деп айтылады китапны биринчи бетинде. Андан сора да ол бетде Локъман хажини алимлиги, аны тафсирле жазаргъа эркинлиги болгъаныны юсюнден билдириледи. «Къылыкъ китап» Темир-хан Шурада (бусагъатда Буйнакск шахар) Мавраев Мухаммадны типографиясында

басмаланганды. Китапны басмагъа хазырлагъан Дагъыстанда Уриб элден белгили катип Мухамедалини жашы Газимухамед болгъанды.

«Къылыкъ китап» басманы кѳргенли бир ѳмюрге жууукълаша келеди. Анча заманны ичинде халкъыбыз Кязимни поэмасын кѳлден айтып турады. Локъманны китабы уа къара сѳз бла жазылгъаны себепли анда болгъан патыуаланы билимли адамла, устазла, эфендиле халкъны ичинде жайгъанлай тургъандыла.

Кязимни назмулары, поэмалары халкъыбызны ѳнюн, фикирин баямлайдыла. Аны сѳзю ѳмюрден артыкъ заманны мутхуз болмай, бюгюн айтылгъанча, миллетибизге къарыу бергенлей келеди. Кязимни чыгъармачылыгъын халкъыбызгъа къайтарып ючюн закий Къайсын кѳп къыйын салгъанды. Тѳппеланы Алим да 70–80-чи жыллада Кязимни назмуларын, поэмаларын жыйышдырып, басмалагъанды.

Мѳчюланы Кязимни чыгъармачылыгъы окъуучулагъа, алимлеге таркъаймазлыкъ шауданды. Закий назмучубузну ызын ызлай мындан ары да тинтиу ишле, айхай да, бардырылып турлукъдула. Бусагъатда Кязимни чыгъармачылыгъын тинтиу бийик даражагъа жетгенди. Мындан ары бардырыллыкъ илму тинтиулени терен этер ючюн документлени, басма шартланы кенг хайырланыргъа керекди.

Кѳп жылланы ичинде Кязимни китапларын, къол жазмаларын алимле излегенлей

турадыла. Кязимни Темир-хан Шурада китабы басмаланган шарты белгили болгъанлыкъгъа, аны къолунда тутхан алим болмагъанды. Кязимни экитомлугъунда басмаланган «Ийман-исламы» да къол жазмаладан алынып, китапда болгъаныча берилмегенди. «Къылыкъ китапны» юсюнден кязимчиле кёп кере сагъыннгандыла. Тас болгъан сунуп да тургъандыла. Насыпха, китап сакъланнганды эм табылгъанды. Китапны излей кёп къартха тюрберге, кёп элдеде болургъа да тюшгенди. Аллай жолоучулукъ бир кере алапат бошалгъанды – Къара-Суу элде жашагъан Атабийланы Хамзаны къызы Нажайда Темир-хан Шурада басмаланган китап сакъланганлай тура эди, китап эски болгъанлыкъгъа, аны хар чапырагъы жеринде эди.

Кязимни бу китапда басмаланган «Ийман-исламын» бусагъатха дери поэтни бу аты бла жыйымдыкъларына киргенлери бла тенгleshдирсек, – магъанасы хазна тюрленмегенликге, поэманы кёп жаны бла да башхалыгъын эслейбиз. Бек башындан – китапда Кязимни ауазы жумушакъды, исламны жорукъларын терен магъаналары къысха айтымла бла ачыкъланадыла. Поэманы бай тил, тап келишген тенгleshдириуле, нарт сёзлеге тенг айтыула жасайдыла. «Ийман-исламны» мекаямы субайды – хар жапгы оюм энчи баянны – бёлюмню къурайды, ала да бир-бири ызындан уста тизиледиле.

«Ийман-исламны» къол жазмалада

сакъланган вариантларында китапда болгъан арап сёзле къарачай-малкъар тилни сёзлери бла алышыннгандыла, ары кёп жангы тизгин къошулгъанды, бир-бир тизгинле уа тас болгъандыла. Кязимни поэмасы бирден-бирге ётгенде, хар ким да билмеген, ангылашыныусуз арап сёзле ана тилни сёзлери бла алышына эдиле. Сёз ючюн, Кязимни поэмасында быллай тизгин барды:

Узейир, Локъман, Зулкъарнайин хийлаф бар.

Бу юч файгъамбарны кертилиги ишек болгъаны себепли, аланы дайым бир тизмеде айтадыла. Аны бла да къалмай, бу тизгинни арап тилни билмеген окъуучугъа ангыларгъа къыйын «хийлаф» деген сёзюдю. Сёз арабча «даулаш» деген магъанадады. Зулкъарнейни аты уа (бирле анга Александр Македонскийгеча къарайдыла) кюмюш такъыясыны эки мюйюзю болгъаны бла байламлыды. Бу шартланы хар жол сайын ангылатып турургъа амал болмагъаны себепли, ангыламагъан жеринде халкъ кеси суюгенича тизгинлени тюрлендирип, бу тизгинни башха-башха бейтледе экиге юлешип, «хийлафны» да кетерип, алай айтханды.

«Къылыкъ китапны» ызындан М. Мавраевни типографиясында жыйырманчы ёмюрню ал жылларында Акъбайланы Исмаилны төрт китабы басмаланганды – бири «Ийман-ислам», экинчиси – «Маулюд», башха экиси да дерс китапла. Ала, басманы кёргенлерине шагъатлыкъла ийнаныулу

болгъанлыкъгъа, илму тинтиулеге алыкъын кьошулмагъандыла. Нек дегенде, китапла кеслери табылмагъанны сылтауундан. Аланы излеу, тинтиу ишлени бардырыр заман келгенди. Кязим бла Асанланы Локъманны китабы уа бюгюнлюкде бизни эрттегили культурабызны керти шагъаты болуп сюеледи.

«Ийман-исламны» транслитерациясын Будаиланы Хусейни кызы Нюржийхан мажаргъанды.

ИЙМАН-ИСЛАМ

Бисмилляхи рахман рахим.

Бисмиллях деп башлайма сёзюмю,
Хакъ жолгъа къаратсын Аллах кёзюмю.

Билгеним да жокъду, мен харип, не этейим,
Сыйлы Аллахха махтау-ыспас этейим.

Файгъамбаргъа салат-салам салайым,
Къыяматда шафагъатын алайым.

Муслийманла! Ийман-ислам билигиз,
Ёлген кюнде ийман бла ёлюгюз.

Билмегенле муслийманнга саналмаз,
Ёлген кюнде ийман бла жан алмаз.

Ийман-ислам юйретеме алгъаннга,
Эркек, тиши, акъыл-балыкъ болгъаннга.

Амал жокъду, тамам биллип санамай,
Жыйырма бла онеки фарызны танымай.

Мен санайым, сен тынгылап, ийнан да,
Алты фарыз тамам барды ийманда.

Исламда да беши барды кертиси,
Абидезде барды аладан төртюсю.

Жууунмакълыкъда ючюсюн алдыла,
Эки фарыз таямумда къалдыла.

Онекиси намаздады, айтайыкъ,
Энтда ийманда алты фарызгъа къайтайыкъ.

Алты фарыздан ауалына тынгыла,
Бир Аллахха ийнанмакъды, ангыла.

Аллах бирди, къошагъы жокъду, хакъды,
Хар ким анга керекли болажакъды.

Ауалы жокъ, андан алгъын зат болмаз,
Ахыры жокъ, андан артха зат къалмаз.

Ушамайды ол, анга ушагъан жокъ киши,
«Бол» дегенлей, болуп къала хар иши.

Кёкде туююл, жерде туююл сыйлы Аллах,
Алда туююл, артда туююл сыйлы Аллах.

Онгда туююл, солда туююл бир Аллах,
Хар бир жерден тазады ол улуу Аллах.

Хар халкъны жаратхан олду, сёзюмю ал,
Бир Аллахха сен бу кюйде ийман сал.

МЁЛЕКЛЕ

Экинчиден билмек мёлеклени халларын,
Аллах билир, киши билмез санларын.

Мёлекле Аллахны сыйлы кбуллары,
Аллахха кбулукъ этеллер хар бары.

Аллахны буйругъун бир да кбуймайлар,
Кёз жумуп ачхынчы ассы болмайлар,

Ашамайла, ичмейле, жукъламайлар,
Эркеклик, тишиликни ойламайлар.

Дагъыда билигиз, эй мукъмин кбуллар,
Аладан тёртюсю артыкъ сыйлылар.

Бири Жабраилди, бири Микаил,
Бири Исрафилди, бири Азраил

Кими кёкде жюрюйдю, кими жерде,
Мункир, Накир сууал этелле кёрде.

Хар адамгъа экишер мёлек жетеллер,

Гюняхны, сууабны дефтер этеллер.

«Сыйлы жазыучуду» аланы атлары,
Башдан аякъ нюрдю аланы затлары.

Унутмай тур, айтханларымы ал да,
Мёлеклеге ийнанырса бу халда.

КИТАП

Ючюнчюсю – сен ийнанып, эт хыйсап,
Аллах кёкден тюшюрдю жюз төрт китап.

Бил, аладан жюзюсю чапыракъды,
Төртюсю – уллуду, барысы – хакъды.

Төрт уллудан бири Таурат, бири Инжил,
Бири Забур, бири сыйлы Къуран, бил.

Жюзден онун аланы Адам алгъанды,
Жыйырма ону Идрисге болгъанды.

Экижыйырмасын Шийс файгъамбар алгъанды
Он китабы Ибрагимге къалгъанды.

Тауратны тюшюрдю Аллах Муссагъа,
Инжилни бергенди сыйлы Иссагъа.

Забурну Дауут файгъамбаргъа берди,
Къуранны Ахмадха тийишли кёрдю.

Барыны хукъмусун бузгъанды Къуран,
Къуранны хукъмусу бузулмаз, ийнан.

Халларынгы шериатха ушат да,
Китаглагъа ийнан сен бу сыфатда.

ФАЙГЪАМБАРЛА

Дагъыда тынгылагъыз хапарлагъа,
Тёртюнчю – ийнанмакълыкъ файгъамбарлагъа.

Аууалы бизни улуу атабыз Адам,
Артлары Мухаммед, алейхис салам.

Кёп файгъамбар келди араларында,
Сыйлы Аллах жиберип халкъгъа барын да.

Къуранда эскерилген жыйырма сегиз,
Атларын айтайым сизге, билсегиз:

Адам, Идрис, Нух, Хут, бири Юнус хакъ,
Салих, Ибрагим, Исмаил, бири Исхакъ.

Якуб, Юсуф, Луг, Харун, Муссады,
Зекерия, бири Иссады.

Зулкифди, Алиасаг, Илиясды, Аюб,
Дауут, Сюлемен, бири Шугъаиб.

Узейир, Локъман, Зулкъарнейинде хийлаф бар,

Артлары бизни Мухаммад файгъамбар.

Бу сёзлеге сен ийнанып, шексиз бол,
Хар барысындан сыйлыды артыкъ ол.

Ол тутхан дин Ибрагимни миллети,
Хар умметледен сыйлыды уммети.

Атасы Абдуллах, айтайым санап:
Абдул-Муталиф, Хашим, Абдул-Манаф,

Туугъан анасындан сыйлы Аминат,
Эмчек анасы болгъанды Халимат.

Меккада туууп, хижрат этгенди,
Мединада дуниядан кетгенди.

Атын айтып, салауатла салайыкъ,
Къыяматда шафагъатын алайыкъ.

Аллах берсин биз хариплеге ийман,
Файгъамбарлагъа бу сыфатда ийнан.

КЪЫЯМАТ

Къардашлар! Сакъ болугъуз ислам диннге.
Бешинчиси – ийнанмакъ къыямат кюннге.

Ол кюн Исрафил аузуна суурун салыр,
Юфкюрюп хар бир сауну жанын алыр.

Къыркъ жылгъа дуня бузулуп къалыр,
Экинчиде Исрафил суурун алыр,

Биягъы сууур экинчи юфкюрюр,
Ёлгенлер бары къалмайын тирилир,

Хар кимни дефтери сыртында урулур,
Аны тартыр ючюн базман къурулур.

Сыйратны айтайым, тынгыла бери,
Киши къалмаз анга бармайын, кери.

Къылдан иничге, къылычдан жютюдю,
Андан кетген жаханымни итиди.

Беш жюз жыллыкъ барды аны ёрю,
Тюбю жаханым, къафырланы жери.

Беш жюз жыллыкъ жол, беш жюз эниши,
Башха тюрлю жюрюр андан хар киши,

Кимле кёк жашнагъан кибик учарла,
Кимле жулдуз учхан кибик къачарла.

Кимле жюйрюк ат кибик жюрюрле,
Андан къутулуп жаннетге кирирле.

Кимле төрт аякъланып ётерле,
Кимле ёталмай, тюбюне кетерле.

Аллах бла сакъланабыз андан биз,
Ахыр кюннге былай ийнаныгъыз сиз.

КЪАДАР

Энтда айтайым, тынгылагъыз хапаргъа,
Алтынчы ийнанмакъды къадаргъа.

Къулланы иши дуняда мадарды,
Ахшы, аман, ийман, куфру – къадарды.

Къадар деген бир Аллахны ишиди,
Ийман салгъан Аллах суйген кишиди.

Мумин къулун Аллах ариу кѳреди,
Къуллукъ этсе, разылыгъын береди.

Кяфыр къулун Аллах ариу кѳрмейди,
Куфурлукъгъа разылыгъын бермейди.

Сиз суйсегиз кѳрде жууап табаргъа,
Бу сыфатда ийнаныгъыз къадаргъа.

ИСЛАМНЫ ФАРЫЗЛАРЫ

Исламда беш фарызыны айтайым алгъаннга,
Бир шахадатды ийман салгъаннга,

Экинчиси – ораза айны кѳргеннге,
Ючюнчюсю зякатды, малдан бергеннге,

Төртюнчюсю беш намазды, этгеннге,
Бешинчиси хаджды, кючю жетгеннге.

Абидезни төрт фарызына барайыкъ,
Төрт фарызыны башха-башха санайыкъ,

Бетин жуумакъ, хар чегине жетдирип,
Кьолун жууар, жингирикден ётдюрюп.

Башыны төртден бирине масх этер,
Аякъларын ашыкъдан жуууп кетер.

Жууунмакъны юч фарызына ётеме,
Юч да фарызын бир-бир санап, айтама.

Сюннет абидезин алып, олтуруп,
Ауузун чайкъар, таза суудан толтуруп,

Бурнун чайкъар кемирчекден ётдюрюп,
Чархын жууар, барысына суу жетдирип.

Таямумда эки фарызыны билейим,
Уллу Аллахдан кечмекликни тилейим,

Ниет этип, кьыбылагъа къаршы туруп,
Эки кьолун таза жерге эки уруп,

Бир ургъанын аллын бетине сюртер,
Экинчиден билеклеге масх этер.

І Намаздагъы онеки фарызны кёрейик,
Сурагъаннга тамам жууап берейик.

Онекиден тышындады жартысы,
Ол намазны ичиндеди алтысы.

Тышындагъы алтысына тынгыла.
Мен санайым, къарындашым, ангыла.

Абидез алмакъ, сууну излеп тазасын,
Хар жеринден тайдырмакъ хар нажасын.

Уахтысын билмек, кыбылагъа айланмакъ,
Ауратын жапмакъ, ниетин байламакъ.

Ичиндеги алты фарыздан бири –
Алгъыннгысы – къулакъ къакъгъан текбери.

Ёрге турмакъ, «алхам» сура окъумакъ,
Рукугъ сужда тахиятха олтурмакъ.

Салам бермеклик уажибди билейик,
Сыйлы Аллахдан тамамлыгъын тилейик.

Тамам этсин Аллах жарты къалгъанны,
Аллах суйсюн сёзлерими алгъанны.

Ариу кёрюп, бейтлерими жазгъанны,
Къабыл этип, жүрегине салгъанны.

Хар ишинде Аллах къайгъы бермесин,
Ёлгенинде къабыр азап кёрмесин.

Ахыратда акъуубагъа тутмасын,
Мен харипни дууада унутмасын.

Этген айыпларын Аллах жашырсын,
Дуниядан ийман бла ашырсын.

Кязим, харип, кёп жаншадынг, уялмай,
Билгенинг болмай, тилинги да тыялмай.

Энди къойдукъ, мындан ары оздурмайын биз,
Бейтлерибиз тамам жетишгенди жюз.

Муну жаздым, сууаплыкъ болмакъ ючюн,
Окъугъанда бир дууа къылмакъ ючюн.

КЪУДАЙЛАНЫ НУХ (1868–1931)

Къудайланы Нух эфенди Кенделен элде туугъанды, анда медирседе окъугъанды, Сюлемен Чабдарны сохталарындан эди. Чегемли Шауай хажиден да дерсле алгъанды. Бир къауум жылны Дагъыстанда алимледен дерс алып тургъанды. Назмула жазгъанды. Нухну эки юйюрю бар эди. Экинчи юйюрю бла Чегем ауузуна кечюп, Суусузла элде жашагъанды, анда эфендилик да этгенди. Нухну сохталары кеп болгъандыла. Юй бийчеси Фатимат да кыызчыкълагъа дерс берип тургъанды.

Чегемли жамауатда Нух эфендини сыфаты чамчы, оюнчу адамныча сакъланады. Аны жаш заманында бир къумукълу кыызгъа такъгъан жырында быллай тизгинле бардыла:

Узакъ жерге барсакъ да

Барды азыгъыбыз.

Сен жазыкъ амалсызгъа

Келмейди жазыгъыбыз.

Бу тизгинле Нухну къумукълу кызыны тарыгъыууна жууабындандыла.

Къудайланы Нухну къадары жарсыулу эди. Битеу да Малкъар элlege аты айтылгъан чегемли эфенди жалгъан дауну, кюйсюз заманны отунда жоюлуп кетгенди. 1931 жылда Чегем ауузунда Совет властьха къаршчы къозгъалыу болгъанда, кеп жашны, къартны да тутхан эдиле. Ол заманда Нух эфенди Эл Тюбюнде жашай эди. Дин

ахлусу болгъаны себепли Нухну да тутадыла. Ол тутмакълыкъ азапны кётюралмай, тюрмеде ёледи.

Къудайланы Нухну назмулары, жырлары хазна сакъланмагъандыла. Толусунлай бюгюнлюкде бизге жаланда аны «Ийман-ислам» поэмасы жетгенди. Ол заманда къарачай-малкъар дин адабиятда жюрюген төреге кёре, Къудайланы Нух «Ийман-исламны» жазады. Ислам динни баш жорукъларын башхаланы къайтармай, кесича энчи хат бла ангылатханды окъуучулагъа. Поэма толусунлай къол жазмада ахлуларында да сакъланады.

ИЙМАН-ИСЛАМ

Муслийманлар, айтайым,
Зикир болсун сёзюбюз.
Мен Аллахдан тилейме
Жаннет болсун жолубуз.

Хей, мукъминлер, тилеймен
Намаз этмей жатмазгъа.
Къылмай къоюп намазны
Гюняхлагъа батмазгъа.

Барыбызгъа борч болду
Намаз шартны атмазгъа.
Намаз шартны билмейин
Гюняхлагъа батмазгъа.

Хей, мукъминлер, тилеймен
Кече намаз кылыргъа.
Эрикмейин, талмайын
Шартларына чыгъаргъа.

Андан артыкъ этмесек да
Беш намазны этейик.
Тюз халлагъа тюзелип,
Ийман бла кетейик.

Жаннет деген сыйлы зат,
Анга жол жууукъ болмаз.
Ол жаннетге барыргъа
Намаз кылмай жарамаз.

Бу дунияны затлары
Барысы да кылырла.
Намаз кыоймай этгенле
Сыйлы жаннет танырла.

Намаз кыоймай этгенле
Азапха да тутулмаз.
Бир намазы кыалса да,
Ол азапдан кыутулмаз.

Хей, мукъминлер, тилеймен,
Салауатла салыргъа.
Беш намазны кылыргъа,
Межгитлеге барыргъа.

Муслийманла, тилеймен
Бу сёзлени атмазгъа.
Бу сёзлени унутуп,
Терс жолланы бармазгъа.

Муслийманла, тюзелип,
Тюз жоллагъа барайыкъ.
Жаханымни отундан
Узакъ болуп къалайыкъ.

Ётюрюкню айтыргъа
Бир мукъминнге жарамаз.
Ётюрюкню къоймасанг,
Ийман сенде тохтамаз.

Ётюрюкню къоймагъан
Ахшылыкъны алалмаз.
Ётюрюкню къоймайын
Жаннет жолда баралмаз.

Терс жоллагъа да барып,
Аякъ тутмай жыгъылса,
Ажал жетип, жаныбыз
Тамагъына тыгъылса,

Хич биреуден мадар жокъ
Ёлюм жолун тыяргъа.
Сыйлы Аллахдан тилейбиз
Жаннеглеге жыяргъа.

Ёлюм деген керти зат
Сунмай туруп жетеди.
Ёлюр ауруу тийгеннге
Анга ким не этеди?

Бир кѣауумну умуту
Жашлай мен да ёлмем деп,
Уллу кёллю болмасын,
Бу затланы кёрмем деп.

Бу сёзлени эшитип,
Жюрегине алгъаннга
Биз а нечик болурбуз
Тар кѣабыргѣа баргъанда?

Ийман-ислам билейик
Бизден амал кетгинчи.
Тоба этип кѣояйыкъ
Ёлюр кѣоркѣуу келгинчи.

Кёп затланы кёрюрсен
Кѣабырда жангыз кѣалгъанда.
Не жууапны берирсе,
Мункир, Накир баргъанда?

Мункир, Накир дегенинг
Тар кѣабырда жолугѣур.
Ол кѣабырны ичинде
Санга соруу сорулур.

Ислам динни сен тутсанг,
Жууап берир болурсан,
Динни тутмай сен барсанг,
Хайран болуп турурсан.

Бир да намаз этмейсе,
Кёп мал тутуп жюрюйсе.
Кёп малынгы кьоярса,
Жер тюбюне кирирсе.

Кёп жерледе айталла
Беш намазны халындан.
Бизге пайда жокьду да
Бу дунияны малындан.

Бу сёзлени айтаман
Жюрегим бла кьыйналып.
Намаз шартын билейик
Гитчеликден ийнанып.

Намаз борчду, адамла,
Акьыл-балыкь болгьаннга.
Аллах жаннетни берсин
Сёзлерими алгьаннга.

Жаннетле да хазырды
Намаз этип тургьаннга.
Жаханым да хазырды
Намаз этмей тургьаннга.

Дуния бизни алдамай,
Мудах болсун кѐлюбюз.
Аллах бизни тюзетсин,
Жаннет болсун жерибиз.

***

Ёлюм келир сунмай туруп,
Жыгъар жазыкъсынмай, уруп,
Не этерикбиз, ёле туруп,
Ой бизге не халле келир?

Сен кимсе деп сурамайды,
Улутха анга жарамайды,
Къой дегеннге къарамайды,
Ой бизге не халле келир?

Къангагъа салып жуудурурла,
Басхычха салып къуудурурла,
Юсюбюзге суу къуйдурурла,
Ой бизге не халле келир?

Мункир, Накир келир бизге,
Сууал этер сизге-бизге,
Бюсюремез сѐзюбюзге,
Тебинир ол кѐзюбюзге.

Нек къоркъмайбыз, кете туруп,
Жаныбызны бере туруп,
Тар къабыргъа кире туруп,
Ой бизге не халле келир?

КЪУЛИЙЛАНЫ ЖАЛДУЗ

МУНАЖАТ

Дунияда тургъанымда
Ойнамадым, кюлмедим.
Гъзраил келгинчи
Ёлгеними билмедим.

Кесим да бек сую эдим
Шайтан менден кетерин.
Дунияда билмедим
Бу кюн манга жетерин.

Бир адам да къутулмаз
Аллах берген ёлюмден.
Мени алып баралла
Жатып тургъан жеримден.

Таш, топуракъ къуйдула,
Асырадыла, кетдиле.
Ала юсюмден кетгенлей,
Соруучула жетдиле.

Ала юсюмден кетгенлей,
Сууал этип башлалла.
Юсюмде кебиними
Алып, жерге ташлалла.

Тар къабырны ичинде
Асмакъ агъач къурдула.

Бири тутуп, бири уруп,
Тангнга дери турдула.

Мен билмедим алагъа
Къаллай жууап этерге.
Терезе жокъ, эшик жокъ
Чыгъып къачып кетерге.

Сыйлы болгъан Аллахым,
Бирлигинги билеме.
Рахмусу кёп Аллахым,
Кечеринги тилейме.

Уллу болгъан Аллахым,
Жал барама ёзюнге.
Кёлюм бла ийнанып,
Къурандагъы сёзюнге.

Мен не зат этмез эдим
Бу жерге батмаз ючюн.
Тар къабырны ичинде
Бир кече жатмаз ючюн.

Ёлюм жетген кюнлени,
Мутхуз этген нюрлени,
Сёлеширге къоймайын
Тыйып къойгъан тиллени.

Бу кюнлени келлигин
Билалмадым мен алгъа,

Эки метр жер ючюн
Алданмадым дуниягъа.

Аллахдан ажал келип,
Анасы ауруп ёлгенди.
Анасыны ахуалын
Къызы тюшюнде кёргенди.

Ол кюнден бери ол
Бир намазны къоймайды.
Намазын этгинчиннге
Къарны ашдан тоймайды.

ХАЧИРЛАНЫ ЮСУФ

Хачирланы Юсуф эфендини аты къарачай-малкъар халкъда эрттеден да белгили болгъанлыкъгъа, аны чыгъармачылыкъ хазнасы не жыйылмагъанды, не тинтилмегенди. Аны себепли, кёп назмусу халкъны кёлден чыгъармачылыгъына къошулуп къалгъанды. Болса да, ауздан ауузгъа ётюп журюген шагъатлыкълагъа кёре, ол биринчи болуп «Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа» деген назмуну къурап, артта кенг жайылгъан зикир төреге тамал салгъанды. Аны жашау ызы да хазна белгили туююлдю. Бир-бирле айтханнга кёре, ол Кёнделенден къыз урлап келе тургъанлай, жолда жоюлгъанды, башхала уа аны Тюркде Къарасуулу элде жашап, къабыр орунун анда тапханыны юсюнден айтадыла.

Биринчи кере аны «Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа» деген назмусун эки кесекге да бёлюп («Женнет» бл «Жаханым»), 1996 жылда Тюркде Сылпагъарланы Ийлмаз «Къартджурт» журналында басмалагъанды. Биз да анга кёре басмалайбыз.

ЖЕННЕТ

Хакъ тагъала бизни ючюн жаннетин,
Жаратханды ашын, хурун, кегетин,
Хаузу сууун, хар бир тюрлю шербетин
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Хур деген да олду, – халын айтайым,
Сен къулакъ сал, аны баян этейим.
Хадиследе кѳргеними айтайым,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Жетмиш тюрлю дарий кийим киерле,
Сыйлы Аллахдан бек къоркъгъанны сюерле,
Бир-бирине салат-салам иерле,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Ол кийимден жиликлери кѳрюнюр,
Хар адамгъа юлюш болуп келинир,
Амалынга кѳре юлюш берилир,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Тюплерине алтын тахта салыныр,
Тюбю бла татлы суула барылыр,
Хар бир ичги анда халал болунур,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Къалалары нюрню тыймаз жарыкъдан,
Къыйналмазла эм жылыдан, сууукълан,
Инжилмезле анда бир да тарлыкълан,

Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.
Кёгетлери тюрсюнюнде бир болур,
Чайнагъанда хар биринден фаркъ келир,
Бу зауукъгъа жетиширик ким болур,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Неден суйсе, андан келип ашарла,
Тюплерине атлес тёшек тёшерле,
Бу зауукъгъа кирип анда жашарла,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Ол негъматха насыплыла жетерле,
Сыйлы Аллахха алар зиярат этерле,
Ассы къулла андан узакъ кетерле,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Ашыгъайыкъ ийман бла ёлюрге,
Сыйлы Аллахны анда нюрюн кёрюрге,
Жаныбызны какъ жолуна берирге,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Юсюф деген ассы къулунг жилийды,
Амал бла жукъ тапмазын биледи,
Гюняхларын кечмек сенден тилейди,
Алданмагъызыз ахырзаман дуниягъа.

Сыйлылыгъынг жарты болмаз, не факъыр,
Фазлунг бла жаннетинги сен чакъыр,
Къайры барсын рахмат тилей ол факъыр,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

ЖАХАНИМ

Хыйсаплары кыйын болуп кѳргенле,
Дуниядан кзуру кѳоллай келгенле,
Китапларын арттан, солдан бергенле,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Сан-санлары шагъатлыкъны толтурур,
Ахшы кѳулла жуап берип кѳутулур,
Ассыланы ауузлары тутулур,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Жаханнимни халларындан сен эшит,
Жюрегинги хакъ жолунда сен эрит,
Кѳлюнгю, хакъ мукъмин эсенг, бек бегит,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Ай жарлыла, гюняхларын жекгенле,
Чархы айтханны мында ариу кѳргенле,
Дуниядан азыкъ алмай кетгенле,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Мелеуекле андан-мындан тутарла,
Сюйреп барып жаханнимге атарла,
Ол жазыкъла анда узакъ жатарла,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Тѳрт санына темир бугъоу салырла,
Кѳолларына темир токъмакъ алырла,
Ургъан сайын башынги тѳрт жарырла,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Къара кюлтюм тюшер сени санынга,
Акъырапла чабар акъгъан къанынга,
Мадар ишле мында жарлы жанынга,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Тилерсе сен, рахмат болмаз аладан,
Къачар, кетер ата-ана баладан,
Себеп келмез санга ата-анадан,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Закъум ашы семиз этмез ямгъына.
Хамим сууу ол да андан да фана.
Ол экисин чайнагъаннга не гъыйна,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Эти кюйюп кетген сайын эт келир,
Хар санындан акъ иринле тегюлюр,
Ёлюп кетмез анда узакъ термилир,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Юсюф – факъыр, сени халинг нечикди,
Сени ишлеринг улуу Аллахха ачыкъды,
Бу ишлеге сабырлыгъынг нечикди,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

АСАНЛАНЫ НАЛЖАН (1900–1971)

Асанланы Маилны кызы Налжан Черек ауузунда Мухол элде туугъанды. Гитчеликден атадан ёксюз къалгъанды. Налжанны анасы – Мисирланы Гошай битеу малкъар халкъгъа аты айтылгъан уста болгъанды. Бегирик да сюеги сыннган, жиги чыкъгъан саусузлагъа къарагъанды. Бу ишге Гошай аны бла эки эгечден туугъан белгили багъыучу Хасауланы Кокейден юйреннгенди. Гошай жети сабийи бла эринден тул къалгъанда, ёз хунери, усталыгъы бла ууакъ сабийлерин (алты кызы бла жашы Алибекни) хар неге да къоллары жарашырча, эллеринде, жууукъ-ахлу арасында намыслары жюрюрча ариу юйретгенди.

Юйюрде бек гитчени таматасы Налжан сабийлигинден атасыны хажи къарындашларындан (Локъман, Саламгерий, Индрис хажиле) араб жазмагъа, арап тилни жорукъларына юйреннгенди, Къуранны билгенди, дарикъатда тургъанды. Аны устазы белгили дин алими Асанланы Локъман хажи эди. Налжан арап жазмагъа, Къураннга уста болгъандан сора, кеси да сохталагъа дерс бергенди. Малкъар ауузуну белгили эфендилери Зезаланы Ийбакъ бла Башийланы Шамдарий аны сохталары болгъандыла.

Асанланы Налжан кеси заманына кёре окъуулу, билимли адам эди, ол Шаркъ адабиятны, къумукъ

назмучулукъну, къарачай-малкъар фольклорну,
Кязимни назмуларын уста билгенди.

Асанланы Налжан зикирле, назмула, жырла
къурагъанды. Аны жаш заманында къурагъан
назмулары къол жазмаларында сакълангандыла.
Мокъаланы Хамбийге аталгъан назмуну Налжан
кесини ахлусу жашлай ёлгенде такъгъанды.
Хамбий – Локъман хажини сохтасы – кеси да
назмугъа уста болгъанды. Хамбий бла Налжан,
аны эгечи Лаудан, назмула бла жазып бир-бирине
къагъыт ийип тургъандыла. Аладан бир кесеги
Лауданны къызы Мариямда сакъланады.

МОКЪАЛАНЫ ХАМБИЙГЕ

Хамбий Мокъа сабийлей
Атадан ёксюз къалгъанды.
Аны тапхан анасы
Медирсеге салгъанды.

Медирседен ауруу тийип,
Ол юйюне къайтханды,
Ауруууну болушун
Анасына айтханды.

Жарлы ана айтханды:
– Мен бир дарман сурайым,
Жангыз балам жоюлуп,
Мен дунияда къалай турайым.

– Къой, анам, къой, къыйналма,
Мен дарманла ашамам.
Дарман ашагъанлыкъгъа,
Бир кюн артыкъ жашамам. . .

Къаламлары къалгъанды
Къаламтаргъа жыйылып.
Ахлуларынг жиляйла
Борбайлары къыйылып.

АХМЕТЛАНЫ ЛОКЪМАН (1884–1947)

Белгилисича, озгъан ёмюрледе чабыууллукъ къаты жюрюген заманлада сабийлени да урлагъан гёре болгъанды. Аллай бир чабыууллукъдан сора 19 ёмюрню экинчи жарымында Басхан аузуна обизеледен урлап, Маргиани тукъумдан бир жашчыкъны келтиредиле. Артда ол Ахметланы тукъумлары жашагъан Къочхарташ элге тюшеди. Урланган жашчыкъны аты Резо болгъаны себепли, атын Мырзагъа тюрлендиредиле. Ахметлары жашчыкъны ёсдюредиле, Залийханладан къыз келтирип, юйлю-юйюрлю да этедиле. Мырзаны сабийлери, туудукълары да 1944 жылгъа дери Гюржюде ата жууукълары бла байламлыкъны жюрютюп тургъандыла. Мырзаны уллу юйюрюню таматасы Юсуп эди.

Заман озады, жаш не жаны бла да айырмалы эди – ишге уста, бусурман окъууу терен, намыслы, чырайлы, къолайлы. . . Бир жол Басхан базарында ол агъач ундурукъла иги сатылгъанларын эслеп, аланы ишлерге тюзеледи эмда бу иш бла юйюрюне хайыр келтирип тебирейди. Бу кезиуде Юсуп Басхан къалада жашагъан Евгажукъладан къабартылы къыз бла танышады. Ала насыплы, толу юйюр къурайдыла, алты жаш бла эки къызны да ёсдюредиле. Хар бирине да къолдан келгенича билим да бередиле, бирер хунерге, баш кечиндирирча усталыкъгъа да юйретедиле. Бир

кесек замандан Юсуп Кенделенде жер сатып алып, ары кечеди.

Кенделенде Юсуп юйюню аллында агъач ишле бла кюреширча мастерской ишлеп, жашлары гитчеликден окъуна жанына сюеп, билгенин алагъа алдыргъанды.

Ахметланы Юсупню жашлары Исхакъ, Локъман, Исмаил, Атабий, Ибрагим, Мухаммад – бири къалмай муслийман окъууну окъуп чыкъгъандыла, кеслери заманларына кере билимли, хунерли, эде намыслары жюрюген адамла эдиле.

Бусагъатда бизге Ахметланы Юсупню окъуулу, игилик этиуден артха турмагъан, чынтты фахмулу жашларындан жаланда Локъманны къол ызы жетгенди – аны дин бла, халкъны жашауу бла байламлы назмулары.

Локъманны биринчи устазы Къумукъдан келген Земиралий эфенди эди. Бир талай замандан Земиралий ызына кетеди. Ахметланы Локъман да суйген устазы окъутхан Темирхан Шурагъа барып, анда 10 жыл туруп, терен билим алып, къайтады. Бу кезиуде тамата къарындашы Исхакъ эфенди Мисирде 8 жыл окъуп келип, Кенделенде улуу межгитни ишлете тура эди. Ол гитче къарындашы къолдан уста болгъанына артыкъ эс бёлюп, аны да Стамбулда инженерле хазырлагъан университетге окъургъа иеди. Локъман архитектор усталыкъны сайлап, билим алады.

Кенделеннге къайтхандан сора бир талай заманны медирседе устазлыкъ этип турады. Бу зат

революция бла инсан урушну жылларына тюшеди. Къызылла, акъла да Ахметланы Юсюпню жашларын кеслерине тартыркъа бир да аямагъандыла. Болсада ала бир жанына да къатышмагъандыла – адамланы ачытып келтириллик эркинлик аланы ниетлерине келишмей эди.

Совет власть орнатылгъандан сора, медирсени жапханларында Локъман бир кесекни совет школда да окъутады. Дин ахлуланы ызларындан болгъанларында уа, школдан кетерге тюшеди.

Локъман кѣчгюнчюлюкге дери тюрю-тюрю колхоз мекямланы къурулушларында ишлеп, эллилерини жумушларына да къарап тургъанды. Ол хар не жумушха да, техникагъа дери да бек уста эди. Бир кере Нальчикге чакъырып, анга совет къуллукъчула: «тутулмай къалгъанынг ючюн къолларынга къор бол», деп ангылатхан эдиле. Ол бош сѣзле туююл эдиле. Къарындашы Исхакъны, жашы Амин бла эки кере тутхандыла, экинчи кере тутханларында уа (1937 жылда) 6 кюнден илишаннга салгъандыла. Кичи къарындашы Исмайылны дин жаны бла улуу билими болгъаны ючюн тутуп, 10 жылы Саратовда тюреме азапын сынатхандыла. Тюремеден эркин этгенлеринден сора, Исмайыл бир жыл жашагъанды. Атабийни эки уланы жашлай кѣчгюнчюлюкде ългендиле. Алай бла Ахметланы Юсюпню къурала баргъан юйюрю чач-тюк болгъанды. Аны жашлары, туудукълары да тюз ниетлери бла Аллахха къуллукъ этгенлери ючюн кѣп зарауатлыкъ сынагъандыла.

Кёчгюнчюлюкде Локъман юйдегиси бла Джалалабадны Сузак районунда Масадан атлы элге тюшеди. Анда Бухараны муфтии Арипжан бла шуёх болуп, дин илмугъа андан да терен киреди. Арипжан бу элге терк-терк келе эди, юй бийчеси мындан болгъаны себепли. Хар келгени сайын Локъманнга тюбемей кетмегенди. Аланы осуятлары болгъанды: ким алгъа ёлсе, артда къалгъан аны жуууп, хар хумушуна да къараргъа деп.

Локъман эфенди ахлуларына кёп кере айтханды Мухаммад файгъамбарны жыл санында дуниядан кетеригин. Кертиси бла да аны ичер сууу 63 жыллыгъында тауусулады. Арипжан да тенгине берген антына кертичи болуп, аны жуууп, ахыр жолгъа ашырады. Локъманны кёп жылланы жыйгъан китаплары бир улуу кюбюр бла букъдурулуп Кёнделенде къалгъан эдиле. Алай бир машокга сыйыннганын ол биргесине кёчгюнчюлюкге элтип баргъанды. Локъман ёлгенден сора, аны китаплары Арипжаннга къалгъандыла.

Хар не жаны бла да уста, фахмулу адам эди Ахметланы Локъман. Аны къол ызы бюгюн да туугъан элини кёп юйюнде сакъланып турады. Локъманны кюмюшчюлюкге, агъач, къанжал ишге, техникагъа да хунери бар эди. Аны бла бирча Локъман эфендини назмучулукъгъа да фахмусу болгъанды.

Локъман эфендини дефтерлеринде чыгъармала

дин бла, ниет байлыкъ бла байламлыдыла. Зикирле, назмула, фатыуала жамауатны жарыкъландырыр мурат бла къуралгъанлары эсленеди. Андан сора да юй бийчеси Сотталаны Бижатны къол жазмалары болгъан дефтерде Локъманны бир назмусу сакъланнганды. Ол къарачай-малкъар дин поэзияда кеси аллына төре болуп къалгъан «Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа» деген назмуну жазып кесин сынагъанды.

Ахметланы Локъман ёлген сагъатында сюргюннге аталгъан назмусун жаза болгъанды. Ким биледи, халкъына келген азаплыкъ аны кёз аллына кёрюннгенде, жүреги тёзалмай, «Ой, не халла келди бизге!» дей, ахтына жан алгъан болур. Малкъар халкъны башха кёп уланыча ол да къабыр юлюшюн Азияда тапханды. Аллах алагъа жаннет берсин! Назму бошалмай къалгъанына шагъатлыкъ назмучу аны жиклерин бир-бирине келишдирирге жетишмегенинде да кёрюнюп турады. Болсада биз назмуну Ахметланы Локъманны дефтеринде, къол жазмада къалгъаныча беребиз.

А Л Д А Т М А Г Ъ Ы З А Х Ы Р З А М А Н ДУНИЯГЪА!

Алгъын башлап Аллахха махтау этейик!
Сора сыйлы файгъамбаргъа салауат берейик.
Уммет болгъаныбызгъа шукур этейик.
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Ай, мукъмин, гъафил болмазса,
Бу дуниягъа алданмазса,

Ахыратха хорлатмазса,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Ай, мукмин, гъафил сен,
Ёлюмню бир да билмейсен,
Бу дуниядан кетерсен,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Ажал келир ёлюрсен,
Ахыратха барырсан,
Бу дунияда амалынгы кёрюрсен,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Бу дунияны сен кьоярсан,
Кёп малларын жьырсан,
Барын кьоюп кетерсен,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Не кьадар болса да малынг,
Дахий тирлик, тууарынг,
Кетерсен кьоюп барын,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Дунияны суйген мехнатды
Хам машакъатды, захматды,
Тюрю-тюрю гъазапда,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Малынгы да ин санарсан,
Гюняхынгы билмезсе,

Ёмюрюнгю узун сунарса,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Дунияны жокъ уафасы,
Рахатны жокъ бакъасы,
Бир да тауусулмаз, жафасы,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Алгъын башлап Аллахха махтау этейик!
Сора сыйлы файгъамбаргъа салауат берейик.
Уммет болгъаныбызгъа шукур этейик.
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Ахырзаман жууукъ болду,
Дуния фитнадан толду,
Кёп алимле залим болду,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Кёп алимле тамигъ болду,
Кёп мукъминле залим болду,
Кёп суфийле шайтан болду,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Барына къанагъат жокъ,
Азына сабырлыкъ жокъ,
Кёбюне хам шукур жокъ,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Алимлени аманы
Шайтанды аны нёгери,

Жаханымди межямы,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа.

ФАЙГЪАМБАР БЛА ИБИЛИСНИ АРАСЫНДА УШАКЪ

(Ууаз)

Файгъамбар, алехис салатул ос салам, сорду
Ибилисге:

– Мени умметимден сени жауларынг ненчадыла,
деп.

– Онбешдиле, – деди.

– Кимдиле?

– Бирлери, сенсе. Экинчиси уа – далил, тюзлюк
этген оноучула. Ючюнчюсю – тебен келлю байла.
Тертюнчю – кертичи базарчыла. Бешинчиси –
намазгъа жюреги бла берилип, намаз этгенле.
Алтынчысы – адамлагъа ахшылыкъны суйюучю
адамла. Жетинчи – кыйынлыгъы болгъаннга
жарсыгъан адамла. Сегизинчи – гюняхларына
тоба этип, тобаларын бузмай туруучу адамла.
Тогъузунчу – харамдан сакъланыучу адамла.
Онунчу – хар заман абидезли болуп туруучу
адамла. Онбиринчи – садакъагъа ёч адамла.
Онекинчи – адамлагъа ариу кылыкълы адам.
Онючюнчю – адамлагъа хайыр тийире туруучу
адам. Онтертюнчю – Къуранны кеп окъуучу адам.
Онбешинчи – кече ортада уянса, туруп намаз
этиучю адам.

Файгъамбар, алехис ос салам:

– Суйгенлеринг а ненча къауумдула, – деди.

– Он кѡауумдула. Зулмучу оноучула. Эсирик байла. Хыянатчы базарчыла. Ичгичи адам. Тилчиле. Кѡзбаучу адам. Ёксюзню малын ашагъан адам. Намазын этмеучю адам. Зекят бермеучю адам. Дуниядан узакъ умут этиучю адам. Ма была мени къарындашларымдыла. Нѡгерлеримдиле.

КѡЧГЮНЧЮЛЮК

Боран, желча кѡуугъун жетди,
Къайгъы тюшдю элибизге.
Ачы оноу кимле этди?
Ой, не халла келди бизге!

Аскер аллы хыны барды,
Эки сагъат болжал салды,
Кими алды, кими къалды,
Ой, не халла келди бизге!

Шкок сюнгю бла сюрюп,
Юйден женгил чыгъардыла,
Ингилизли машинала,
Жетип, элни толтурдула.
Ой, не халла келди бизге!

Солдатла къарап туралла,
Келгенни алагъа кѡуялла,
Ингирик сегизге, къалдырмай,
Нальчик вокзалгъа жыялла.
Ой, не халла келди бизге!

Бир узун эшелон анда
Бизни сакълап турады.
Таулула кѳрген зулмугъа
Кѳк да, къар къатыш жаууп, жияйды.
Ой, не халла келди бизге!

Женгил тартып темир бугъа
Бизни Волга суугъа жетдирди,
Сыналмагъан кѳпюрден бизни
Суугъа къуймай ѳтдюрю.
Ой, не халла келди бизге!

Элте барып, юй да, суу да жокъ,
Къум ѳзенлеге тѳкдюле.
Бизден башха бу къыйынлыкъла
Дунияда кимге жетдиле?
Ой, не халла келди бизге!

гтхем халкъым, жигит халкъым,
Тѳзалмай, кѳп жаншадым,
Айып этме манга да.
Тюзлюк хорлап, эркинлик тууар,
Бир кюн чыгъар санга да.
Ой, не халла келди бизге!

Бизден салам айтыгъыз
Кавказ таулада буулагъа.
Термилгенден ѳлебиз
Гараларына, суулагъа.
Ой, не халла келди бизге!

Аллах, сакъла сен да халал халкъны
Жаула салгъан палахдан.
Биз да дууа этебиз
Тилек тилеп Аллахдан.
Амин-амин, я Аллах, амин-амин, я Аллах!

СОТТАЛАНЫ БИЖАТ (1890–1959)

Сотталаны Бижат дин ахлусу адамны – Ёрюзмек хажини юйюрюнде, Тёбен Сотталары не да Къызыл Кёз деген элчикде (Тырныаууз шахарны огъары жанында) туугъанды. Ёрюзмек хаж къылыргъа 3 кере баргъанды. Бижат белгили дин алими Ахметланы Локъманни юй бийчеси болгъанды. Бижат кеси да терен билимли, таза дин ахлусу инсан эди.

Бижат сёзге, зикирге бек уста болгъанды. Ариу ёню бла халкъ жырланы ким да суююп тынгыларча тап айтханды. Кеси да кёп назмузикир такъгъанды. Бижатны бизге дери жетген назмулары бир белгили иш бла байламлыдыла. Жууукълада, элде, тийреде тюбеген бир айырмалы шартлагъа Бижат назму къурай эди.

Бусагъатха дери сакъланган эки уллу назмусуну юзюклери XX-чы ёмюрню аллындагъы жыллада халкъыбызны уланларына тюшген жашау сынауларыны юсюндендиле. Орус-япон урушха, белгилисича, малкъарлы жашла да къатышып, жан-къан аямай, жигитликлерин кёргюзтгендиле. Сотталаны Бижат ол ишге «Бизни жашла чыкъдыла» деген назмусун жоралайды. «Кёк бла жерни арасы. . . » деген назмусу уа 1905 жылда Тюркге мухажирликни юсюнденди. Жууукъларыны жартысы кёчюп, экинчи жарымы уа кёчалмай къалгъанда, чамланып

айтылгъанды бу назму. Хапаргъа кёре, Бижатны назмулары Къумукъда басмалангандыла.

Сотталаны Бижатны туудукъларында сакъланган дагъыда эки уллу назмусу атасы Ерюзмек хажи тенглери бла хаж къылыргъа Шаркъгъа кетгенде жазылгъандыла. Бижат атасына уллу суймеклигин, тансыкълыгъын, аны инсанлыкъ жигитлиги бла ёхтемленнгенин да бу назмулада ачыкъ билдиреди. Малкъар халкъны фахмулу къызы бирси назмучулача тил байлыкъны уста хайырлана, динни къаты излемлерин жумушакъ ауаз бла ангылатыргъа онг тапханды.

Назмучуну бизге жетген къол жазмаларында аны баш иеси белгили эфенди Ахметланы Локъман бла ниет жууукълугъу, бир-бирни ангыламакълыкълары туура кёрюнюп турады. Жазмаладан биринде Локъман эфенди дин назмучулукъда тёре болуп къалгъан «Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа» деген назмусуну ахырында былай жазады: «Былай назму деп да тюйюлдю, алай халкъгъа къарап, асыры къаным бузулгъандан, бир-эки сёзчюк айтханма да, Аллах ючюн, Бижат, мен айтхан сёзле болгъаны ючюн, сен да айта тур». Бу сёзле Локъман Бижатха берген намысдан сора да аны фахмусун теренден ангылагъанын кёргюзтедиле.

Бижатны ариу хаты бюгюн да сакъланады аны туудукъларында. XIX-чу ёмюрде Малкъарны медирселеринде, белгилисича, арап жазманы тизгинине уллу эс бургъандыла. Ким биледи,

бу иште Бижатны устазы Ёрюзмек хажи окъуна болгъан болур. Бижатны дефтерлеринде кёп зикир, назму жазылып сакъланганды. Ол дефтерледе Чабдарланы Сюлемен шыйыхны, Семенланы Исмаилны бусагъатха дери белгили болмагъан назмулары, Кязимни, Къудайланы Нухну да аслам тизгини бардыла.

Жазма культурасына кёре, Сотталаны Бижатны дефтерлери бир бийик ниет эсгермеледиле дерге боллукъду. Аны бла да къалмай, назмучуну терен билимине, керти фахмусуна шагъатдыла.

* * *

Кёк бла жерни арасы
Басхыч болсун, я Аллах.
Тюркюлени къылычлары
Кесгич болсун, я Аллах.

Ануар бий болгъаед
Дунияны пашасы.
Бизни бу халгъа салгъан
Солтан Рашид жашасын.

Кюнде къаты болгъаед
Тюркюлени урушлары.
Алийни къылычы кибик
Кесгеед къылычлары.

Бизни кетерибизни
Мындагъыла суймейле.

Кёкню биз баралмайбыз,
Жерни ала иймейле.

Солтан Рашид патчахны
Жатхан жери нюр болсун.
Иблис арадан тайып,
Муслийманла бир болсун!

Солтан Рашид жетгеед
Жаннетни сарайына.
Сизден хапар излейбиз
Аллахны хар айындан.

* * *

Ла иллаха илла Аллах
Аллахны юйюне кетгенле,
муратларына жетгенле.
Хаджилени несин айтасыз, –
къабыл къуллаукъ этгенле.

Мындан къарап таныйма
Макка-Мадинаны масжидин,
Мен тюшюмде кёргенме,
инша Аллах, келлигин.

Биз турабыз, я Аллах, зикир эте, жубана,
Аллахдан умут этебиз: келип, кюле къууана.

Жылтырайды, жанады сыйлы Шамны къаласы,
Зикир таспих этеди хаджи Ёрюзмекни анасы.

жи Ерюзмек этгенди
хаджилеге тилманчлыкъ,
х сизге бермесин
хаджи жолунда къызгъанчлыкъ.

Мухарлай жанады файгъамбаркы раузасы
Сал садакъа чыгъарад хажилени ахдусу.

Аллахдан тилейме къабыл дууадан берсин,
Рахна я Аллах, ол хатасыз келсин.

Аллахле дууа жазалла
Къурманынгы къанында,
Аллахен келтирсин хаджилени барын да.

Айла залда жазылгъанды
бир Аллахны буйругъу,
Аллахы къабыл этсин хаджилени къуллугъун.

Аджи кетип баралла Байтуллахха да барып,
Асул сизге болушсун, шафагъатха да алып.

Из да дуга этебиз, жюрегибизни гъандырып,
Аллах сизни келтирсин, зияратха бардырып.

Ае бийикди, я Аллах,
Байтуллахны сыйлы юйю,
Шафагъатына алсын къуллу гъаламны бийи.

Жаннетде хурла сыларла хаджи
Ёрюзмекни мыйыгъын,
Уайсулкъаранийча къабыл этсин
Аллах къуллугъун.

Хаджиле кетип баралла, зияратха къайта,
Биз турабыз, я Аллах, сизге зикирле айта.

Хаджиле кетип баралла,
хажарул асууатха жетип,
Эгечлеринг туралла Аллахха таукел этип.

Хаджи Ёрюзмек чыкъгъанды,
таукел болуп тукъумундан,
Аллах жарты къоймасын,
къабыл этмейин къуллугъундан.

Хажирет къагъыт ийгенди,
чекге келип, жашына,
Жашы хапар соргъанды далиллени башына.

Мындан эсе узакъды Маккадан арысы,
Сизге дууа туталла шайыхланы барысы.

Балдан эсе татлыды Мадинаны ашы,
Аллыгъызда жюрюйдю далиллени башы.

Мындан къарап танылады Айа Суфияны башы,
Аллыгъызгъа къарап туралла
улла Басханны жашы.

Алтындан накъыш жазылгъан
Байтуллахны башы.
Хапарыгъызны сурайды
Хажы Ёрюзмекни жашы.

Шамдан келген минчакъла санап-санап кёреме,
Келлик эсегиз келигиз, мен тансыкъдан ёлеме.

Кюн тиймейин эрийди уллу Камыкны бузу
Аллахха бирлеп турады
хаджи Ёрюзмекни къызы.

Жаннет чыпчыкъ болгъаем,
Айа Суфиягъа кьоннгуем,
Жабраил мен болуп, сизге хапар соргъуем.

Къолумдагъы Къураным, ачмагъанлай билеме,
Сау келигигизни, инша-Аллах,
мен тюшюмде кёреме.

Къолумдагъы жаулугъум,
Къуран аят жазылгъан,
Аллахха бирлеп баргъанынг
къагъытынгда танылгъан.

Мен турама зикир айта, жубана,
Аллах сизни этсин, къуллугъу къабыл, къууана.

Алтын накъыш салынган

Байтуллахны жабыуу,
Раузагъа жетдирди сыйлы Аллахны амуру.

Бек сыйлыды я Аллах, бу Байтуллахны ичи,
Сизни анга жетдирди бир Аллахны кючю.

Асхаблагъа да жетип, зияратла этгенсиз,
Сумма алхам дулиллях,
муратыгъызгъа жетгенсиз.

***

Биз чыкыгъанбыз, я Аллах,
Шам жолуна, сафаргъа,
Къулакъ салып тынгылагъыз,
мухажирлик хапаргъа.

Хажы мурат этгенди, ауал башлап, рыскыгъа,
Аллах бизни сен буюр, сыйлы Шамда турургъа.

Аллах ыразы болгъаед, Бахауддин мубарекге,
Сюлеймен къагъыт салгъанды,
Шамда боллукъ керекге.

Биз да зикир этгенбиз шам Шарифде айтыргъа,
Сиз уагъда этгенсиз, ызыгъызгъа къайтыргъа.

Бахауудин шайых айтханды
сизден хапар салыргъа,
Биз да хазыр турабыз, сиз келгенлей барыргъа.

Сафарлыкъда кыйынылыкъгъа
сиз да шукур этигиз,
Биз Аллахдан тилейбиз,
муратыгъызгъа жетигиз.

Кёп шукурла этгенди Аллах суйген Аюб да,
Ишигизге болушхан Шарафутдин шайых да

Биз да хапар сурарек
Шам Шарифден келгеннге,
Къыямат кюн суал жокъ,
мухажирликде ёлгеннге.

Шарафутдин борчлу болгъанды
шам ахлусун сюерге,
Аллах, бизге сен буюр, Шам Шарифге иерге.

Файгъамбардан сора жокъ, сыйлы аяты келген,
Шафагъатха алынып, мухажир болуп ёлген.

Мухажирлик сауапды, китаплагъа къарагъыз,
Шукур алхам дуиллях,
дин исламдан болгъанбыз.

Хакъда мукъмин болгъанла,
сафарлыкъгъа баргъанла,
Аллах сизге болушсун, элни ишин алгъанла.

Аллах ыразы болгъаед,
сизге нёгерлик этгеннге,

Дагъыда алхам дуллиях дербиз,
Шамгъа жетгенде.

Сафарлыкъда кыйында
Аллахха бой бермесенг,
Биз ашыгъып турабыз, тезлик бла келмесенг.

Къолумдагъы Къураным, жюз салынганды
санына,
Биз да гъашыкъ болгъанбыз,
къагъытынгы халына.

Кёп шукурла этгенбиз, сиз Шамгъа жетгеннге,
Дагъыда Алхам дуллиях,
чекден къагъыт ётгеннге.

Биз къафирун тазгират
сиз да Шамгъа баргъанлы,
Рахат болгъанды халыбыз,
шайых къагъыт салгъанлы.

Шайыхла да дууа туталла, зияратха
къайтханнга,
Хункер артыкъ къарайды
Шарафутдин шайых айтханнга.

Мусафирле баралла файгъамбарны жолуна,
Биз да къурман болайыкъ,
салам жазгъан къолуна.

Салам сизге болгъаед, дааиман абада
Биз да дууа тилейбиз, Зайнулгъабдинден анда.

Мусафирликни жолунда,
сафарлыкъны халында,
Шарафутдин сёлешгениди
падишахны аллында.

Биз да дугъа этебиз, сиз да хакъ тагъалагъа
жал барагъан,
Шарафутдинни хурмети, солтандан
жауап алгъан.

Мухажирле баралла шам зиярат кёрюрге,
Аллах, бизге сен буюр, Байтуллахда ёлюрге.

Байтуллахны саламы къалгъанладан уллуду.
Байтуллахда къалгъан Аллахны суйген къулуду.

Жаннган нюрге ушайды Мадинаны ташы,
Хажу Осман эфенди мухажирлени башы.

Биз да дууа этебиз сиз да саулай келирге,
Сыйлы Аллахдан тилейбиз,
Шарафутдинни кёрюрге.

Сизни алып баргъанды уллу шайыхны сохтасы,
Биз Аллахдан тилейбиз
бу зулматлыкъ тохтасын.

Махтау болсун Аллахха, таза динде турабыз,
Шукур алхам дуллиях хижиратха барырбыз.

Ол тазалыкъ дин ислам,
файгъамбардан къалгъанды,
Сумма алхам дуллиях осуяты болгъанды.

Шамны бизге бердиле, къабыр юлюшге санап,
Жаннетле хазыр туралла, мухажирлеге къарап.

Шамда битген кегетле, румаядан да
башы жокъ,
Бу дунияны къояйыкъ, лаззатындан
файда жокъ.

1334 (1923) жыл хижра бла.

КАППУШЛАНЫ ЯХЪЯ

(1905–1986)

Каппушланы Асланбекни жашы Яхья Эски Джөгетей элде туугъанды. Анадан ёксюз къалгъан жашчыкъ «къара таныргъа» мурат этип нёгерлери Батчаланы Даут, Созарукъланы Рамазан бла бирге Кёндеден элге келеди. Ол заманда Кёндеденде 4 межгит, уллу межгитде уа аты айтылгъан медирсе болгъанды. Бу медирседе ислам алимлери Ахметланы Юсуф, Энейланы Алий, Гочаланы Адыхам дерс бергендиле. Кёндеденде бу чакъда алимлиги битеу Шимал Кавказгъа белгили болгъан Чабдарланы Сюлемен шыйых жашагъанды. Ол медирседе дерс бермегенликге, устазла анга жюрюп, билимлерин терен этгендиле. Сюлемен шыйых дин, саулукъ сакълау, шариат жаны бла билимни жамауатны арасында жайгъанлай тургъанды.

Кёндеден элни медирсесинде Яхья кёл салып окъугъанды, алчы сохталадан бири болгъанды. Шехиртликни, сохталыкъны да тауусхандан сора, Совет власть кюч алгъынчы Кёндеденде межгитде имамлыкъ этип тургъанды. Дин къуалукъчуланы ызларындан болгъанларында туугъан элине къайтады. Фахмуну кючю жарытхан дин назмучулугъун, уллу билимин жашырып кёп жылланы тургъанды.

Уллу Ата журт урушну къазауатына къатышхан Яхья эфенди кёчгюнчюлюкню къыйын жолларын да сынагъанды. «Ёксюзлюк, кёчгюнчюлюк,

«Сюм, ёксюз асырагъан кыйынлыкълардан озмай, миллетине келген кыйынлыкъларны артыгъы бла кётюреди», – деп жазганды Яхьяны къадарыны юсюнден Биджиланы Сакинат Яхьяны 1993 жылда Москвада чыкгъан китабыны ал сёзюнде.

Бирси дин къарындашларыныча, Яхья эфендини да уллу китапханасы болганды. Кёчгюнчюлюкню кезиуюнде Яхьяны китапханасы чачылганды, китаплары ажашхандыла, Къыргъызны Талас шахарында жашагъан кезиуюнде ол жангыдан китапла жыйышдырганды. Сюргюнден къайтхандан сора Абулкъабакъда жашаганды.

Каппушланы Яхья эфенди чыгъармачылыкгъа уллу кюч салганды. Аны назмулары, зикирлери, «Ийман-ислам» поэмасы къарачай-малкъар дин поэзияны жорукъларына кёре жазылгандыла. Исламны ниетлерине кертичилик иште, ниетде тазалыкъ, дунияны хаухлугъуна, ахыратны хакълыгъына ийнаныу дегенча затла Яхьяны чыгъармачылыгъыны тамалларыдыла. Анга дери бола келген поэзия тёреге таянып, Каппушланы Яхья «Ийман-ислам» поэмасын жазганды. Ислам динни инсанлагъа салгъан борчларын ачыкъларгъа кесича итингенди. Назмучу бу ишинде ана тилни байлыгъы бла толухайырланганды. Аны бла бирча назмулада арап сёзле, айтымла, сёз тутушла да кёп тюбейдиле. Ол чурумну сылтауу да эрттегили дин поэзияны традицияларындады. Арап тилни, поэзияны уста билген назмучуларыбыз Къуранны, ислам динни тамалларын ачыкълай туруп, арап

философиядан келген ангыламлагъа тыяннгандыла. Ол ангыламланы къарачай-малкъар тилни юсю бла жетишдиралмасала, кёчюрмей къоюп, назмуларын окъуй туруб а, хар бирин ангылата болгъандыла.

Каппушланы Яхьяны назмуларыны асламысы жахилликге къаршы жазылгъандыла, жалгъан «дин адетлени» сёгедиле. Назмучу жашаугъа къарамын баямлай туруп, уллу философия магъанасы болгъан соруугъа жууап берирге итинеди. Хар не да, ол санда адамны къадары да Аллахны къолунда эсе, аны баш эркинлиги бармыды, сора ол этген ишлерине жууаплымыды? Бу терен магъанасы болгъан соруугъа Яхья эфенди адамны жашауда хаух къонакъ этип, Аллахны уа къадарланы ишлеген къонакъбайча суратлайды.

«Къонакъланы рысхы бла

Къонакъбай сынап кёреди», – деп чертеди Яхья эфенди.

Жашаууну ахыр кюнлерине дери, эки кёзю сокъур болгъанына да къарамай, чыгъармачылыкъны къоймагъанды. Тёгерегинде, тийресинде, элинде, башха жамауатлагъа да Къуранны магъанасын, динни излемлерин ангылатханлай тургъанды. Кёп сохтасы болгъанды. Чыгъармалары эки кере энчи китап болуп Москвада къарачай-малкъар тилде басмалангандыла (1990, 1993 жыллада).

БУ ДУНИЯ...

Бу дуня бир къонакъ юйюдю

Халкъла къонакъгъа келген,

Бирер кесекчикни туруп,
Сора атланып кетген.

Бири кетед, бири келед –
Бу халкъ тауусулмайды.
Къыяматха дери жер да
Жукъгъа ауушунмайды.

Къонакъбай Аллах кесиди,
Барын бирден кѳреди.
Рысхыларын тийиншлисича
Ол юлешип береди.

Бергенин хаухха береди,
Башы бла бермейди,
Хаухха хыянат этгенни
Къонакъбай ариу кѳрмейди.

Къонакъланы рысхыларын
Къадар бла береди.
Къонакъланы рысхы бла
Къонакъбай сынап кѳреди.

Къонакъбай адамны сынаса,
Рысхы берип, бай этип,
Ол уллу кѳллю болады,
Иблис къылыкъгъа кетип.

Дагъыда къонакъбай сынаса,
Адамны факъыр этип,

Ол андан умут кеседи,
Жюрегин такъыр этип.

Къонакъ къойдан жууаш болады,
Сен жууаш болуп жаша.
Башханыкъына сукъланмай,
Кеси рысхынгы аша.

Насыплыла къонакъбайдан
Айып алмай кетелле,
Къонакъбай айтханны этип,
Муратлагъа жетелле.

Аны айтханы Къуранды,
Къуран бизге жорукъду.
Къуран айтханны этгенни
Азапдан къорурукъду.

Къуран кычыра турса да,
Талпып тынгыламайбыз.
Ол биз билмеген тилди, деп,
Соруп да ангыламайбыз.

Къонакъбайны жанындан
Бу бизге улуу айыпды.
Къарнашларым, ма былайда
Аягъыбыз тайыпды.

Къуранны окъутадыла
Ёлгенлерине атап,

Алай этселе болады
Ашаучулагъа бек тап.

Ёлгеннге Къуран окъуйла
Малын ашап сууапха.
Шаригъатда бу бармыды?
Не дейсиз сиз жууапха?

Уджра алып окъугъаннга
Аллах сууап бермейди.
Ол окъулгъандан ёлгеннге
Сууаплыкъ да келмейди.

Аллах сууаплыкъ бермесе,
Ол не затны берликди,
Анга сууаплыкъ орнуна,
Ийнан, гюнях келликди.

Шаригъат изну бермегенди
Малын ашап окъургъа.
Биз айтхан жарарыкъ тюлдю
Жюрек кёзю сокъургъа.

Кёпю жалына аш этип,
Кеседиле малларын.
Ашны-сууну тегдем этип,
Берелле къарын жалларын.

Ол берилген уджралгъа
Садакъала атайла.

Ала окъутханчыкъларын
Уджралагъа саталла.

Садакъа орнун тапмаса,
Ол садакъа болмайды,
Шариат айтханны этмесе,
Ахырында онгмайды.

Садакъаны бер, кимге
Берирге бола эсе фарыз,
Бидгъалача этмейин,
Эт аны Аллахха къарыз.

Къурандан файда излеген,
Ёлгюнчю Къураннга ийлеш,
Ёлюм келгинчи Къурандан
Хайыр алыргъа кюреш.

Болала эсенг, бол гъалим.
Ол болмасанг, бол сохта.
Ол болмасанг, бол тынгылаучу,
Не аны суююп тохта.

Бу тёртге – бешинчи болма,
Къуран анга жарамайд.
Аллах да аллай адамгъа
Рахматы бла къарамайд.

Саулугъунда бу затлагъа
Аз да акъыл бёлмеген.

Ёлгенде да ма былагъа
Иман салып ёлмеген.

Ёлсе анга окъуйдула
Къуран, маулют, зикирле.
Бу затлагъа не дейдиле
Сизде мукъмин закирле.

Аллайлагъа Къуран окъуйла,
Кесаматсыз, жалчыла,
Дагъыда ала болалла
Бидгъалагъа алчыла.

Къуран саулагъа келгенди,
Ёлгенлеге келмегенд,
Биз этгенча этигиз, деп,
Шаригъат изну бермегенд.

Къуран саулагъа келгенди,
Аны окъуп, билирге.
Аны бла амал этип,
Жаннетлеге кирирге.

Билмегенле билгенлеге
Соругъуз сиз эринмей,
Къуран айтханны этигиз,
Бидгъалагъа терилмей.

Билгенле да тафсирлеге
Къарап, магъана беригиз,

Тафсир бла, хадис бла
Магъанасын керигиз.

Къуран саулагъа келгенди
Насихатларын алыргъа.
Аны бла ауаз берип,
Хакъ жолуна салыргъа.

Къуран дуниягъа келгенде,
Жетген жерин жарытды,
Халал – харам, терслик – тюзлюк
Къалмай, барын танытды.

Къурандан алгъа келгенле
Китапла кезиу-кезиу,
Ала тюрлендирилип болду
Халкъла бир-бирин эзиу.

Тюрлю-тюрлю законланы
Чыгъардыла къыралла.
Ала алагъа жарамай,
Бир-бирлерин къыралла.

Халкъгъа бирча тюз селешген
Къуппа-къуру Къуранды.
Аны ючюн ол, дунияда
Бузулмазлыкъ бурханды.

Къураннга чырт киралмайды
Душманланы тахрифи

Осман жыйгъан жюрюйдю
Бузулмай бир харифи.

Къуран табыла тургъанлай,
Аны истемей тургъан,
Ол айтханны этерге онг
Табып, анга арт бургъан,

Шайтан анга бошланганды,
Ол аны нёгериди.
Ол Аллахдан айрылгъанды,
Аллах андан кериди.

Энди биз тобагъа къайтып,
Аллахдан уялайыкъ,
Къуран айтханны ангылап,
Аны ючюн къыйналайыкъ.

АКЪБАЙЛАНЫ ИСМАИЛ

(1874-1937)

Акъбайланы Исмаил белгили дин къуллукъчу Ахья эфендини юйюрюнде ючюнчю сабий эди. Ахья эфенди къарачай-малкъар жамауатда жалан да дин жаны бла белгили болуп къалмай, санат жашауну айныууна да кѣп къыйын салгъанладан эди. Акъбайланы Ахья, Кърымшаухалланы Магометмырза, Боташланы Асланмырза, Байрамкъулланы Джамбарбек 19-чу ёмюрню 70-чи жылларында Къарт-Джурт элде биринчи окъуу юйюню ачадыла. 1883 жылда Тебердиге кечгюнчю Ахья анда устаз болуп тургъанды. Тебердиде да Ахья эфенди устазлыкъ ишин бардыргъанды. Ол окъутхан сохтала Къарачайны интеллигенциясыны биринчи сатыры болуп, кѣп магъаналы халкъ ишни къолгъа алып, тынгылы толтургъандыла.

Кеси белгили устаз болгъанлыкъгъа, Ахья эфенди, ол заманда жюрюген адетге кере, жашыны билимин андан ары байыкъдырыргъа, жашау халлеге тюшюнюрге Басхан аузунда жашагъан ана къарындашлары – Эфендилагъа иеди. Ол кезиуде Басхан аузуну къадиийи Эфендиланы Ибрагимни жашы Зулкъарней болгъанды, кеси да медирседе дерс бергенди. Огъары Басханны медирсесини сохталарыны санында Эфендиланы жашчыкълары да бар эдиле. Исмаил Зулкъарнейни къарындашындан туугъан Хасан бла жыл санлары бла тенгшиле эдиле. Ала татлы

тенгле боладыла. Хасан да, Исмаил да биринчи устазлары - Зулкярнейден алгъан билимлерин, жашау юлгюлерин ниетлеринде сакълагъандыла.

Басханда ислам динни биринчи измилерине тюшюннгенден сора Ахья жашны илмугъа эникленнгенин ангылап, окъууун терен этер муратда аны Къазан шахаргъа иеди. Къазанда медирсени тауусуп, Исмаил окъургъа Къырымгъа келеди. Мында, Симферополь шахарда Измаилбей Гаспралыны битеу дунигъа белгили тюрк окъуу юйюне тюшеди.

Акъбайланы Исмаил билимге, окъуугъа жан атып, Тифлисни, Бакуну, Стамбулну окъуу юйлеринде белгили алимледен дерс алады. Илмуну къайсы белюмюнден да Исмаилны билими терен эди: ол бир талай тилни, миллет маданиятны, адабиятны да билгенди, тюрлю-тюрлю жашау усталыкълагъа да тюшюннгенди. Туугъан жерине Акъбайланы Исмаил дуниядан толу хапарлы болуп, кёпню керюп, кёпню сынап, жашаугъа къарамы терен да тынгылы да болуп, 1898 жылда къайтады. Бу кезиуде Къарачайда дин, башха тюрлю ниет илмудан Акъбайланы Исмаилдан уллу билими болгъан жокъ эди. Исмаил Тюркден Къарачайгъа, Теберди элине къайтханда анга 24 жыл бола эди. Билимини теренлиги, ишде хунерлиги аны тамата телюде, тенглерини ичинде да намысын бийик эте эди. Исмаил ол заманда Къарачайда къайсы къуллукъну, жумушну да тамамлаяллыкъ

эди. Алай жаш атасыны жолу бла барыргъа кёл салып, устазлыкъ ишни сайлайды. 1917 жылгъа дери Исмаил Тебердиде устаз болуп ишлегенди. Устазлыкъ аны къадары буюргъан бир уллу кюч эди. Тебердиде Исмаил тамата эфендиликни да жюрютгенди. Ол динни тазалыгъын сакълар ючюн дайым жарыкъландырыу ишни бардыргъанлай тургъанды. Ол заманда жюрюген ауур адетни – ёлгенни юсюнде уллу ырысхы къоранч этиуню ислам динге келишмегенин ангылатып, тохтатханды. Жарлыгъа, къарыусузгъа болушургъа, кёл этдирирге ёч болгъанды. Аны ючюн Исмаилны /халкъ аны эркелетип атына «Чокуна эфенди» деп айтханды/ битеу жамауат бек сыйлы кергенди, хар сёзюне, ишине тийиншли болургъа итингенди.

Акъбайланы Исмаил окъугъан кезиунде Къазанда бла Къырымда басма усталыкыгъа юйреннгенди, Стамбулда уа тюрк газетде талай заман ишлеп тургъанды. Дерс китапланы къарачай-малкъар тилде басмаларгъа аны эрттеден мураты бар эди. Ол муратха жетер ючюн а Къарачайда не басма юй, не ол ишни тындырырча адам да жокъ эди. Басма ишни Къарачайда къуараргъа онг болмагъанын ангылагъандан сора, Исмаил китапланы Дагъыстанда, Гаспралы Измаилны окъуу юйюнден танышы Абусуфьян Акаев бла Мавраев Магометмырза къуараргъан типографияда чыгъарыргъа жол излейди. Тенглеринден болушлукъ, ангылаулукъ да кереди.

Кеси ырысхысын да аямай, 5-6 жылны ичинде къарачай-малкъар мектепледе, медирселеде жарарча 3 китапны басмалайды. Бу китапладан бири харфлыкъ, экиси уа харфлыкъдан сора хайырланырча адабият, фольклор хрестоматияла диле.

1912 жылда ол заманда Шимал Кавказда жюриген адабият дин тереге тыяна, Акъбайланы Исмаил «Ийман ислам» поэманы жазып, М. Мавраевни типографиясында басмалайды. 1916 жылда Тифлисте Исмаил къарачай-малкъар халкъны тарихинде биринчи ана тилибизге жораланган китапны басмалайды. Бу китапны къарачай-малкъар тилни, маданиятны, илмуну айныуунда магъанасы болмагъанча уллуду. «Ана тил» биринчи къарачай-малкъар интеллигенцияны ал китабы болгъанды. Артта, Совет власт битеу халкъгъа билим бериу программаны башлагъанда, бу китапны юсю бла жангы окъуу китапла жарашдырылгъандыла.

Алай бла Акъбайланы Исмаил къарачай-малкъар тилде биринчи окъуу китапланы авторуду. Исмаилгъа дери да къарачайлы, малкъарлы жашла /Орусбийланы Сафарали бла Науруз, Байрамукъланы Илияс, Кърымшаухалланы Ислам эм башхала/ ана тилибизде окъуу китап, газет чыгъарыргъа кюрешгендиле. Алай ол бек къыйын иш эди, кѣп ырысхы къоранч да излей эди. Исмаилгъа бу ишни тындырыргъа аны къолайлы адам болгъаны да себеплик этгенди.

Революциягъа дери Исмаилны бир ненча юйю, эки тюкени, агъач заводу, курорт юйю бар эди. Халкъгъа билим, жарыкълыкъ келтирир ючюн ол кесини халал къыйынын, заманын да аямагъанды. Акъбайланы Исмаил – жарыкъландырыучу, устаз, дин къуллукъчу, назмучу – хар тутхан ишин да бирча тынгылы этгенди. Аны халкъгъа назмучуча белгили этген тамсиллери бла / бир къауумун ол И. Крыловдан кечюргенди/ табийгъатха жораланган назмулары болгъандыла. Исмаилны «Сакъла, кесме!» деген назмусу уа бюгюн жазылгъанча эшитиледи: «Сакъла, кесме, агъач бизге алтынды, Сакъла, кесме, иссиликде салкъынды. . . » Назмуну быллай тизгинлери бюгюн да тамата телюню эсинден кетмегендиле. Нек дегенде, бу назму Акъбайланы Исмаил бла Абайланы Исмаил жарашдырып 1926 жылда Москвада басмаланган «Бизни байлыгъыбыз – бизни жерибиздеди» деген окъуу китапларында басмалангандан сора, халкъгъа кенг жайылгъан эди.

Совет власт аякъ тирегенде, Исмаил битеу ырысхысын ара мюлкге етдюрюп, кесине Батапашинскеде жалан да бир юйюн къоюп, жамауат жашаугъа тири къатышады. Исмаилны хайырындан «Таулу джашау» – биринчи къарачай газет, окъуу китапла да басмаланып тебирейдиле. Окъуу прогораммаланы, жангы алфавитни къурашдырыугъа да Исмаил бек уллу къыйын салгъанды. 30-чу жыллада репрессияла

башланганда, Исмаил Тебердиге кѡайтады. Алай мында да жокъ эди Исмаилгѡа тынчлыкъ. Аны 1937 жылда тутуп, тюрмеге атадыла, кѡп да турмай, илишаннга саладыла. Алай эди кѡдары кѡрачай-малкѡар халкѡны закий уланыны. Халкѡына кѡп жаны бла да жарагѡан, аны тарих магѡаналы ишлерин тындыргѡан Акѡбайланы Исмаил «халкъ душманы» ат бла жоюлуп кетгенди дуниядан. Алай аны жарыкѡлыкѡгѡа элтген жолда жандыргѡан нюрю бюгюн да ёчюлмей тѡлюден гѡлюге ёте барады. Аны назмулары, китаплары бюгюн да халкѡгѡа жарагѡанлай турадыла. Фахму бла адамлыкъ ёлюмсюз болгѡанларына Акѡбайланы Исмаилны чыгѡармачылыкъ кѡдары шагѡатды.

СЕМЕНЛАНЫ ИСМАИЛ

(1891-1981)

Белгили назмучу, жырчы Семенланы Нухну жашы Исмаил Къарачайны бек эски журтларындан биринде - Учкуланда 1891 жылда туугъанды. Исмаилни къадары бизни халкъыбызны къадарыны кюзгюсюдю дерге боллукъду. Зорлукъ, жалгъан дау, зарлыкъ, кюйсюзлюк халкъыбызны ызындан къысха болсала да, халкъ иги къуумун тас этмей, жарыкъ, огъурлу ёню бла жүрек сырын айта, ахыр ёмюрню алай жашайды. Бу ёмюрге Исмаилни къадары да сыйыннганды, аны бла бир бетли болгъанды. Исмаил кеси да халкъыбызны уллу фахмусуна эм аны дуниягъа иги къуумун тас этмей жашагъаныны бир шагъатыды.

Назмула къурап Исмаил жыйырма жылыгъында тебирейди. Совет власть келген заманнга ол аты айтылгъан жырчы эди. 30-чужыллада аны назмулары газетледе, адабият жыйымдыкълада басмаланып башлагъандыла. Уруш аллы жыллада төрт жукъа китапчыгъы дуния жарыгъын кёргенди. Алай аны бек магъаналы, жашауну керти, кюйсюз бетлерин ачыкълагъан жырлары, назмулары, поэмалары басманы кёрмей, халкъда аууздан ауузгъа ёте сакъланнгандыла. Урушну, кёчгюнчюлюкню азап жылларындан къутулуп, Ата журтха къайтхандан сора да назмучуну чыгъармалары окъуучугъа китапла болуп жеталмагъандыла. Исмаилны битеу да жашауу жалгъан дауладан къутулмагъанды, дерге боллукъду. Алай чыгъармачылыкъ ишинден

жырчы Исмаил ёнгеленмегенди, назму тизиуу юн бир кюн да кьоймагъанды.

Исмаилны жашлыгъында кьурагъан жырларыны бек белгилиси «Акътамакъды». Бу суймеклик дастанны тёрт мингден артыкъ тизгини барды. Таурухлагъа кёре, бу жырны Исмаил Учкуландан башлап Нарсанагъа дери сёзюн эки кьайтармай, айтып баргъанды. Атларыны туякъ тауушлары аны жырына эжиу этгендиле.

Семенланы Исмаилны назмуларыны ич сыры халкъны кьадары, анга жетген зорлукъ юлюш бла байламлыдыла. Кертиди, Исмаил 30-чу жыллада жарыкъ жырла да жазгъанды – «Махар гарагъа», «Микоян шахаргъа», «Халкъ байрамда», «Олимпиадагъа тебирей. . . » Совет властны юсю бла келген тенглик, жарыкълыкъ, кьарындашлыкъ, эсе да, большевикле келлик жашауда боллукъду деп айтхан жашау тамалла, кимни да алагъа жакъ этерча эди. Алай поэтни жютю кьарамы сёз бла ишни арасы узакъ болгъанын да эслейди. «Лишон болмадым», «Кьайда революция», «Сталин деген», «Межгитни кюйюу», «Мудах кюн» эм башха кёп назмуларында поэт артыкълыкъгъа, зорлукъгъа кьажау сёзюн айтханды. Айтханда да кимни да эсинде кьалырча, самаркьау, чам халда:

Эчкиге гаккы тапдыргъан,
Тауукъгъа бишлакъ сыкъдыргъан,
Жылкыыда жюнле кьыркъдыргъан,
Кьойлагъа оноу тутдургъан,
Сталинибиз жашасын!

Быллай тизгинлени поэтге кечерге амаллары жокъ эди ол замандагъы башчылары. Басмалагъан угъай эсенг да, бу назмулары бирден бирге айтыр ючюн окъуна уллу жигитлик керек эди. Кёчгюнчюлюк азапандан къутулуп, къарачай-малкъар халкъ Ата журтуна къайтханда да кечмегендиле сталинчиле Исмаилгъа назмуларында болгъан кертиликни. Аны ючюн аны назмусун, жырын да тунчукъдурургъа кюрешгендиле.

Семенланы Исмаил кёчгюнчюлюкде къурагъан назмулары бирден бир зат бла да тенгешдирирге къыйынды. Алача ачы, ачыкъ, терен магъаналары, уллу суратлау кючлери болгъан тизгинле бу жыллада къарачай-малкъар поэзияда кёп туюл эдиле. Кязим кёчгюнчюлюкню биринчи жылында окъуна ёлген эди. Аны ызындан келген тёлюню бир бёлеги урушда жоюлуп, башхалары да Ата журтлары къоруулай, халкъларына жетген азапны суратлау сёзю кючю бла ачыкъларгъа онглары жокъ эди. Алай бла кёчгюнчюлюкню ал жылларындагъы поэзиябыз Исмаилны жырларына тыянады. Кертиди, халкъ кеси кёрген азапына жырла къурагъанлай тургъанды, алай биз адабиятны юсюнден айтабыз. Семенланы Исмаил миллетибиз хар кюн сайын кёрген къыйынлыкъланы юсюнден башын жапмай айтады, кюйсюзлюкге налат береди, жамауатха кёл этдиреди.

Закий назмучу Семенланы Исмаил чыгъармаларында халкъны жүрегин толу ачханды,

ыйын кюнледе кюйле айтханды, мамырлыкда карыкъ жырла кѳурагъанды. Алай аны бир маманда да азат этмей тургъан бир сезим бла бир оюм бийлегендиле. Ала да – назмучуну халкъына суймеклиги бла аны къадарына, келлик кюнѳне къайгъырыуу эдиле. Халкъны къадарын а Исмаил ана тилини барлыгъы – жокълугъу бла бирлешдиргенди. Ол оюм аны осуятында – «Келлик тѳлюлеге» деген назмусунда шитиледи:

Къалай насыплы адамлабыз биз!

Сѳлешир ючюн–хазыр тилибиз.

Битеу аламда болгъан затланы

Бир да къалмайын барды атлары.

Зыгъырдан башлап жулдузгъа дери

Бу тилни ичине кирелле бери

Хар не затны да сыфаты, саны,

Тилибиз кесгин тамамлай аны.

Келген тѳлюле, келлик тѳлюле!

Сакълагъыз аны, миндемей энин.

Кѳошулгъан къона, кѳорагъан къайта,

Ол бизни халкъгъа ѳкюллюк этсин!

Семенланы Исмаилны хар сѳзю халкъны сѳзю болуп къалгъанды. Аны сѳзю заманнга, залимлеге бой салмай келеди. Заманны хорлагъан жалан да фахмуду. Бу фикирге Семенланы Исмаилны жырлары, назмулары шагъатдыла.

Семенланы Исмаилны чыгъармачылыгъы эки уллу бѳлюмден кѳуралады. Биринчиси лирика чыгъармаладыла – назмула, жырла,

дастанла, балладала, - инсанны жашау хали бла байламлыдыла ала. Экинчи бёлюм, – магъанасы биринчиден уллу туююл эсе, кем туююлдо, – дин назмучулукъду. Исмаил дин ахлуланы юйюрюнде туугъанды, ёсгенди. Къарачайда ислам дин орналгъандан тебиреп, Исмаилны ата-бабалары динни хар фарызын къаты тутхандыла. Ала дин назмучулукъ бла да атларын айтдыргъандыла. Аны атасы, аппасы, аппасыны атасы хадж къылып, Къуран окъуп, намазларын чалдырмай, исламны беш фарызына кертичиликлерин тас этмегендиле. Исмаил да аланы жолу бла барыргъа итингенди.

Семенланы Исмаилны дин назмулары анга дери къуралгъан төрелеге тыяна айныгъандыла. Бу зат бек башындан назмучуну дин чыгъармаларыны тематикасында ачыкъ кёрюнеди. Динни жорукълары, намаз, ораза, хадж къылыу, сууап, гюнях, тазалыкъ, хакъ жол, къабыр азап, - биринчи чыгъармаларындан башланып ачыкъланнгандыла. Саналгъан затланы юсюнден Семенланы Исмаил кесини энчи оюмун уллу фахмусуну кючю бла жангы сыфатланы, терен оюмланы, кёп адамланы жашау сынауларын бирикдире, айтханды. Битеу халкъгъа белгили болгъан Семенланы Исмаилны кёп зикири барды. «Кябаны назмусу», «Файгъамбарны назмусу», «Амин, я Аллах!», «Ёлюмню назмусу», «Къыямат кюн», «Башладым», «Сыйлы жума кюнде», «Беш намаз», «Беш ууахты нюр намаз», «Жан бергенни къайгысы», «Намаз эт», «Беш намаз фарыз», «Ана тилде силсила», «Шыйых

Абдуллах» дегенча чыгъармалары уа халкъны аузундан кетмей, айтылгъанлай турадыла.

Айбатлыкъдан кери болгъан поэзиягъа Исмаил «жан салгъанды», дерге боллукъду. Айтыр затын анга дери бир назмучу да хайырланмагъан сыфатла, суратла, тенглешидриуле бла айталгъанды. Аны зикирлери, насиятлары халкъ чыгъармачылыкъдан келген суратлау амалла бла къуралыпдыла. Ол болум а динде болгъан кёп жашырын затны къарачай-малкъар окъуучугъа ангылашыныулу да, жууукъ этерге онг бергенди.

Сёз ючюн, «Сал, Аллахым, сыйлы болгъан Кябагъа» деген белгили назмусунда Исмаил бир ненча магъаналы затны юсюнден хапарлайды. Биринчиден, инсанны Аллахха ийнанмакълыкъгъа элтген жолну юсюнден айтады назмучу назмугъа ат берген тизгинден башлап:

«Туудум – ёсдюм, тау тубюнде – тар тала. Бу дуняда этдим палах-хатала ...

Соруу болур малларымы саны ючюн, Намаз къалды ахча ючюн, мал ючюн ...

Жаш ёмюрюм сатыу-алыу, дау болуп. Къарт ёмюрюм – жютю кёзле ау болуп ... »

Адамны ийнанмакълыкъгъа, хакъ жолгъа барыуу жашау болумладан къутулууду деген фикирни андан ары айныта, назмучу Кябагъа жол салыу – керти ийнанмакълыкъгъа бир тынгылы атламча ангылай, айтады: «Межгитиме, намазыма баргъанча, Сал, Аллахым, сыйлы болгъан Кябагъа».

Маккагъа-Мадинагъа жолну кыйынлыгъын

назмучу Аллахны сынауундан сора да саугъасыча кёреди. «Гъабидлени-шахидлени жолуна, алимлени, салихлени къолуна» тюшер ючюн жаратылгъан сунады кесин дуниягъа: «Атам» эте, «анам» эте, тиллендим, Аллах бирди деп, фыйгъамбар хакъды деп, юйрендим, Ахырында хаджиликге тебиредим, – Сал, Аллахым, сыйлы болгъан Кябагъа». Муслийманланы ислам динни сыйлы жерлерине зияратха термилиулерин Исмаил назмуда быллай сёзле бла айтады: «Кюн болгъаем кюнюне барыб кёрюрге, Ай болгъаем кёкден салам берирге...»

Назмуда жарыкъ къууумдан, зияратха итиниюлукден сора да шургулу ауаз дайым эшитиледи. Исмаил хаж кылыргъа жолу кесилип болгъанын сезе, назмуну кюйге ушатады: «Жаш ёмюрге жашил терек чагъады, Къарт ёмюрге чапырагъы агъады, Кяба десек, жюрек ауруутабады, - Сал, Аллахым, сыйлы болгъан Кябагъа!»

Кябагъа жолоучулукъгъа фикир дунияда да барыргъа боллукъду. Ол мадарны тапхан назмучу жашауну магъанасыны юсюнден сагъыш эте, жолун алай кыдырады: «Дуния деген бир тамырсыз терекди, Аууб басар, бек къачаргъа керекди, Хар кюнюне бу тилегим тилекди...» Жашауну магъанасы неде болгъанын ачыкълай, назмучу кёз аллына аламны суратларын келтиргенден сора да олжанны• болумларын да ангыларгъа кюрешеди. Аны узакъ жолу кыйын эсе да, зауукълуду, нек дегенде хакъ дунияны бир сынаууду, ол сынауну

дукед етген инсанга уа жаннетни эшиклери
ачыллыкдыла, дейди назмучу.

Семенланы Исмаил ислам динни сыйлы
керлерине зияратны болмагъанча уллумагъанасыны
юсюнден фыйгъамбаргъа жоралагъан назмусунда
да жангыдан айтады. Мында уа «Сал, Аллахым,
Мадинагъа!» деген рефренни хайырланады.
Фыйгъамбарны дин къазауатыны тарихин
ачыкълай, назмучу ол къыдыргъан жолланы
юсюнден энтта бир сагъынады. Фыйгъамбарны
сыфатын къурай туруп, аны суйдюмлю этген
затланы санайды: «Узундан орта бойлуса, Туугъан
кюнюнгден нюрлюсю... Эки къашынг къош битиб,
Бал бетлиди сакъалынг... Къурейшиди тукъумунг,
Толгъан Айча тюрсююнг, Жаннет, жаухар
кёзлеринг, Шекерден татлы сёзлеринг. Тала кибик
мангылайынг, Жибек бургъанча мыйыгъынг...
Тишлерингден ургъан жарыкъ Кюн тийгенча
жарытхан, Аллах бла бирге атынг Дуниягъа кесин
танытхан... »

Аны бла бирча ол фыйгъамбарны башха
адамлагъа не бла ушагъанын, хар муслийманнга да
не бла юлгю болгъанын тохташдыдыргъа итинеди,
аны ишанларында кесине жууукъ болгъан затланы
излейди.

Ислам динни жорукълары инсандан низамны,
хар жорукъгъа аны сылтауларын излемей,
бойсунууну излейдиле. Бир-бир дин излемле уа
таудуна ангыламларына къатыракъ да келедиле.
Аллай затланы жумушатыр ючюн Семенланы

Исмаил кесини дин назмуларында кѐп тюрлю амалны хайырланнганды. Бек башындан, башда айтылгъаныча, халкъ чыгъармачылыкъда ёмюрден келген суратлау амалланы – жамауат хар кюнде эшитип тургъан метафораланы, тенглешдириулени хайырланады. «Оразаны нюрю кѐреме, сени жулдуз кибик жарытхан», дейди назмучуну динин тутхан инсанны сыфатын ачыкълай. Быллай метафорала аны битеу дин назмучулугъун айгъакълапдыла.

Назмучу чыгъармачылыгъында Дагъыстандан келген дин культурагъа тыяннганды. Къумукъ дин поэзияны уста билгени аны энчи чыгъармачылыгъында ачыкъ кѐрюнюп турады. Ол Абусуфьян Акаевни силсилягъа жораланган белгили назмусуну бир талай тизгинин кѐчюрюп, кесини назмусуна къошады. Къумукъ поэзияны морфология энчилиги бла да кенг хайырланады: «Беш уахты нюр намаз» деген зикиринде «Айтыгъыз «Аллах» деюб» деген рефрен бла бошайды бир къауум тѐрттизгинин. Къумукъ тилде да бу форма («деп» дерни орнуна «деюб») асламысында эски дин назмулада тюбейди. Неда назмучу кѐплюк санда ахыр аффикс «ла» орнуна «лар» форманы хайырланады. Быллай болумла дин назмучулукъда стиль жаны бла энчиликни къурайдыла.

Белгилисича, Шимал Кавказда, бегирек да Дагъыстанда, ислам дин жайылгъан замандан тебиреп суфий поэзия бла аны философиясы да

билимли адамлагъа (бир къауум ишаны бла уа къара халкъгъа да) ангылашыныулу бола, кесине жер таба, ызы бла уа миллет философияда, поэзияда айнып тебирейди. Ол поэзияны кесини кёп жаны бла энчилиги бар эди. Бек магъаналы энчилиги аны терен философия системасында, харкюнлюк дин къылыуну ишанларындады.

Суфий дарикъатха киргенле кеслерин башхаладан айырмалы жюрюте эдиле. Бек башындан, жамауат жашаугъа хазна къатышмай, жашаууну хар такъыйкъасын Аллахха къуллукъ этиуге, аны уллулугъун, кемсиз кюнюн ангылаугъа жоралай эдиле. Суфий дарикъатны Шимал Кавказда кесини энчи силсилясы узакъ ёмюрледен келеди. Кёбюсюде суфийле (къарачай-малкъар тилде – «Супу моллала») уллубилими болмагъан адамлагъа динни терен философиясы ангылашыныулу болмазлыгъын сезип, энчи дин къауумну ичинде сюзе болгъандыла тюрлю-тюрлю философия фикирлени. Аны себепли, жамауат да аланы аллай энчиликлерин жаратмай, суфийлени юсюнден чам сёзле къурагъанды – «Супу молла адилликге къаршчы», «Жахилни сюфюсю, шайтанны кюлкюсю» – дегенча къарачай-малкъар айтыулада биз ол къаршчылыкъны ызын эслейбиз. Болса да, шыйыхла, дин адамлары миллет философияларына тыяна, суфий философияны айнытхандыла, назмучула уа ол философияны магъаналы затларын назмучулукукъну кюнчю бла халкъгъа баямларгъа итингендиле. Аладан бирлери Семенланы

Исмаил эди. Жалан да аны поэзиясында тубейди силсияны юсюнден тынгылы хапар. Бюгюнлюкде культурабызны тарыхыны ол магъаналы шарты Исмаилны «Ана тилде силсия» деген назмусунда ачыкъланады. Анга дери силсияны «алтын сынжырын» Къуранны, башха дин китапланы ахыр чапракъларында жазылып сакълагъан эселе, Исмаил шыйыхланы атларын энчи назмугъа салып, тёлуден тёлуге ётерча этгенди. Назмуда бир ненча тизгин къумукъ тилден, Шихаммат къадини назмусундан кёчюрюлгенди. Бу назмудан сора да Исмаил силсияны юсюнден башха зикирлеринде да сагъынады. «Шыйыхланы хапарын силсия бла айтайым ...», деп жазады «Он жылда башладым» деген назмусунда, бир къауум зикиринде уа «къош бизни силсиягъа», деп Аллахдан тилейди.

Семенланы Исмаилны дин назмучулугъуну энчилиги – аланы макъамларыды. Аны башха поэзиясында баямлагъан жырчылыкъ фахмусу чыгъармачылыгъыны бу бёлегинде да кесине жер тапханды. Исмаилны хар зикирини кесини энчи макъамы барды. Ол макъамла къарачай-малкъар зикирлени макъамарындан айырмалыдыла, ары дери эшитилмеген, аладан сора да къуралмагъан мелодияла Исмаилны дин назмуларын жасайдыла, аланы окъугъанлагъа, маулюдледе айтханлагъа женгиллик береди.

Семенланы Исмаилны дин чыгъармалары аны башха поэзиясыча уллу фахмуну бир алапат югюсюдю. Мында болгъан сёзге усталыкъ,

кыйын ангыламланы халкъгъа ангылашынуулу
тил бла баямлау назмучуну суратлау дуняда кесин
эркин тутханыны юсюнден айтадыла, анга не
кыйын тема да бойсуннганыны юсюнден да.

САЛ АЛЛАХЫМ, СЫЙЛЫ БОЛГЪАН КЯБАГЪА

Аллахума сали гъала Мухаммад,
Къыямат кюн сенден болсун шафагъат!

Атам айта, анам айта, ийнандым,
Аллах бирд, фыйгъамбар хакъ деп уяндым.
Ахырында хажиликге атландым,
Сал Аллахым, сыйлы болгъан Кябагъа!

Сарых кыссам, хажи дейле, абаны,
Барып кёрсем, жаным суйген Кябаны,
Разы этсем атам бла анамы,
Сал Аллахым, сыйлы болгъан Кябагъа!

Кече ёмюрюм чаба-жорта кетгенди,
Кюн ёмюрюм чабыулда битгенди,
Ажал деген имбашыма жетгенди,
Сал Аллахым, сыйлы болгъан Кябагъа!

Отуз жылда илячинем – къушжетер,
Алтмыш жылда кёзлеримден нюр кетер,
Токъсан жылда муратына ким жетер?
Сал Аллахым, сыйлы болгъан Кябагъа!

Жаш ёмюрюрнг кёкге садакъ атханлай,
Къарт ёмюрюрнг ёзен туман басханлай,
Бармай къалмам, инша Аллах, чапханлай,
Сал Аллахым, сыйлы болгъан Кябагъа!

Гъабиглени, захидлени жолуна,
Гъалимлени, салихлени къолуна,
Ихрам кийип, зияратны барына,
Сал Аллахым, сыйлы болгъан Кябагъа!

Туудум, ёсдюм тау тубюнде тарлада,
Бу дуния да этдим гюнях, хатала,
Къыйналдыла ата бла анала.
Сал Аллахым, сыйлы болгъан Кябагъа!

Соруу болур малларымы саны ючюн,
Намаз къалды ахча ючюн, мал ючюн,
Санга баргъан амини ючюн, жан ючюн.
Сал Аллахым, сыйлы болгъан Кябагъа!

Пайгъамбаргъа маулид эте ай сайын,
Къуран окъуй, намаз къыла кюн сайын,
Ажал жетер, болжал этмей, жыл сайын.
Сал Аллахым, сыйлы болгъан Кябагъа!

Кюн болгъаем кюнню барып кёрюрге,
Ай болгъаем кёкден салам берирге,
Фарыз уажиб, намазланы төлерге.
Сал Аллахым, сыйлы болгъан Кябагъа!

Нюр жанады Кяба деген алты тау,
Баралмайын, термилелле, жияулай,
Дуния малы кёзлериме жибек ау.
Сал Аллахым, сыйлы болгъан Кябагъа!

Дуния деген бир тамырсыз терекди,
Аууп басар, бек къачаргъа керекди,
Хар кюнюме бу тилегим тилекди.
Сал Аллахым, сыйлы болгъан Кябагъа!

Аллах ючюн белине къылыч байлагъан,
Бу дуния дан ол дуния ны сайлагъан,
Отуз алты къазауатда баш болгъан,
Кёргюз, Аллах, жан Расул ну къабырын.
Аллахыма салигъала Мухаммад,
Къыямат кюн сенден болсун шафагъат.

Намыссызгъа жаннет жокъду, билебиз,
Китапада тафсирледен кёребиз,
Окъуучула, сизден дууа тилейбиз,
Таула кибик гюняхланы кеч, Аллах!
Аллахыма салигъала Мухаммад,
Къыямат кюн сенден болсун шафагъат.

Муну жазгъан бир мисафир, бир гъариб,
Хазыр болгъанд хажи жолгъа, кийинип,
Аллах ийсе, бу жарлыгъа кюч берип,
Сал Аллахым, сыйлы болгъан Кябагъа!
Аллахыма салигъала Мухаммад,

АНА ТИЛДЕ СИЛСИЛЯ

Расул , Мухаммад, Мухтар,
Я Хазрати, Абубакар. . .
Умар, Осман, Хайдар,
Бизге дарман аман мадат. . .

Хызыр, Илияс набийлери,
Рижалул гъайби уалийлери,
Шалбус тауда чирилери. . .
Бизге дарман аман мадат. . .

Дин ючюн къазауат къылгъан,
Дагъыстанда иман салгъан,
Дирдакъда Ражигъа салман,
Бизге дарман аман мадат. . .

Дин ючюн къазауат къылгъан,
Дагъыстаннга иман салгъан,
Шалбуз тауда Шалбуз бабам,
Бизге дарман аман мадат. . .

Дин ючюн къазауат къылгъан,
Аны ючюн ташла жылагъан,
Зураб тауда Муса имам,
Бизге дарман аман мадат. . .

Къазауат ахлусан гъаят,
Муршид-Камилсе, баям,

Харкесде Исилдир имам,
Бизге дарман аман мадат. . .

Гъашыкъланы тауушу келди,
Болушлукъ эт, Аллах, кесинг. . .
Бизге бир кёз къаратыгъыз,
Наби, Силдикъ, Салман, Къасим.

Гюнахы кёп гъассы къуллаар,
Тилеб келгенбиз сизге хали,
Жагъфар, Садыкъ, Абу-Язид,
Абу-Хасан, Абу-Гъалий. . .

Арагъа салып тилейбиз,
Бир Аллахны хурметинден,
Юсуф, Абдул-Халик, Гъариф,
Махмуд гъалейхи рахматинден.

Сизни жолугъузну тутмаса,
Халкъ болур гюнах иеси,
Келиб аллынга жыгъылдыкъ
Мухаммад баба Самаси.

Дин ючюн къазауат къылгъан,
Иман салмагъанланы ургъан,
Жират журтда Мухаммад имам,
Бизге дарман аман мадат. . .

Эндирейде Ташау хажи,
Башыбызны алтын тажы,

Кючлю дин къазауатчы,
Бизге дарман аман мадат. . .

Уайсилькъараний, Амманый,
Дарикъатны тюзетгени,
Мукъмин къулланы жандети,
Бизге дарман аман мадат. . .

Дин ючюн къазауат къылгъан,
Дагъыстаннга иман салгъан,
Абдурахман шыйых имам,
Бизге дарман аман мадат. . .

Къайсыгъызгъа жалбарайыкъ,
Къайсыгъызгъа жалынайыкъ,
Бу зикирни мажилисине
Къайсыгъызны чакъырайыкъ. . .

Хазрет-Али зулфакъкъарлы,
Къуран жазылгъан Абу-Алий,
Хунзахда Абу-Муслим уалий,
Бизге дарман аман мадат. . .

Хаж-Сейит афенди,
Жюрегибизни нюрлю этди,
Ахыратыбызны жандети,
Бизге дарман аман мадат. . .

Хаж, афендини хакъ дервиши,
Дарийкъатда кючлюдю иши,

Хасан, Хусейн, Къазанишли,
Бизге дарман аман мадат. . .

Мубарек шыйых хан баба,
Мукъмин къуллагъа жан баба,
Мубарек Хажи баба,
Бизге дарман аман мадат. . .

Сизден бир тилегим бар,
Нюр Мухаммад-Хабибуллах
Жюрегибизни нюрлю этди,
Дервиш Мухаммад Хауажихи.

ОН ЖЫЛДА БАШЛАДЫМ

Он жылда Къуран башладым,
Жыйырма жылда ташладым,
Жыйырма сегиз жылымда
Аны эркелете башладым.

Къуран нюрюне тубедим,
Кетме менден деп, тиледим,
Къайтып устаздан юйрендим,
Сен, Гъафу айла Алиф Лам Мим

Ишлерге жокъ эди туракълауум
Намазгъа кёп эди сылтауум,
Ассы болгъанбыз биз къауум
Сен, Гъафу айла Алиф Лам Мим

« Намаз этерге жашма» дедим,
« Тойчулагъа башма» дедим,
« Ибилисте къарнашма» дедим,
Сен, Гъафу айла Алиф Лам Мим.

Намаз этгеннге кюлгенле
Кюрен тонгузла болурла,
Аналарын танымазла,
«Сиз кимсиз» деп сорурла.

Аналарын танымазла,
Сокъур къой кибик мангырап.

Атагъа адеп этейик
Биз бу сёзлени ангылап.

Кеч, Аллах, деп тилерле,
Мугур болуп бюклениб.
Тонгуз болуп тебирерле,
Аякълары тюклениб.

«Жаханымге ийме мени» деп,
Ол анасына жалыныр,
Иблис болур анасы,
Жаханым бугъоу салынып.

Шыйыхланы хапарын,
Силсила бла айтайым,
Хайыуан кибик жюрюдюм
Кеч, Аллахым, къайытайым.

Иман байлыкъ тилейик,
Муратлагъа жетейик.
Ибилисни тайдырыб
Таймай намаз этейик.

Алхам дулаллах ал азим,
Къалын жукъудады эки кёзюм
Азап, гюнах сёлешген сёзюм,
Сен, Гъафу айла Алиф Лам Мим.

Къарамай кёрген, Аллахым,
Къабыл эт тилеклерими.
Эшитмей билген, Аллахым,
Шейит эт ёлген ёлюмю!

Аллах кетмейди жүрекден
Кёз кирпичин къакъгъынчын.
Мукъминлеге тынчыкъ жокъ
Бу жандетлени тапхынчын.

Чыкъмасын жүрегимден къаугъа,
Къалмады иманымдан сауугъа.
Чыгъар эм къуллукъ этер таугъа,
Керам айла Я Дайяан.

Жандетде Тууба терекни
Тамырлары алтындан . . .
Алгъын башлап айтайым
Аналаны хакъындан.

Анагъа адеп этгенле
Аднин жандетде олтурур,
Атагъа ёхтем сёлешгенле
Жаханымни толтурур.

Анагъа адеп этейик,
Тилеген дуасына жетейик,
Биз иман бла кетейик,
Сен, Гъафу айла Я Рахим.

БЕШ УУАХТЫ НЮР НАМАЗ

Жууунмакъны нюрю кёреме
Сени санларынгы акъ этген,
Абидезни нюрю кёреме
Сени ислам диннге тюзетген.

Оразаны нюрю кёреме
Сени жудуз кибик жарытхан,
Намазны нюрю кёреме
Сени кёпден сормай танытхан.

Зекятны нюрю кёреме
Юйге берекет келтирген,
Къуранны нюрю кёреме
Сени даражагъа жетдирген.

Зикирни нюрю кёреме
Сени Сийратынгы чырагъы,

Садакъаны нюрю кёреме
Сени жаннетинги ийнагы.

Фитирни нюрю кёреме
Сени бетингден кетмеген,
Чомартлыкъны нюрю кёреме
Санга жарлылыкъ жетмеген.

Я мукъмин, къылчы жассыны,
Сюймейди Аллах ассыны. . .
Жассы намаз къылгъанла,
Айтыгъыз «Аллах» деюб.

Я мукъмин къылчы Сабахны,
Разы этчи Аллахны,
Сабах намаз къылгъанла,
Айтыгъыз «Аллах» деюб.

Я мукъмин, къылчы Кюнорта
Жандетлеге жанынг тарта,
Кюнорта намаз къылгъанла,
Айтыгъыз «Аллах» деюб.

Я мукъмин, къылчы экинди,
Келамуллахда келгенди,
Экинди намаз къылгъанла,
Айтыгъыз «Аллах» деюб.

Я мукъмин, къылчы Ашхамны,
Битдирчи жандет бачханы,

Ашхам намаз кыылгъанла,
Айтыгъыз «Аллах» деюб.

Сангырау намаз этмегиз,
Алгъын азан айтмайын,
Хакъ муслийман болмазсыз,
Тоба этип къайтмайын.

ЖАН БЕРГЕННИ КЪАУГЪАСЫ

Ой, не этейим ажалыма,
Чабып жетер болжалына. . .
Тоба этейим гюнахыма,
Сежде этейим Аллахыма.

Ой, не этейим заманыма,
Къылынмай кългъан намазыма. . .
Тутмай кългъан оразама,
Таулар тенгли гюнахыма.

Ой, не этейим ёмюрюме,
Жан бералмай термиллигиме. . .
Кълбыр азап кёрлюгюме,
Кълыйын соруу берлигиме.

Ой, не этейим бу жаныма,
Зекятсыз малларыма. . .
Ишлей-ишлей тюгенип,
Кълору чыкългъан санларыма. . .

Ой, не этейим сийратыма,
Намазла аманатыма. . .
Мен миннгенлей сынып кетсе,
Байлау тапмам къанатыма. . .

Ой, не этейим базманыма,
Сагъыш этип азгъаныма. . .
Гюнах-сууап чегилликди,
Айыбларым кёрюннюкдю.

Къыяматны базманында
Хар бир адам чегилир,
Таша этген гюнахлары
Туура болуп кёрюнюр.

Аллах деп зикир этейик,
Назик этиб жүрекдени.
Аллах къабыл этер, дейме,
Таралып этген тилеклен

АМИН, Я АЛЛАХ

Толу муратха, тамам муратха
Я Гъаффар Аллах, сен жетдир.
Ёлген кюнюмде, ёлген кюнюмде
Толу ийман бла сен ёлтюр!

Тоба этейик, тоба этейик –
Тобады гюнахланы къурутхан!
Тоба этейик, тоба этейик
Тобады Аллахынгы танытхан!

Амин я Аллах, амин я Аллах,
Ийманны шартын билейик!
Ата-анала, эгеч-къарнашла
Сыйлы жандетледе тубейик!

Тоба этейик, тоба этейик
Къаф тау гюнахланы кечерча.
Тоба этейик, тоба этейик
Назик Сийрат жолдан ётерча.

Этген тобала, къылгъан намазла
Къарангы къабырны чырагъы
Фарыз-уажибни тамам этгенле
Болур жандетлени ийнагъы.

Сууапха жазылсын, сууапха жазылсын
Мени бу сёзлени жазгъаным.
Онгуна женгнге эди, онгуна женгнге эди
Мени Къыямат кюн базманым.

АУЛИАТА

Сыйлы жума кюнюнде,
Ауал айны биринде,
Аулията элинде
Къарачайны тилинде,

Ашыкъ десенг, ашыкъма,
Кел, башчылыкъ айтайым,

Тансыкъ десенг, тансыкъма
Файгъамбарны махтайым.

Жер юсюнде инсанны,
Патчахыса, я Расул .
Ислам динни тутханла,
Бары анга уммет бол.

Кёзден чыкъгъан жилимукъ
Жюзер кибик кёл болсун.
Сенден себеп излейди
Тиши болсун, эр болсун.

Шекерден татлы сёзлеринг,
Ауузунгдан жаухар тегюлсюн.
Намаз эте, ораза тута,
Туу санларыбыз эмилсин.

Аллах деп, зикир айтайыкъ,
Баппуш кибик чайкъалып.
Хадислени окъуюкъ,
Соргъаннга жууап къайтарып.

Аллах деп, зикир айтханга
Бал чайырла чайнагъан.
Жаннетден юлюш аллыкъла,
Нафсыларын къыйнагъан.

Жюрекни жаннган кёмюрю
Къазанланы къайнатыр.

Фарыз, уажип тутханланы
Жаннетледе ойнатыр.

Алимлани алимисе,
Дин башчысы, залимсе,
Арапны, ажамны ханыса,
Ашхыланы жамыса.

Алимле тенглик этмеди,
Залимле санга жетмеди.
Сени кибик тилегин Аллах
Бирини да къабыл этмеди.

Кюн жарыкъ – сени нюрюнгден,
Айдан жарыкъ – эки къолунгдан.
Сени сыйлы этгенди Аллах
Жаратылгъаны барындан.

Хабибисе хар муслийманны,
Тилиндесе махшарда.
Сен рахмат юлеширсе,
Сен – хабибуллах Мустафа.

Сени атынг – зикирде,
Жюреклерибиз къайнайды.
Жел чайкъагъан тереклеча,
Санларыбыз ойнайды.

Нюрленип, учсун жюрекле,
Зикирде талсын билекле.

Къабыл болсун, я Расул,
Санга тилеген тилекле.

Жол табылмад байлыкъдан
Бюгюн мусафыр тарлыкъда.
Мединаны бир кёргюзт, Аллах,
Ёлюп кетгинчи, саулукъда.

Ашыгъыш болуп тебиредим
Мен Мединаны кёрюрге.
Къыямат кюн борчлу болгъун
Жаннетлени берирге.

Кёкледе атынг сени – Ахмад,
Жерде атынг – Мухаммад.
Жаннетледе – жан Мустафа,
Махшарда кесин танытхан.

Кекде, жерде эркелете,
Таула, ташла зикир эте.
Булбул къушлай учуп жете,
Сен, Расул лах Мустафа.

Жюз төрт китап кёкден тюшген,
Аланы сегизге юлешген.
Сыйлы Къуран санга тюшген,
Сыйлы Расул Мустафа.

Тилегинги Аллах берди,
Ай, кюн келип къолтугъундан.

Тийди санга алаша –
Сау дуния болду тамаша.

Хар муслийманны ушагъы,
Мекка-Мединаны чырагъы.
Мугъамин къулланы ийнагъы,
Шафигъуллах Мустафа.

Жаннет хурланы къаласыса,
Мугъмин къулланы хурмасыса,
Файгъамбарламы сырмасыса
Сен, Расул уллах Мустафа.

Ислам динде биринчисе,
Шериятда төречисе.
Аллах ийген келечисе,
Ахмаду Мухдарина.

Медина накъыш межгитде
Минаралары алтындан.
Сыйлы минараны бир кёрсек,
Туруп кетмезек къатындан. . .

Мединада алтын минара,
Булбулла келип къоналла.
Сени зияратынг нюр жана,
Ахмаду Мухдарина.

Мединада жашил тахтала,
Чайкъалып ёсген бахчала.

Жетмеди санга башхала,
Ахмаду Мухдарина.

Ай, Жер, кыалай ариуса, –
Расул туугъан кыойнунгда.
Жашил кыайнап тауларынг,
Зикир этеди бойнунгда!

Абубакир, Умар, Осман –
Шейит Алийни кыатында,
Хасан, Хусейин, Хамзат –
Шейит Алийни кыанында.

Ай, Кюн, кыалай сейирсе,
Расул санга тебиреген,
Бир сагыатны ичинде
Жети кыат кекден этген!

Ай, Жер, кыалай ариуса, –
Расул тургъан кыарнынгда.
Абубакир, Умар, Осман –
Шейит Алийни кыанында!

Ай, Жер, кыалай сейирсе –
Расул ну нюрю жабылып,
Хасан, Хусейин, Хамзат
Шейит кыанына батылып!

Ай, Кек, кыалай сейирсе, –
Жулдузла бла жасалып.

Санга чыкыгъан я Расул
Сау дунияда махталып!

Жети къат кёкню бийигинде,
Жаннет Борақъны белинде,
Хар муслийманны тилинде, –
Ахмаду Мухдарин.

Аркъада – ауур жюгюбюз,
Кётюралмазлыкъ белибиз.
Тауладан ауур гюняхыбыз,
Ахмаду Мухдарин.

Тилегинги Аллах берсин,
Файгъамбар къабыл кёрсюн,
Мёлекле: «Амин», – десин,
Я раббина я рахман.

БУДАЙЛАНЫ Асланны жашы ХУСЕЙ (1880-1973)

Белгилисича, къарачай-малкъар миллетде дин окбуу, илму, назмучулукъ эм ислам динни башха маданият ишанлары XIX-чу ёмюрню ахырына – XX-чы ёмюрню аллына айныуну жолунда уллу бийиклеге жетген эдиле. Революциядан сора, битеу Рассейде да диннге къажар кюреш башланады. Ол затха жамауатдан ыразылыкъ жокъ эди, окбуулу, билимли адамла, жан сакълауну азапында бише, жашай эдиле. Дин назмучулукъну айнытхан авторла, бу болумгъа жоралап, кёп назму къурагъандыла.

Сёз ючюн, 30-чу жыллада малкъар элде дин ахлуланы къалмай тутуп кетгенлеринде, Будаиланы Хусей, жүреги тёзалмай, «Дин иелени кюйюн» тагъады. Алай къагъытха тюшюрмейди, юйдегисине, сабийлерине юйретеди, юйден тышында айтыргъа уа къоймай турады. Башха бирича Хусейни бек жарсыгъаны – эл элде айнып баргъан дин илмуну, адабиятны чирчиги ёчюлгени эди. Дуния жумушаса, «дин чырагъын ким жандырыр?» деген къайгъы-соруу аны бийлегени эсленеди:

Дин чырагъы алимле
Жер тюбюнде жатдыла,
Динни жолун жарытхан
Жулдузлары батдыла. . .

Алагъа, жалгъан дау айтып, халкъгъа къажар сюеп, азап чекдиргенлерин теренинден

ангылагъан жырчы зикиринде «пайхамбаргъа сёз тапхан табалмазмы алимге» дейди.

Сагъынылгъан сылтауланы кючюнден назмучу айтыр сёзюн толу айталмай жашагъанды, аны чыгъармачылыгъыны жашнар чагъы зулму жыллагъа тюшюп, фахмусу толу ачыкъланмай къалгъанды. Алай Будаиланы Хусейни назмуларында (ала артыкъ кёп туююл эселе да) баямланган усталыкъ, сёзге чемерлик, халкъгъа жууукъ темаланы ачыкълау аны чыгъармачылыгъын къарачай-малкъар халкъны ниет хазнасына къошаргъа онг береди. Назмучуну кёп сёзю нарт сёзге тийиншли эшитиледи, аланы суратлау шартлары халкъ поэзияны бийик юлгюлерине тенгдиле. Тил байлыкъ, халкъ жюрютген сыфатла, сёз айбатлыкъ, энчи хатыны тазалыгъы дегенча затла Будаиланы Хусейни назмуларыны ишанларыдыла.

КЯЗИМГЕ

Гюрбежиде темир кесди

Кязим хажи мубарек.

Ташла ичинде къалай ёсдю

Кёкге жетген дин терек.

Кязим хажи – сёз уста,

Темирчиди бек уста.

Бек бийикде жашагъан.

Халал къыйын ашагъан.

Акъсакъ болуп аягъы,

Таянчакъ болуп таягъы.

Аллах берсин тѣзюм деп,
Халкъгъа къалсын сѣзюм деп.

Темир тюйдю тохтамай,
Аузу сѣзден бошамай.
Тюзлюк къайда болсун деп,
Сѣзюм файда болсун деп.

ЭНДИ ХАЗЫР БОЛУГЪУЗ
(назмудан юзюк)

Энди хазыр болугъуз
Сѣзлериме жияргъа,
Бир белек сѣз айтама
Жюреклени къыяргъа.

Саусузлугъун билмеген
Саусузлагъа багъама,
Киер киши табылса, –
Алтын окъа согъама.

Муслийманла, билигиз –
Къуругъанды юйюгюз,
Жюрек бла кюйюгюз,
Тобукъланы тюйюгюз.

Къан жиямукъ жиягъыз,
Жиямукъну къоюгъуз,
Кесигизни тюйюгюз,
Бетигизни союгъуз.

Борчду бизге киерге
Тешилмезча кърала,
Жюреклеге тюшдюле
Бителмезча жарала.

Бу замансыз кыяма
Башыбызгъа келгенли,
Дин чырагъы ёчюлдю –
Жанларыбыз элгенди.

Кёрюндюле, кълмайын,
Кыяматны шартлары,
Тауусулду, юзюлдю
Алимлени артлары.

Хар ким кесинг билirse
Кёлюнгдеги жарангы,
Илму ахлу кълмады,
Ах, дуниябыз кърангы.

Ибилисге терилтип
Алимлени сёкдюле,
Сёкген бла къоймайын,
Къанларын да тёкдюле.

Залимлени кълундан
Халек болуп кетдиле,
Биз жарлыла не этейик,
Бизни ёкстоз этдиле.

Кёкле-жерле жиягъан
Алимлени жойдула,
Жияюму эди ишлери –
Кёл кенгдирип кьойдула.

Ай, зауаллы алимле!
Илму сизге дау болду.
Дин ташлагъан кяфырла
Сизге некден жау болду?

Этгенигиз не эди,
Хар аманны жагъарча?
Алимлени келтирип
Бийге, ханнга тагъарча.

Эфендиле, бийле деп,
Бирге тагъып айтдыла,
Жауну-досну билмеген
Ол ажашхан шайтанла.

Дин чырагъы алимле
Жер тюбюнде жатдыла,
Динни жолун жарытхан
Жулдузлары батдыла.

Дин тутар кюн тапсакъ да,
Бизге илму ким берир?
Хакъ жолундан тайышсакъ,
Энди аны ким кёрюр?

Бизге илму жаяргъа
Алим къайда табылыр?
Жахилликде къармалып
Эшигибиз жабылыр.

Халал-харам айырмай,
Бир бирни ашай къалырбыз,
Жаныбызгъа, билмейин,
Уллу азап салырбыз.

Чынгыл къая ичинде
Арба бармаз аумайын,
Жерге файда берирми,
Кюкюреген жаумайын?

Тиш къалмагъан къарт къатын
Къатхан гирях чайнамаз.
Отсуз къазан къайнамаз,
Ёксюз бала айнымаз.

Быллай ишге кюлмесин
Ышармагъан, кюлмеген,
Муслийманма дерми, экен,
Мынга жарсый билмеген?

Ач-жаланнгач болмаса,
Аурумаса, ёлмесе,
Илму, дин деп жарсымай,
Башха тарлыкъ кёрмесе.

Динни эсге алмайын
Рахатланып олтуруп,
Халал-харам айырмай,
Къарынларын толтуруп.

Алимлени сёкгенлей,
Нек сёкгенин билмейин,
Къурандагъын айтсанг а –
Аны артал суймейин.

Жаухар кибик сёзлерин
Ёлюр отлай кёргенлей,
Жугъал деген къанатлы
Дух ийисден ёлгенлей.

Алимлени терссинип
Кёралмайын кеслерин,
Жахалатлыкъ эсиртип,
Жыялмайын эслерин.

Файгъамбаргъа сёз тапхан,
Табалмазмы алимге?
Жахиллени къойма сен
Борч къарыгусуз залимге.

Гъаламланы кетгени
Алимлени ёлгени, –
Кертисинлей былайды
Китапада келгени.

Алим-жахил арасы.
Къыяматха сюзюлмез,
Алимлеге уюмай,
Бир да жахил тюзелмез.

Тынч болгъанды шайтаннга
Алимлени кетгени,
Сюрюучюсюз къойлагъа
Ач бёрюню жетгени.

Тузгъа чакъыргъанлайын
Тузсунмагъан малланы,
Дин-исламгъа чакъыргъан
Быллай гъафул жанланы.

Быллай жанла жайылып
Жерни башын алдыла,
Хар ким кесин жаратхан
Терс маймулла къалдыла.

Хар ким кесин жаратып,
Бир бирлерин билмейин,
Жау табасы болдула,
Бир бирлерин суймейин.

Бир бирлерин инжитип
Итле кибик талашып,
Жангыз юйде кёрмезсе
Экеу бирге жарашып.

Усталыкъды ишлери,
Хар сёзлери жалгъанды.
Быллай аман кылыкъла
Насыбыбызны алгъанды.

Хакъ жолундан ажашып,
Алимлени сёкдюле.
Сёгюп кьойса болмаймед,—
Къанны не ючюн тёкдюле?

Мизанлагъа салынсын
Сизни сыйлы къаныгъыз,
Жаннетледе хур болсун
Ол огъурлу жаныгъыз.

Зорлукъ сизни жойса да,
Намысыгъыз аз болмаз.
Жангызынгы къанына
Жюз минг кяфыр баз болмаз.

Жаннет сууун тутсунла
Къуран тутхан къолугъуз,
Жарыкъ болсун, нюр болсун
Хакъ жанында жолугъуз.

ЮЧЮНЧЮ БЁЛЮМ
Халкъ ауузундан

АКЪЫЛБАЛЫКЪ БОЛГЪАНЛА

1. Акъылбалыкъ болгъанла,
Диннге боюн салыгъыз.
Къуранны жолун тутуп,
Мындан акъыл алыгъыз.
2. Умутубуз уллуду
Дуниялыкъгъа таланып,
Файгъамбарланы жолундан
Биз барабыз ажашыб.
3. Кёзню жумуп ачхынчы
Бу дуниядан кетербиз,
Мункар, Нанкир сорсала
Къаллай жууап этербиз?
4. Ёлюп къабыргъа кирсек,
Соруула къаты болур.
Къабыр бирге къысса уа
Жюрекле отдан толур.
5. Мында къуллукъ этмесек,
Ол дуниядан тапмазбыз.
Ибилисге хорлатсакъ,
Жаханымден къопмазбыз.
6. Ёлгенлени эсгере,
Аш садакъа этейик.
Ийман-ислам жолунда
Муратлагъа жетейик.
7. Эй, къарындаш, эгечле,
Зикир айта туругъуз,
Къыямат кюн махшарада
Тынч болур соруугъуз.

8. Дунияны хатасындан,
Жаханымни отундан
Санга, улуу, бий Аллах!
Жазыкъсыныгучу Аллах!
9. Я Аллахым, сен сакъла!
Хар тюрлю чырмауладан,
Жууукъ, ахлу – барына
Насып жашау бер, Аллах.
10. Бизге кёре болма сен,
Улуу, сыйлы, бир Аллах.
11. Аллах–Аллах, – деп айтсакъ
Жюрегиз хош, Аллах!
Маулид этгенлени да
Ахшылагъа къош, Аллах!
12. Хакъ жолуна къайтханны
Хар иши бирден болур.
Аллах-Аллах, – айтханны
Къабыры нюрден толур.
13. Биз этген гъыйбадатны
Къабыл этип ал, Аллах
Ибилисни жолундан
Тюз жолунга сал, Аллах.
14. Эртте, кеч да ёлгеннге
Дууа эте турайыкъ.
Биз алагъа болурбуз,
Мынга акъыл бурайыкъ.
15. Садакъаны файдасы
Ёлгеннге, саугъа жарар.
Къолларын къаты къысхан
Жаханым отда жанар.

16. Келигиз, эс бурайыкъ,
Терс затланы къояйыкъ.
Харамлагъа къошулмай,
Халал ашдан тояйыкъ.
17. Умут этип, тилейбиз
Рахматынгы, бир Аллах!
Къыяматда къоркъутмай,
Жаннет ахлу эт, Аллах!
18. Ниетлени тазалап,
Муслийманнга къайтайыкъ.
Аузубуздан кетермей
Аллах-Аллах айтайыкъ.
19. Аллахны фарызларын
Кёлню салып, этейик.
Къарыусузгъа онг берип,
Рахматынга жетейик.
20. Аллахдан болсун салам
Сыйлы файгъамбарларынга.
Окъуп, дууа этейик,
Ёлгенлени барына.
21. Салагъатла салайыкъ,
Шафагъатын алыргъа.
Бир Аллахдан тилейик
Мудах болмай барыргъа.
22. Чомартлыкъ эм сабырлыкъ
Ислам динни башыды
Жарлылагъа болушлукъ
Жаннетингде ашынгды.
23. Тынгылагъан адамла,
Диннге боюн салайыкъ.

Къуранны жолун тутуп
Мындан акъыл алайыкъ.
24. Дууасы къабыл болур
Муслийманнга къайтханны.
Жаннетде орну болур
Аллах-Аллах айтханны.
25. Окъугъанны, жазгъанны,
Мынга тынгылагъанны
Гюняхларын кеч, Аллах, –
Битеу муслийманланы.
26. Я Аллахым, къабыл эт
Биз этген тилеклени,
Биз этген дууаланы
Биз этген къуллаукъланы.
27. Амин, амин я Аллах!
Амин, амин я Аллах!
Амин, амин я Аллах!
Я Раббана я Аллах!

АСАНЛАНЫ ЛОКЪМАН ХАЖИГЕ

Ахырзаман гъаламатдыр
Алимлер дуниядан кетмек.
Къуранны окъуп билмеген
Бир халкъгъа иймамлыкъ этмек.

Бизни Сейид файгъамбардан
Хадис болуп барды сёзю,
Алимлер файгъамбарлагъа
Уарислерди, деген ёзю.

Бир мисал айтайым
Асани Хажлукъманул
Бир адам саны кьойду
Бу фана дунияны.

Биринчи алим эди ёзю,
Балдан татлы эди сёзю,
Файда берген эди халкьгъа,
Азу этген насийхат, ууаза.

Дагъыстаннга баргъан заман,
Излеп жахилликге дарман
Къаст этди илмугъа хаман,
Алимлиги болду баян.

Жашлай илмугъа кюч салды,
Хар илмудан файын алды,
Бек бийик файдалы алим болду,
Кёп жашар керекли ёлдю.

Жокъ эди юсюне айып,
Кьойду халкьгъа гъилму жайып.
Жамагъатны ёксюз кьоюп,
Кетди бу дуниядан тайып.

Динни булбул кьушу учду.
Къара жер къарнына тюшдю.
Жюреклер ачудан бишди.
Дуниягъа тарлыкъ жетишди.

Жерге кирди халкъны жаны,
Алтын чыкыгъан магъданы
Гъилмусун тергесенг аны,
Тенгизча толкъунда саны.

Ауду жемиш терегибиз,
Магъдан алгъан керегибиз,
Юзюлдю онг билегибиз,
Фашман болду жүрегибиз.

Дагъыстандан келген заман
Межгитни жангыртды хаман,
Юйретди халкъгъа дин, ийман,
Элти халкъ бла тилин баян.

Хар гъилмудан хунер алды,
Халкъны бек тюз жолгъа салды,
Сохтадан медирсе толду,
Халкъгъа уллу файда болду.

Хунери жайылып халкъгъа,
Халис къуллукъ этди халкъгъа.
Дос эди ийманы токыгъа,
Душман эди дини жокыгъа.

Эки кере хажгъа барды,
Бейдуллахха тауаф къылды.
Расул ну къабырын кёрдю,
Халкъ жолуна харжын берди.

Бир талай жылланы турду,
Жамауатха иймам болду.
Халал-харамны айырды,
Ахшылыкъ булан буюрду.

Берди халкъгъа уллу файда,
Ийман жангырта къышда-жайда.
Энди аны кибик къайда.
Сегизге келген заманында

Мухаррам айны алтынчы кюню
Болгъан заманда
Байрым кюн жумагъа келди,
Халкъгъа кеп насийхат берди,
Жамауатха имам болду,
Жума намазны къылдырды,

Андан сора юч кюн кетди.
Баш кече ашхам ууахты кетди.
Къыйын ауруу тийип жатды,
Ёлюр агъусундан тартды,

Бу кечеден саны турмады,
Сюйген адамын кёрмеди,
Ажалгъа дарман болмады,
Бир кесек ауруп ёлмеди.

Кече ортасында жан берди,
Аз самау ауруу кетди,

Осуятын тамам этди.
Эрттен чыкыгъа ёмюрю битди.

Баш кюн бу дунияны кёйдю.
Файгъамбар ёлген кюн ёлдю.
Фадра кече шахит болду,
Межгит аллында кёмюлдю.

Иш болгъан заманда шулай,
Юй ахлусу кьалды жияй,
Хар ким жан-жанына кьарай.
Жулкьуп, кьолтукьларын тырнай,

Жюреклеге ачыу салды,
Къатыны жашлай тул кьалды,
Сабийлери ёксюз болду,
Бар халкъны солтаны ёлдю,

Бу кьайгыгъа халкъ жияйды,
Фама жамауатлар келди.
Дуния кьырылгъанлай болду,
Ачыудан жюреклер толду.

Халкълар кьайгылы келдилер,
Къат-къат чатыр болдулар,
Межгит къатында салдылар.

Ол кюн бек уллу яс болду,
Жарыкъ кюнубюз чарс болду,
Жамауатыбыз бош болду,

Халкъны жүрегин ачыу алды,

Сексан чакълы минг адам
Зикирин этдиле тамам.
Гъалим адамлар жыйылып,
Окъудула къуран-келям,

Жаухар кибик келямлары,
Жыйылып къалды хар бары,
Ким да билмез санлары,
Тюрленмей жангы халлары.

Фасалий шулай болгъан заман,
Я иллаху сыйлы имам,
Кеклер, жерлер, харс-хурсларын
Хинкинде къаламынги хурмети ючюн,
Сени сыйлы этип тюшюрген яздыргъан
къаламларынги хурмети ючюн,
Сени сыйлы Хабибекир Раузусуну
хурмети ючюн,
Яхия гъалейхий саламынги Къубасыны
хурмети ючюн,
Бу жыйырма төрт сыйлы анбиятларынги
хурмети ючюн,
Даражалары ауур болгъан аулиятларынги
хурмети ючюн,
Аланы хурмети ючюн.
Я рабий къабырын нюр эт
махшар халкъны арасында аны
Даражасын улуу эт!

Уо асалаке бийасмаиике я амийну я мугъийну
я мубийну я шахийду
Я халийду я мурийду я мугъийду я мажийду
я матийну я мугъису
Субханака я лааи ляха илле
анта халлисанаа минаагъаламлий
Уалхамлий уоннарий уола хаула
уола къууата илля билляхил
Гъалигъюум гъазим. Бийрахматике
я архамар рахимийна. Амин.

А Л Д А Т М А Г Ъ Ы З А Х Ы Р З А М А Н ДУНИЯГЪА!

Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!
Ажал келир елюрсен,
Ахыратха барырсан,
Бу дунияда амалынгы керюрсен,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Бу дунияны сен къоярсан,
Кёп малларынг жыярсанг,
Барын къоюп кетерсен,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Не къадар болса да малынг,
Дахий тирлик, тууарынг,
Кетерсен къоюп барың,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Дунияны суйген мехаттда/
Хан машакъ къатда, рахматда,
Тюрлю-тюрлю гъзапта,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Малынгы да ин санарсан,
Гюнняхынгы билмезсе,
Ёмюрюнгю узун сунарса,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Дунияны жокъ лафасы,
Рахатны жокъ багъасы,
Бир да тауусулмаз жафасы,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Ахырзаман жууукъ болду,
Дуниягъа фитна толду,
Кёп алимле залим болду,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Кёп алимле тамигъ болду,
Кёп мукъминле залим болду,
Кёп суфийле шайтан болду,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Барына къанагъат жокъ,
Азына сабырлыкъ жокъ,
Кебюне хам шукур жокъ,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Алимлени аманы
Шайтанды аны негери,
Жаханымди межямы,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

АХШАМ НАМАЗ КЪЫЛГЪАННГА

Ахшам намаз къылгъаннга
Жаннет кийим киерик.
Аманатха хыянат болгъан
Жаханымде кюерик.

Гюнахларынгдан кеч, Аллах.
Таж бёркю болур башында,
Кийими болур чархында.
Гъарасат майданда олтурур салкъынында,

Буруу болур намазынг
Жаханымни отуна,
Сийратындан ёткерип,
Тынчлыкъ болур жолунга,

Сийратындан ёткерип,
Ачхыч болур жаннетге,
Жаннетлеге барыргъа
Аллах буюрсун умметге.

Намазланы төлерге
Кюе къызгъан багъырда.
Аллах, кечгинлик берип,
Сен къууандыр къабырда.

Аллах, сенден тилейбиз
Ислам динни суйдюр деп,
Аманлыкъла жазылгъан
Дефтерлени кюйдюр деп
(Амин).

Ачыуланма сен, Аллах,
Бизде болгъан халлагъа
Жанынг ауруп жазыкъсын
Биз къыйынлы жанлагъа
(Амин).

БИСМИЛЛЯХ ДЕП БАШЛАЙЫМ БУ ДУНИЯНЫ ЮСЮНДЕН

Бисмиллях деп башлайым бу дунияны
юсюнден,

Келсин бизге сабырлыкъ бир Аллахны
кючюнден.

Бу дуниягъа къарагъыз, бу тюшмюдю,
тюнмюдю?

Жолоучула кече къалгъан, жол бойнунда
юймюдю?

Ташдан юйле ишлетип, аркъау салып
темирден,

Тоюп кетген жан бармыды бу дунияда
ёмюрден?

Жангыз адам болурму хар мурадын
тындыргъан,

Ажал келсе, элтирге ачча берип тыйдыргъан,
Дуния малгъа алданмай, ахыр кюнню билигиз,

Эсигизден кетмесин жанны берлик
кюнюгюз.
Кетип баргъан жолунгдан къайтырмыса
ызынга?
Ачхычынгы къоя бар жашларынга, къызынга.
Киши хакъгъа тиймегиз, жер белгиге
кирмегиз,
Эркин къолдан кетгинчи мында мадар
излегиз.
Намазланы къылыгъыз, эртте туруп азандан.
Тар къабырда хайыр жокъду мында жыйгъан
хазнангдан.
Ауруу тийип сен жатсанг, бетинг-къолунг
саргъалып,
Селеширге кюнюнг жетмей, алахынга
жал барып.
Мадар излей Аллахдан бу жол ёлмей
къалыргъа,
Къалып кетген намазланы къалмай бирин
къылыргъа.
Я аллахым, амал бер бир аз жашап ёлорге,
Чабып жыйгъан мюлкюмден бир садакъа
берирге.
Расул гъа табылмагъан, санга уа мадар къайда,
Ахыр кюнюнг жетишсе, жилягъандан
не файда?
Жаныгъызгъа жилягъыз, бу ёлгеннге
жилямай,
Туугъан болуп ким къалыр,
бу затланы сынамай.

Ишанмагъыз кюбюрге, бу дуняда ёмюрге,
Аллах, бизге сен буюр, ийман бла ёлюрге.

БИСМИЛЛЯ, ДЕП БАШЛАЙЫМ

Бисмилля, деп башлайым
Гюнях-сууапны юсюнден,
Келсин бизге рахматлыкъ
Бир Аллахны кесинден.

Арбазынгдан чыгъарса,
Кёзюнг къарай ызынга –
Анда айтыр сёзюнгю
Аллах салсын аузунга.

Тар къабырда жатарса
Бир элини тепмейин,
Сууап жолну сен сайла,
Кёп гюняхла этмейин.

Аллах дурус къарамаз
Мен тюзме, деп базгъаннга
Къыямат кюн минерсе
Гюнях-сууап базманнга.

Уллу Аллах кесиди
Жерге жанны жаратхан,
Анга дурус кёрюнмейд
Дуния малгъа жан атхан.

Динни суююп тутханла
Дин ахлула болурла,
Уллу Аллах аллында
Тилеклери толурла.

Жюрегиннги ачыкъ эт,
Зарлыкъ тутма кишиге –
Аллах аны этгенди
Эркек бла тишиге.

Сыйлы болгъан файгъамбар,
Динни башын башлагъан,
Андан гюнях не болур –
Тута келип ташлагъан.

Динибизни тутайыкъ,
Бир Аллахха табынып,
Жаханымге тюшмейик,
Къыл кёпюрде абынып.

Бу затлада тюзме деп,
Киши базмасын кесине –
Ёле туруп, не этгени
Бары тюшер эсине.

Ораза тут, эт намаз –
Иманынги сен атма.
Бизни жаратхан Аллах,
Жаханым от сынатма.

Аллах салгъан жанланы,
Ол эркинди алыргъа,
Киши умут этмесин
Бу дуняда къалыргъа.

Дуния малгъа жан атма –
Юч метрди юлюшюнг,
Жаннетге болмаз кёпюр
Алтын бла кюмюшюнг.

Чабып жыйгъан ырысхынг
Къалып кетер иесиз –
Арбазынгдан чыгъарса
Жаланаякъ, ийнесиз.

Адамгъа бард халал аш –
Ол мангылай къыйыны.
Не чапсанг да, жортсанг да,
Жокъду аны къыйыры.

Тар къабыргъа кирирге,
Жарыкъ кюнюнг жукъланып,
Жаханымден къарарса,
Сен жаннетге сукъланып.

Жерге Аллах жайгъанды,
Динни кёкден тюшюрюп,
Сууап жолну сен сайла,
Бу затлагъа тюшюнюп.

Бир Аллахны хар заты
Жарты туююлдю, толуду,
Къуранда жазылгъанла
Муслийманны жолуду.

Мени Аллахым, сен бирсе,
Жокъду санга бир сёзюм,
Гюняхланы кечерча
Тилейбиз сенден тёзюм.

Зарлыкъ тутма кишиге,
Таза болсун жүрегинг –
Алай къабыл да болур
Сен тилеген тилегинг.

Бир къауумла окъуйла
Диннге къошуп, къоратып,
Нек гюняхлы болабыз,
Ибилисге алдатып.

Бир Аллахны сыйлы атын
Жюрекледе сакълайыкъ,
Ибилисге алдатып,
Динибизни сатмайыкъ.

Мени Аллахым, тилейме,
Бу затланы кери эт, деп,
Къабырла да къоркъалла
Бир гюняхлы келед, деп.

Аллах суююп жаратханд
Жер юсюне миллетни,
Аллах тюзюне бурсун
Жюрекде аман ниетни.

Аллахха жокъ таша жукъ –
Бары анга туурады,
Ажал деген алайды –
Кёз тюбюнде турады.

Бир Аллахха баш ийип,
Динибизни жокълайыкъ,
Къыямат кюн махшарда
Жаннетледе жукълайыкъ.

Аллахдан келир рахмат
Бу затланы билгеннге:
Этген гюнях-сууабынг –
Бары барыр биргенге.

Биз кёп затха тюбейбиз
Гюнях, сууап келтирген,
Бир жарлыны сындырып,
Кесин ёрге кётюрген.

Къабыл этип алайыкъ
Бир Аллахдан келгенни,
Жарлы болсун, бай болсун,
Тенг сыйлайыкъ ёлгенни.

Бир жарлыгъа сый берип
Аны кёлюн кётюрген –
Ма бу затла туююмюлле
Бизге сууап келтирген?

Бу дуния да жалгъанды,
Кёп миллетден къалгъанды:
Бу затлагъа тюшюнмей,
Азмы гюнях алгъанды?

МУСЛИЙМАНМЫСА СЕН?

Муслийманмыса сен? – алхамдулиллях
Къачандан берисе? – къалыубаладан.
Атабыз Адамды, анабыз Хауа.
Муслийманем мен да, алхамдулиллях.
«Аласту бираббикум» – Аллахым айтды
Къалыубала»» - деп бизге айтдырды,
Къуранны хакъындан бизни селетди.
Муслийманем мен да, алхамдулиллях.
Заррланы жаратып хакъ къысмет этди
Гяур бусурманны анда рух этди
Дин ислам жолуна бизни тюзетди
Муслийманем мен да, алхамдудиллях.
Хабиб Мухаммадны умметинденмен,
Ибрахим халилни миллетинденмен,
Ашхаду билляхи, ислам динден мен,
Муслийманем мен да, алхамдулиллях.
Алты да ийманны окъудум, билдим,
Беш да намаз бла сюннетин къылдым,

Динни аслуларын уланы билдим,
Муслийманем мен да, алхамдулиллях.
Аллахым бир деп мен ийнанырем,
Амана келирем, ийман салырем,
Мени жаратханны ёзюн танырем,
Муслийманем мен да, алхамдулиллях.
Хаш санга эки жолну кёргюзтдю
Аллахым танырем, амана ислерем.
Шахадат келтирдим,
Ийманга кирдим,
Муслийманем мен да, алхамдулиллях.

НАМАЗ СЫЙЛЫ КЪУЛЛУКЪДУ

Намаз сыйлы къуллукъду,
Аллахдан келген буйрукъду,
Намазгъа сакъ болсанг,
Аллах ыразы боллукъду.

Намаз сыйлы къуллукъду,
Аллахдан келген буйрукъду,
Бетинг нюрден толлукъду,
Къабырда нёгер боллукъду.

Амин, амин, я Аллах,
Амин, Аллах, бир Аллах,
Ла и ляха иллалах,
Мухаммадан Расул Аллах.

Бир Аллахны аллында
Толу болур жуабынг,

Арасатда базманды,
Ауур болур сууабынг.

Ауруу болур намазынг,
Жаханамни отуна,
Сыйрат кёпюрге
Бек тынч болур жолунга
Амин, амин я Аллах.

Сыйратдан ётдюрген
Ачхыч болсун жаннетге,
Жаннетлеге кирирге
Аллах буюрсун умметхе.

Кюн орта намаз къылагъаннга
Къабыр юйю кенг болур,
Къыямат кюн болгъанда
Аулиягъа тенг болур.

Амин, амин я Аллах.

ЖАШЛАЙ ЁЛЮРМЕ ДЕП

Жашлай ёлюрме деп,
Билмедим халымы.
Жан алыучу келир да
Сурамай алыр жанымы.

Иймансыз этме, Аллах,
Тилим тутулгъан кюн,

Дуния ауарам кетип,
Жан берип кьутулгъан кюн.

Елюмню суйген кимди,
Айтчы бир жууап манга?
Жюз минг жыл жашасанг да
Кёп кёрюнмез ол санга.

Ёрге тура тебиресем,
Бир таякыгъа таянып,
Анда боюн салырма,
Ёлюр кюнюм деп, ийнанып.

Дуниядан кетген адам
Келмейди бери къайтып,
Не бек кьоркьсанг да ёллюкбюз,
Не этесе, муну айтып?

Бу затланы кёрлюкбюз
Дуниягъа чыкыгъан жанла,
Ажалсыз адам ёлмейди,
Ийнансакъ муслийманла.

Тар къабырда жатарбыз
Тёшексиз, жууургъансыз,
Эгечсиз, къарындашсыз,
Ана, ата, улансыз.

АШХАДУ ИЛЛЯ ИЛЛЯХА ИЛЛЯЛЛАХ

Ашхаду ана гъабду а Расул лухи
Уа ашхаду мен ниет этеме
Кёкде да, жерде да бир Аллахдан башха
Аллах болмагъанына.
Уа ашхаду мен дагъыда шагъатлыкъ этеме
Жюрегим бла ийнанып,
тилим бла шукур болуп.

Дагъыда мен ниет этеме
Мухаммад файгъамбар
Арафлы болгъанына,
Арабда Мекканы болгъанына,
Меккада кюрейши-тукъум болгъанына,
Атасы Абдуллах болгъанына,
Анасы Аминат болгъанына,
Кеси сыйлы болуп, Меккада туууп,
Мадинада зиярат этип,
Андан да дуниядан кетген,
Ма ол – Мухаммад файгъамбар
Дуниягъа – халкъгъа дин юйретирге
Келечи да болгъанына
Мен ниет этеме.
Алла илляха иллялах
Мухаммада Расул уллах
Аллаху Акбар.

КЁЗЮМЮ АЧЫП КЪАРАЙМА
Кёзюмю ачып къарайма
Бу дунияны халына,

Андан кетген ишлеге,
Бюгюнлени барына.

Дуния жаратылгъанлы
Ненча минг жылла ётген,
Ненча тюрлю махлукъат
Мынга арт берип кетген.

Ненчасы файгъамбарла,
Ненча тюрлю уалийле.
Сыйлы Абубакирле,
Омар, Осман, Алийле.

Искандер, Сулайманла,
Узакъ ёмюр сюргенле,
Тутуш дунияны гезеп,
Тамашасын кёргенле,

Аллахбыз деп жашагъан.
Фыргъауунла, *шаддатла*,
Дунияны бийлеп алгъан
Намурут бла атла.

Файдасы ючюн зулму этип,
Халкъ жанын къыйнагъанла,
Дуниягъа патчах болуп,
Битмез малла жыйгъанла.

Не болду, къайры кетди,
Бири да кёрюнмейди.

Ненчакълы кычырсанг да
Бири жууап бермейди.

Къара жерде жатадыла,
Къум толуп кёзлерине,
Анча жыйгъан малларыдан
Кёмек жокъ ёзлерине.

Ала бир кериуанелле
Эртдерек кёчюп кетген,
Биз *фарахат* турсакъ да
Бизге да кезиу жетген.

Бу дуниягъа алданма,
Жокъду муну *уафасы*,
Рахатлыкъ бир да бермес
Хар кюн ачар *жафасын*.

Бу бир къарт жалгъанчыды
Хари алдатма бугъар,
Алдатып, ышандырып
Кишини юйюн жыгъар.

Дуния былай болгъан сонг
Керекбиз хакъгъ къайтмагъа,
Къарт болсам къайтырма деп
Жарамайды айтмагъа.

Къарт болгъунчу дунияда
Къоярмы сени турма?

Расул ну хадисинде
Алайды деп бет бурма.

Гъафул тургъанынг тамам,
Энди тюзелме къара.
Кесинг кёрюп тураса
Ненчалар кетип бара.

Эрттеден хазыр болсун,
Ахыратха азыгъынг,
Тынчлыкъда ёлген жанынга
Чыкъсын сени жазыгъынг.

Бир ёлюм бар бойнунгда
Аны билмеге керек.
Хали къайдан билсин деп
Бир да теберме керек.

Этген амалынг болур
Къабырынга жолдашынг,
Бири да файда бермез,
Малынг, мюлкюнг, къарындашынг.

Ахшы амал этген болсанг,
Жаннет болур мекиямынг,
Амма талайсыз болса
Аллах билсин не экенин.

Салат саламла болсун
Расул гъа, ахлусуна,

Сыйлы асхапларына
Жашына, уллусуна!

ИБРАГИМ ФАЙГЪАМБАРНЫ НАЗМУСУ

Аллахны атын эскерип,
Аны бла башлайым.

Терк окъуна мен сизге
Хапар айтып башлайым.

Жашы болмай Ибрахим,

Аллахдан жаш излейди.

Бир жаш бер деп Аллахдан,

Тохтамайын тилейди.

Сен жаш берсенг, Аллахым,

Санга къурман этерем.

Къурман этип, бек суюген

Бир затымы кесерем.

Аллах анга жаш берди,

Анга Исмаил атады.

Ол, кесдирип малларын,

Къурман этип башлады.

Ол тюшюнде эшитеди:

«Суюгенинги кесмейсе,

Былай бла энди сен

Муратынга жетмейсе».

Ол къалдырмай къойларын

Къурман этип ташлады.

Хар кечеден, тохтамай,

Тюшню кёрюп башлады.

Къычырды анга Жабраил:

«Сен сёзюнгю этмединг,

Къурман этип алкъа сен
Сюйгенинге жетмединг».

Жюз тюеси бар эди,
Барын кесди, ашатды.
Биягъынлай ол тюшюн
Дагъыда кёрюп башлады.

Бар эди аны жюз аты,
Барысын да кесдирди.
Болгъан мюлкюн къалдырмай,
Барын артын битдирди.

Мурат этди Ибрахим:
«Мен ишими битдирдим,
Сюйгеними къоймайын,
Мен сёзюмю жетдирдим».

Дагъыда ол эшитди,
Кече жукълап тюшюнде:
«Энтда толмайд сени ишинг,
Жартылыкъ бард ишингде».

Мал кесгенден файда жокъ,
Исмаилны къурман эт,
Олду сени суйгенинг,
Аны алып таугъа кет».

Тюшюнде эшитмей не этсин,
Аллахха сёз бергенди,
Бу тюшню тохтамайын
Жетмиш кече кёргенди.

Кёзю къыймай жияды,
Жашын къурман этерге,
Амал тапмай, тебиреди
Мина таугъа кетерге.

Ибрахим айтхан эди:
«Анасына айтмайын
Бу ишни мен битдирдим,
Кесим артха къайтмайын ...».

Анасына ол айтды:

«Исмаилни хазырла,

Мени бла биргелей

Ол отуннга барыргъа».

Жуундуруп, кийиндирип,

Жолгъа салды баласын.

Къайгъылы этип къойдула

Аны тапхан анасын.

Ибрахим бла Исмаил

Таугъа айланып кетдиле.

Бара-бара экиси

Мина таугъа жетдиле.

Иблис айтды анасына:

«Жашны элти кесерге,

Атасы Мурат этед

Аны къурман этерге»

«Бу сёзлени нек айтдың,

Къара бетли, ай киши,

Балалагъа болурму

Аталаны ол иши?

Анасындан сёз тапмай,

Къайтды Иблис, къыйнала.

Ызларындан чабып, ол

Жетди аланы Минада.

Жашха айланып ол айтды:

«Сени келтиред кесерге,

Атанг мурат этеди
Сени кѳурман этерге».
Исмаил айтды кишиге:
«Ата этерми ол ишни,
Нек алдайса сен мени,
Кѳара бетли сен киши!».
Ташны алды кѳолуна,
Урду аны кѳзюне.
Бир да ийнанмады ол
Аны айтхан сѳзюне.
Дагъыда бир ташны алып,
Урду аны кѳашына.
Ол таш бла ол аны
Жара салды башына.
Хазыр болду Ибрахим
Аны кѳурман этерге.
Кѳзю кѳыймай тохтады
Аны башын кесерге.
Кѳыбылагъа айланып,
Тюз тохтады Ибрахим.
Бичакъ алды кѳолуна,
Хазыр болду уо халил.
Жаныуарла жыйылып,
Бары анга жияды,
Не этер халил деп,
Аллах аны сынады.
Бичакъны жаш кѳргенде,
Аны жаны кѳыйналыр деп,
Кѳрмесин деп бичакъны,
Аны кѳзюн байлады.

–Кёзюмю сен байлама,
Атам байла санымы,
Мени анама кёргюзтме,
Кёлегимде къанымы.
Тартды бичакъ бойнуна,
Бичакъ аны кесмеди,
Рахат болуп жатды жаш,
Бир орнундан тепмеди.
Ташха тартды бичакъны,
Аны сынап кёрюрге,
Ташны кесип ол бичакъ,
Ётюп кетди тюбюне.
Къалай бичакъ кесер эд,
«Кесме», – деди анга Аллах.
Къочхар ийиди орнуна,
Азат этди жашны Аллах.
Текбир этип ол къочхар
Исмаилгъа келгенде,
Къутулгъанын Исмаил
Ол сагъатда билгенди.
Таууш берди улуу Аллах:
«Сен муратынга жетдинг,
Разы болдум мен санга,
Айтханынгы сен этдинг.
Файгъамбарым Ибрахим,
Сен билдирдинг ишинги,
Сен келтирдинг орнуна
Кёрюп тургъан тюшюнгю».
Кёп шукурла этди ол,
Жашы азат болгъанда,

Къууандырды анасын,
Жашын алып баргъанда.
Муну ючюн борч болду
Бизге къурман этерге.
Салауат салам салыгъыз
Муратлагъа жетерге.
Хар жыл сайын тохтамай,
Сиз къурманла этигиз.
Гара минип къыйнамай,
Сыйрат жолдан ётюгюз.
Сиз суйсегиз жаннетге
Рахат болгъа жаныгъыз,
Хар заманда тохтамай,
Салауатла салыгъыз.
Мени бийим улуу Аллах
Ахшылыкъ этди Расул гъа.
Битеу халкъны ахшысы
Кесинг бек суйген къулгъа.
Салауатла саламла
Расул гъа, ахлусуна.
Сыйла асхабларына,
Жашына, уллусуна.
Салауатла-саламла,
Ауал ахырда хамам,
Расул Ахмадха болсун
Кече, кюндюз, хар заман!

ИЙМАН

1. Ашыгъайыкъ ийман бла ёлюрге,
Сыйлы Аллахны анда нюрюн кёрюрге,
Намаз, оразаны къоймай этейик,
Ёлген кюнде ийман бла кетейик.
2. Мункир-Накир бизге келген сагъатда,
Санларыбыз сёлешдирир шагъатха,
Акъдырырла бурнубуздан къаныбыз,
Къалай тезер жаханымде жаныбыз?
3. Кече, кюндюз намазланы этигиз
Сыйлы Аллахны жаннетине кетигиз,
Сиз, эринип, намазыгъызны къоймагъыз,
Жаханымде отха кюйюп турмагъыз.
4. Бу дуняда сакъ болайыкъ намазгъа,
Къыямат кюн жаханымге бармазгъа,
Сиз тутугъуз оразаны, рекятны,
Къыямат кюн сиз табарсыз хар затны.
5. Кёзюнг тоймай бу дуняны малындан,
Чархынг къоркъмай жаханымни отундан,
Аллах, Аллах, ийманымдан айырма,
Мен жарлыны дин-исламдан айырма.
6. Топурагъынг басар мени санымы,
Гъафурлукъгъа къыйнап алыр жанымы,
Атам, анам билмез мени халымы,
Къара жиян ичер мени къанымы.

7. Көрмеймисиз адамланы ёлгенин,
Къолларына не зат алып баргъанын?
Бусурманла, ийман жолгъа келигиз,
Тоба этип, сиз дуня дан кетигиз.

МАУЛИД

Биз окъуюкъ маулидни
Ол Мухаммад набийге
Мёлеикле жыйылыр
Маулид окъулгъан юйге

Мёлеуекле жыйылса,
Бир факъырны юйюне
Жаухарладан хазнады
Къыямат кюнюне.

Мёлеуекле келип кършар
Маулид окъугъанланы.
Къасауат жүрекдени
Бу маулиддю дарманы

1. Арабны, битеу халкъны
Сыйлысыды Мухаммад,
Аякъ юсде жүрюгенни
Ашхысыды Мухаммад.
2. Ашхылыкъла жыйыгучу
Жыйыгучуду Мухаммад.
Чомартлыкъ, ашхылыкъла
Этиучюдю Мухаммад.

3. Бютеу келечилени
Баш таджыды Мухаммад.
Хар не тукбум сёзюнде
Кертичиди Мухаммад.
4. «Болур» деп сёз айтханын
Болдурады Мухаммад.
Адамлыкъны, кылыкъны
Толтурады Мухаммад.
5. Нюр бла къуршаланды,
Нюрсюз жери къалмады,
Мухаммад эм алгъындан
Нюр болгъандан тоймады.
6. Тюзлюк бла оноучу,
Иеси сыйлылыкъны.
Мухаммад чыкыгъан жери
Хикъматы ахшылыкъны.
7. Аллахны халкъларыны
Ашхысыды Мухаммад,
Бары келечилени
Сыйлысыды Мухаммад.
8. Мухаммадны дини хакъ, -
Аны динин тутабыз.
Хакъ затланы чыгъарад,
Биз анга ийнанабыз.
9. Мухаммадны эсгермек
Нафсылагъа тынчылыкъды,
Анга шукур этмеклик
Умметлеге фарызды.
10. Дуниягъа чырай салып,
Жасаучуду Мухаммад.

Къарангыны, булутну
Ачыгучуду Мухаммад.

11. Мухаммад бир патчахды,
Жолу ашхы болгъанды.

Мухаммадны улуу Аллах
Ахшылыкъгъа къойгъанды.

12. Жаратыучу Аллахны
Тазасы – сайлагъаны.

Мухаммад эм тазасы
Жабыучу гурушханы.

13. Мухаммад кюле-кюле
Къонакъларын сыйлайды.

Анга къоншу болгъаннга
Бир къыйынлыкъ болмайды.

14. Ол файгъамбар болгъанлай,
Ариу болду дуняла.

Мухаммад бла келди
Сейирликле, хикматла.

15. Адамла тирилген кюн
Шапауатчы Мухаммад,

Къарангыдан нюрлери
Тюзетиучю Мухаммад.

16. Аллах ючюн къобуучу
Дин къайгъылы Мухаммад.

Бютеу келечилени
Ахырлары Мухаммад.

17. Я Аллахым, рахмат эт
Хар заман Мухаммадха.

Тынчлыкъ да бер суйгенинге
Халкъ сыйлысы Ахмадха.

18. Файгъамбарладан ариуу
Саламла болсун санга!
Аллахдан эм бек къркъгъан
Саламла болсун санга!
19. Тазаланы тазасы,
Саламла болсун санга!
Закийлени ашхысы,
Саламла болсун санга!
20. Кёкню иеси Аллахдан
Саламла болсун санга!
Тауусулмай хар заман,
Саламла болсун санга!
21. Ай Ахмадым, суюгеним,
Саламла болсун санга!
Я даха, я хакигим,
Саламла болсун санга!
22. Ай махтаучу махталгъан,
Саламла болсун санга!
Таза сыйлы болунган,
Саламла болсун санга!
23. Хар ким санга таянган,
Саламла болсун санга!
Ай башха тюрлю ариу,
Саламла болсун санга!
24. Гюняхланы къруртхан,
Саламла болсун санга!
Мудахлыкъланы ачхан,
Саламла болсун санга!
25. Ай халкъланы ашхысы,
Саламла болсун санга!

Ахшылыкъдан толгъан ай,
Саламла болсун санга!
26. Къарангыланы нюрю,
Саламла болсун санга!
Хар муратланы бары,
Саламла болсун санга!
27. Сейир затланы неси,
Саламла болсун санга!
Тюзетгенлени башы,
Саламла болсун санга!
28. Ассылагъа жарагъан,
Саламла болсун санга!
Сыфаты ариу болгъан,
Саламла болсун санга.
29. Чомартлыкъны иеси,
Саламла болсун санга!
Чырайны жасамасы,
Саламла болсун санга!
30. Къутулмакъгъа чакъыргъан,
Саламла болсун санга!
Кюндюзге чыракъ болгъан,
Саламла болсун санга!
31. Къутулмакъгъа ашыкъгъан,
Саламла болсун санга!
Жарашыулукъ къурагъан,
Саламла болсун санга!
32. Махтауларынг бийикди
Саламла болсун санга!
Хазналарынг тенгизди.
Саламла болсун санга!

33. Имамлыкъгъа ал болгъан,
Саламла болсун санга!
Шапагъатха буюрулгъан,
Саламла болсун санга!
34. Булут келекге этген,
Сал амла болсун санга!
Сыйлы тадж бёркню кийген,
Саламла болсун санга!
35. Тазасы арабланы,
Саламла болсун санга!
Тынчылыкъ бла къуанчлы,
Саламла болсун санга!
36. Келечи Мухаммадха,
Саламла болсун санга!
Саламла болсун анга.
37. Расул ну орнуна къалгъан,
Абубекир деп болгъан,
Кяфырланы къурутхан,
Саламла болсун анга!
38. Аны кибик Омаргъа,
Ашхыланы шуёхлары
Эки нюрню иеси,
Хаджилени башлары.
39. Аны кибик Гъалийге
Ишексиз мийик болгъан,
Ахлуланы барына
Алагъа табигъ болгъан.
40. Салам болсун Расул ну
Бютеу асхабларына,
Аланы жолун тутуп,

Бой бергенни барына.

41. Жер басханны ашхысы,
Халкъгъа шафагъат этген.

Хар гюнахлы, жаланнгач
Андан кийим кийинген.

42. Анга ушагъан жокъду
Аны уммети онгар

Расул ну суйюп ёлген
Хар муратларын табар.

43. Аны суйюп, къыйналдым,
Жууукълукъду умутум.

Женгил жууукъ эт, Аллах,
Таза болур аузум.

44. Ненча адамны сау этди,
Кёп къарангыны ачды.

Билгеннге-билмегеннге
Кёп ашхылыкъла чачды.

45. Ненча кёп чомартлыгъы,
Ненча кёп бермеклиги.

Андан бизге айтылад,

Борч болгъан билмеклиги.

46. Къалай ашхыды Мустафа,
Адамлыгъы бек башха,

Сыйлылыгъы таша тюйюлд
Кюн батышха, тууушха.

47. Ненча адам гъашыкъды,
Жыламукълагъа батхан,

Расул ну аты айтылса,

Акъылдан тайып къалгъан.

48. Я Аллахны келечиси,

Файгъамбарланы ашхысы,
Сен къутхар бизни отдан,
Ай асылны тазасы.

49. Жауланы жокъ этиучю,
Тюзетиучю Ахмадха,
Саламла бер, я Аллах,
Мединалы файгъамбаргъа.

50. Рахмат эт анга, Аллах,
Бутакъ чайкъалгъан сайын,
Къарангы кечеледе
Ай жарып къалгъан сайын.

51. Я Аллах келечиси,
Файгъамбарла ашхысы,
Сен къутхар бизни отдан,
Хей, асылны тазасы.

52. Я Аллах, рахмат эт
Хар заман Мухаммадха
Тынчылыкъ да бер суйгенинг
Халкъ ашхысы Ахмадха. .

53. Уллу нюр ачыкъ болду
Рабигъул аууал айда,
Ашхы ай туура болду
Хымма жерде Меккада.

54. Аны бла жарыды
Кюн туууш, батышлары.
Анга мархаба айтды
Кёклени ахлулары.

55. Нюрден кийим кийинди,
Сыйлы болуп, нюр болуп.
Аныча биреу болмаз,

- Ариу кийип, нюр болуп.
56. Ариулугъун кёргенде,
Толгъан ай тели болгъан.
Аллай чырай кёргенде,
Акъылланы тайдыргъан.
57. Кюнню нюрю жукъланды
Аны бетинде нюрден.
Ариулугъу Аллахдан,
Татлылыгъы Аллахдан.
58. Ай файгъамбар туугъаны,
Жангыртдынг гъашыкълыкъны,
Файгъамбарла ашхысына
Жайылгъан сыйлылыкълны.
59. Туугъаны бла махтаулу,
Огъурлу болуп хаман.
Анда ариулукъ хапар
Окъулады хар заман.
60. Анга Аллахдан рахмат,
Къыбла желле ургъанда,
Тюелерин сюрюучю
Талагъа алып баргъанда,
61. Кече, кече сен бардынг,
Сыйлы ата аркъада,
Сенича кюн да кечед,
Жайгъа, къышха баргъанда.
62. Сени ючюн сыйлы болгъан
Къарынлада жюрюдюнг,
Хар не тукъум ишледе
Бизге таянчакъ болдунг.
63. Тынчлыкъ барды аталагъа

Сен болгъан аналагъа,
Сенден ариулукъ тийип,
Бир ай чыкъды дуниягъа.
64. Уа лиллахи, сен келгин
Уахтылада алагъа,
Огъурлулукъ болгъанды
Дунияда инсанлагъа.
65. Анга Аллахдан рахмат
Болсун саламларында,
Булутдан жауун тамчы
Акъгъанланы сайында.
66. Бютеу файгъамбарланы
Артларында келгенди,
Адамла тирилген кюн
Эм алгъа тирилликди.
67. Я Аллах келечиси,
Рахматынгы бер манга.
Гюнахлы жесир къулгъа
Тилекчи болгъан санга.
68. Аллах салауат этсин
Хар кюнде, хар кечеде.
Сайланган Мухаммадны
Сыйы кёпдю хар жерде.
69. Я Аллах, рахмат эт
Хар заман Мухаммадха.
Тынчлыкъ да бер суюгенинг –
Халкъ ашхысы Ахмадха.
70. Суююмлю Расул тууду,
Ууурту къызыл болуп,
Аны сыйлы бетинде

- Уллу нюр жана туруп.
71. Аныча биреу туумаз
Аллах суйген кьул болуп,
Суйюмлю Расул тууду,
Ууурту кьызыл болуп.
72. Ол туумаса нукъа
Ашыкъ болунмаз
Ол туумаса Меккагъа
Хымма айтылмаз.
73. Ол туумаса Къубада
Эскертилмез,
Хаджиле таш атхан
Мурат этилмез.
74. Сёз бергенин толтуруучу
Бир затды,
Къарап кёрсенг,
Кёгет берген бутакъды.
75. Ашхы, таза
Къылыкъ бла кийинген,
Анга ушагъан
Табылмагъан, суйюлген.
76. Аны кёкде малайикле
Махтайла.
Хар затны эм ариуу деп
Айталла.
77. Юсуфну кёлегин айтсакъ, -
Сейир зат
Андан да Расул нукъу
Сейир аламат.
78. Аллах Ибрахимге

Тюзелмек берди.

Хар кимден да
Расул ну бек тюзетди.

79. Туумакълыкъдан
Махтаулары кѣп элле,
Махтауларын хар кюнде
Эскерелле.

80. Хей гъашыкъла, жетигиз
Сюймекликни артына,
Андан ариу табылмаз
Ашыкъланы барына.

81. Аллахдан рахмат болсун
Файгъамбаргъа, ахлугъа,
Хар кюн сайын тохтамай
Салауатла болургъа.

82. Муратла табылсынла,
Сюймеклик таза болсун,
Расул ну кѣрмек бла
Уммет бары къууансын.

83. Аны суююп кюймекден
Айып мени бузмасын.
Аны динине санайма,
Муратымы барысын.

84. Сюйген къыйыным татлыды,
Сюймей къойсам харамды.
Менича киши сюялмаз,
Сѣзсюз, мени тутханды.

85. Аллах, менде тохтасын
Сюймеклик хар заманда.
Айырылмакълыкъ аурууну

Сау этсин хар санимда.
86. Жаралы жүрек мураты
Сюйгенине кёрюшмек.
Женгил заман келгеед
Саудугъумда жетишмек.
87. Къабырын кёрюр ючюн
Хаджиликге баргъаным.
Кёз нюрюмю чырагъы -
Расул данды муратым.
88. Ол жерлеге элт бизни,
Жазыкъсынып, жёнгерим.
Анда хапарчым келип,
Тауусулсун кюнлерим.
89. Кече сайын хапарчым
Жарашдырып ушакъгъа,
Мени къолумдан келмейд
Барыргъа ашхылыкъгъа.
90. Я Аллахым-патчахым,
Къорат бузукъ затланы.
Я Аллахым-патчахым,
Къуру этме муратланы.
91. Я Аллахым-я чомарт,
Сен жарашдырыр затланы.
Ахмад бла тилейбиз,
Бер бизге муратланы.
92. Ахмад бла тилейбиз,
Жауун бла сен тойдур.
Къулларынгы сыйларыкъ
Рахматынгы сен болдур.
93. Анга Аллахдан рахмат

Ёмюрлюкге байланган,
Я Аллахны тазасы
Бютеу халкъдан сайланган.
94. Хар махтаула Аллахха
Бергени ючюн баланы.
Ариу болуп, нюр болуп,
Бу сейирлик уанны.
95. Бешикде да баш болду
Хар жашланы барындан.
Кяба бла сакъланмакъ
Тилейме хар санына.
96. Уланымы кёргеем
Къалагъа ол жетишип.
Аллах анга атады
Къуранда да Мухаммад деп.
97. Ахмад атынг жазылгъанд
Жаннетлени барында.
Аллах салауат этсин
Санга заманларында.
98. Аладан ол махтаулуд
Ташада, туурада да.
Керти далил келтиред
Ийманда, исламда да.
99. Файгъамбар хурмети ючюн
Кеч, Аллах, гюнахланы.
Ишлерибиз бузукъду,
Сен жарашдыр аланы.
100. Толгъан ай ачыкъ болду,
Рабигъул аууал айда.
Нюр болгъанны бетинден,

Хар тюзде, хар сахарда.
101. Кёрдюле туугъанында
Мёлекле аны сакълап,
Ариулугъу кёрюннгенд
Кёп жерлеге жылтырап.
102. Муну кибик айда болду
Ол Расул ну туугъаны
Къалай сыйлы болгъанды
Халкъ ашхыны туугъаны.
103. Хар ариулукъ жыйылып,
Ол алды барысындан,
Хар суратдан баш болуп,
Кёрдюле суратында.
104. Туугъан жерин кёрюрге
Жюрюрем башым бла,
Андан насыплы болмаз,
Барып кёрсе кёз бла.
105. Къабырын кёрмей къалсам,
Мен жашагъан ёмюрде,
Къалай заяд ёмюрюм,
Кёп кыйынлыкъ келюмде.
106. Сүймеклик юлешинди
Хар саныма, эсеме.
Жукъусузлукъ – кёзюме,
Кюймеклик – жүрегиме.
107. Хар ишни иеси – Уллу Аллах
Рахматла этсин анга.
Эртден-ингир кёгюрчюн
Таууш этген заманда.
108. Я Аллахым, рахмат эт

Хар заман Мухаммадха.
Тынчлыкъ да бер суйгенинг –
Халкъ ашхысы Ахмадха.
109. Я Аллах келечиси,
Файгъамбарла ашхысы.
Сен къутхар бизни одан,
Хей асылны тазасы.
110. Файгъамбар, санга салам.
Я Расул , санга салам
Аллахдан рахмат бла,
Суйгеним, санга салам.
111. Толгъан айча жарытхан,
Къалгъан айлай жашланган.
Сенден ариу кёрмедим
Къууанчланы башындан.
112. Табылмагъан багъасы
Толгъан айса, сен, кюнсе.
Жюреклени чырагъы,
Нюр юсюнде, сен нюрсе.
113. Ай, суйгеним Мухаммад, –
Дуниягъа суйюмлю.
Эки кыбыла имамы,
Хар заман таза кючлю.
114. Сени бетинги кёрген
Насыплыды хар къайда.
Таза хаузу сууундан
Умутчуд кыяматда.
115. Сени кёрген тюеле
Санга гъашыкъ болалла.
Булут санга –салкъынлыкъ

- Халкъ салауат салалла.
116. Мимбардан тюшген бутакъ
Аллынга жияп келди
Ой суйгеним, къутхар деп,
Юркек кийик тиледи.
117. Жюклерин жюклегенлей,
Кетерге тебирегенлей,
«Тохта», дединг алагъа,
Кёзюнгден жыламукъ агъа.
118. Ой гъашыкълыкъ, элт менден
Хапарымы алагъа,
Эртденликде, ингирде
Ол жашагъан журтлагъа.
119. Дуниялада болгъанла
Санга гъашыкъ болалла,
Сени суйюп кюйгенден
Тели болуп къалалла.
120. Болумунгу билалмай,
Халкъла тели болдула.
Эм артда келечиге,
Аллахдан болсун шукурла.
121. Сени мискин къулунгман,
Чомартлыкъ умут этип,
Сенден ашхы умутум бар,
Къууандырыгучусан деп.
122. Жууап берип сен къутхар
Жаханым отдан мени.
Таянчакъгъа санайма
Къайгъыларымда сени.
123. Сени айтхан огъурлуду,

Мыдахлыкъланы ачхан.
Бек ариуду сыфатынг,
Айдан да жарыкъ болгъан.
124. Хусеинни къарт атасысан,
Таза жууукъду бир да,
Аллахдан санга рахмат
Заманлада, хар кюнде.
125. Ашхылыкъла бериучю,
Даражала кётюрген,
Кеч, Аллах, гюнахланы
Жаман ишлерибизден.
126. Азап саллыкъ гюнахны,
Кечиучю жангылгъанны,
Жаманлыкъланы жапхан,
Кётюрюлген тайгъанны.
127. Хар ташаланы билген,
Тилекге жууап берген,
Сенсе, Аллах, жазыкъсын!
Жаманлыкъланы кетерген.
128. Мархабан я, мархабан я,
Мархаба.
Мархабайн жаддал
Хусайни мархаба.
129. Жети кёкде мёлекле
Мархабагъа турдула.
Андан сора шайтанны
Кёкде кьоймай кьуудула.
130. Гюнахланы сен кьурут,
Жазыкъсын бизни, Аллах,
Барыбызны бютеулей

Сен жазыкъсын, я Аллах!

131. Мархабайя, мархабайя

Мархаба

Мархаба жатдал

Хусейнни Мархаба.

132. Мархабайя, мархаба

Уай ахырат нюрюбюз.

Эсен келдинг, хош келдинг,

Халкъдан сыйлы бийибиз.

133. Ол дуниягъа чыкыгъанын

Жумла алам билгенди,

Хар бир къайгы тас болуп,

Уллу къууанч келгенди.

134. Деди аланы хар бири,

Таууш этип, мархаба,

Мархабайя, мархаба,

Бадишахим мархаба.

135. Мархабайя, мархаба,

Кёз жарыгъым, мархаба,

Мархабайя, мархаба,

Жан тансыгъым мархаба.

136. Мархабайя, мархаба,

Дуния улусу мархаба,

Мархабайя, мархаба,

Халкъ сыйлысы мархаба.

137. Мархабайя, мархаба,

Сенсе халкъны тилеги.

Мархабайя, мархаба,

Сенсен халкъны суюгени.

138. Мархабайя, мархаба

Маулидинги кьургъанбыз.
Мархабайя, мархаба
Сени аллынга тургъанбыз.
139. Къабыр азап кьргюзтмей,
Къабырлада жатдырлыкъ,
Гюнахланы кечдирип,
Жаннетлени тапдырлыкъ.
140. Мархабайя, мархаба,
Шафагъатынгы билебиз.
Мархабагъа биз туруп,
Сенден аны тилейбиз.
141. Аллахдан рахмат болсун
Тюзетиучю Ахмадха.
Шафагъатчы боллукъду
Къыямат кюн халкълагъа.
142. Файгъамбаргъа жетишиу
Жолла бек тюз болалла.
Аны суймек хурметле
Ала менде туралла.
143. Кьоркъма, тыйып кьояр деп
Суйюмлю файгъамбаргъа.
Аны ашхылыгъы кеп
Хар кимге да жарагъан.
144. Расул дан узакъ этсе,
Адамны жаманлыгъы.
Аны жуукъ этеди
Рахмат жумушакълыгъы.
145. Адам аягъы тайса,
Жаман ишге ашыгъып,
Жумушакълыгъы жетер,

Чомартлыкълары ташып.
146. Аны суйген тарыкъса,
Кюймекликни юсюнден
Жууукъ этер кесине,
Ол айырмаз кесинден.
147. Халимат бек оннганды
Расул ну эмчек алып.
Халкъланы эм ашхысын
Уллу муратла салып.
148. Аны алып тебирегенлей,
Берекетле кӛргенди.
Аны ол къарап кӛргенлей,
Огъурлулукъ жетгенди.
149. Эмчеги сютден толду,
Аны аузуна салгъанлай.
Хар къайгъыдан ачлыкъдан
Къутулгъанды алгъанлай.
150. Озду эшеги барысын
Аны алып тебирегенлей.
Къууанып, ёхтем чабып,
Аны бла миннгенлей.
151. Кютген сайын къойлары
Тоюп-тоюп келелле.
Кёмюк этген кӛп сютню,
Чомарт болуп, берелле.
152. Халимат аллай кӛрдю,
Рысхы аны къуршалап.
Андан башха адамла
Ачлыкъдан къыйын жашап.
153. Аны была жетишди

Къууанчланы барына.

Ол Расул патчах болду

Хар эллени барына.

154. Анда ашхы кыылыкъны

Тюз бутакъда биледи.

Таты болумларындан

Ариу тылпыу келеди.

155. Расул ну ариулугъун

Биреу мардасын тапмаз.

Сыйлылыгы таша туююл,

Анга ишеклик болмаз.

156. Анда чырай аламат,

Башха адамда табылмаз.

Андагы ариулукъдан

Биреу юлюш алалмаз.

157. Чырт жаманлыкъ табылмаз,

Ол барысын кыоймагъанд.

Анга жетишмекликден башха

Бир ашхылыкъ кыалмагъанд.

158. Ариулукъда, игиликде

Ол баш орун алады.

Бютеу ашхылыкъ анда

Хар заманда турады.

159. Тюелени сюрселе,

Аны назмусун айтып.

Тюелени кёрюрсе

Кыууангандан жоргъалап.

160. Я Аллахым, рахмат эт

Хар заман Мухаммадха

Тынчылыкъда бер суйгенинг

- Халкъ ашхысы Ахмадха.
161. Ахмад кибик ким болур
Дунияланы барында.
Халкъла тели болдула
Ариу кылыкларында.
162. Аны кибик ким болур, –
Аллах сыйлы этгенди.
Сыфатны, кылыкны да
Аллах анга бергенди.
163. Аны нюрю керюнсе,
Кюн жарыгы уялад.
Болушларын билалмай
Халкъ акылы сер болад.
164. Уллу Аллахны кючюнден
Татлыды кылыклары.
Ариулукну куршалап,
Бетинде чырайлары.
165. Нукъа кюлну гъарабы,
Мадинаны ахлусу.
Элигизде бир ай барды –
Жюреклени къаласы
166. Расул бир ариу затды,
Адамла суйюп къалгъан.
Болумларын билалмай,
Халкъ акылы сер болгъан.
167. Хар ишни иеси уллу Аллах
Анга салауат этсин.
Улоу жюрюген сайын
Кюн тийген жаны жетсин.
168. Ой, файгъамбар туугъаны,

Жайгъан сыйлылыкъланы,
Сюйюб махтаун айтхан
Табады муратларын.
169. Хей, суймеклик дау этген,
Суймекликден сер болуп,
Аны суйген себепли,
Юйюн, ахлусун кьоюп.
170. Сен анга гъашыкъ болсанг,
Ёл да къал аны суйюп.
Ёлалмасанг, алдайса,
Жюрегинг тели болуп.
171. Тюе аны бек суйюп,
Анга мурат этгенди,
Аны кёюрге излеп,
Къыйыңлыкъла чекгенди.
172. Кёремисе, сен, аны
Мадинагъа жетгенлей,
Жюклени тюшюрелле,
Сюрюучюле кёргенлей.
173. Сейирлик файгъамбарны
Тюе кючлю суйгенди.
Гъашыкълыгъы тюени
Санын, жигин кесгенди.
174. Айып этме, суйгеннге,
Анга ушагъан ким барды.
Ариудукъда, къылыкъда
Хар кимден ёрге барды.
175. Хей, тюеле сюрюучю,
Нукъа (хурма) терекге келсенг,
Аланы жюгюн тюшюр,

- Расул ну жерине жетсенг.
176. Заманым зая болду,
Тургъан жерлерин кёрмей.
Ол жашагъан жерлени
Барып бирине кирмей.
177. Гюнахым бугъоу салып,
Баралмадым, къалдырды.
Гюнахладан, жюкледен
Ауур затла алдырды.
178. Алай болса да, тамбла
Халкъ ашхысы Расул дан
Умутчума шафагъат,
Ол чомартдан таймаздан.
179. Керти биз таяннганбыз
Чомартны эшигине,
Анга таяннган кёрюр
Эркинликни кесине.
180. Расул ну халкъы ючюн,
Аллах, бер бизге ашхылыкъны
Гюнахыбызны кечип,
Сен уллуланмакъны.
181. Ол файгъамбар себепли
Ариу болду дунияла.
Аны ючюн айып этгеннге
Боламан гурушхала.
182. Хар ишни иеси уллу Аллах
Салауат этсин анга.
Ахлугъа, асхаблагъа,
Заманладан заманнга.
183. Я Аллахым, рахмат эт

Хар заман Мухаммадха.
Тынчлыкъ да бер суйгенинг
Халкъ ашхысы Ахматха.
184. Аллах салауат этсин
Жарыкъ болгъан ол нюрге.
Рабигъул аууал айда
Белгили болгъан бизге.
185. Ол туугъан кюн жер бары
Нюрден жарыкъ болдула.
Дунияны барысы
Ариу ийисден толдула.
186. Ол файгъамбар чыкъгъанлай,
Дуния жарыкъ болгъанды,
Таныгъан жүрекlege
Андан хурмет баргъанды.
187. Аминатны къарынында
Халкъгъа ачыкъ болгъанды,
Туугъаны жарыкъ болуп,
Айны бетин жапханды.
188. Аллахны мелеклери
Келдиле аны кёрюрге.
Къарап, аны нюрюнден
Хайыр алып жүрюрге.
189. Аны алып жүрюрге
Дунияланы барына.
Адамла къарар ючюн
Сейирлик затларына.
190. Анасына айтдыла
Къарынынгдагъы сайланад
Аны бла кяба юй

- Кючлю болуп махталад.
191. Дуниялада болгъанла
Анга гъашыкъ болалла,
Болумлары айтылса,
Учуннгандан тоялла.
192. Бу бир жарлы ёксюздю,
Сыйлылыкъ ариу этген.
Факъыр ёксюз сайланад
Ол себегни юсюнден.
193. Анда уллулукъ болмаса,
Дунияла болмаз эди.
Адамланы, жинлени
Аллах жаратмаз эди.
194. Расул гъа гъашыкъ болуп,
Анга зиярат этген,
Хар тилеклерин табып,
Муратларына жетген.
195. Хар ишни иеси уллу Аллах
Анга салауат этсин.
Сары ашда кёгюрчюнле
Жырлагъан сайын жетсин.
196. Келигиз, жарашайыкъ,
Разылыкъ эшик ачылды.
Сюймеклик кылычдан жара
Жюрекге дарман чачылды.
197. Керти бизни суйсенг,
Тынчаймайын сен атыл,
Тюз къаумгъа сен тагъыл,
Айып этгенге сен къатыл.
198. Сизни суйген жюрегим

Тохтамай сизге бара,
Сени айтып, кычыргъанга,
Ай файгъамбар, бир къара.
199. Я Аллахны келечиси,
Кёп рахмат болсун санга!
Сизни суйген гъашыкълыкъ
Тауусулмайды манга.
200. Манга айып этген кёп,
Жукъ суймесем кьууанчда.
Жазыкъсын жылагъанга
Бююнлюкде жубанчда.
201. Сизни суйген насыплы
Ахыратха файда алыр.
Назмусун айтып кычыр,
Жюрегинге нюр салыр.
202. Тюзетиучю файгъамбар,
Сени эскергеннге къара.
Рахмат этип, я Аллах,
Мустафагъа сен жара.
203. Я Аллахым, рахмат эт
Хар заман Мухаммадха.
Тынчылыкъ да бер суйгенинг –
Халкъ ашхысы Ахмадха.
204. Салауатла-саламла
Махтаулары сыйлысы
Сайланган Мустафагъа,
Бютеу халкъны ашхысы.
205. Бетинде ариулукъдан
Толгъан ай батып къалад.
Суйюмлю болумундан

- Акъял, сагъыш сер болад.
206. Жюреклеге суююмлю
Ачыкъ болуп, сёлешед.
Насыплы шукурчула
Ариулугъу сер этед.
207. Сейирлик ариулугъу
Жюреклеге чабады.
Андан бир зат болгъанлай,
Жюрек тынчлыкъ табады.
208. Расул бла шохлукъгъа
Разы болуп талпыйыма.
Арабызгъа кирме деп,
Сюймегеннге айтама.
209. Жууукъ этед ол мени,
Бошлап къоймайд къатына.
Не этсе да разыма
Аны этген затына.
210. Ол болмаса гъашыкъгъа
Сюймеклик татлы болмаз эди
Кёзлери татлы кёрюп,
Жыламуку агъызмаз эди.
211. Ол болмаса, малчыла
Аны ючюн термилмез элле,
Къабырын ийискерге,
Гъашыкъла излемез элле.
212. Салауатла-саламла
Аллах берсин Расул гъа,
Эм ашхы келечиди,
Чакъырады ашхы жолгъа.
213. Я Аллахым рахмат эт

- Хар заман Мухаммадха.
Тынчылыкъ да бер суйгенинг
Халкъ ашхысы Ахмадха.
214. Патчахыбыз Мухаммадны
Суймеклик –
Толгъан айгъа нюр къошуп
Тюзетмеклик.
215. Аны суйюп жюрегим бек термилед.
Бек суйгенден тели болуп, серленед.
216. Андан башха суйген
Затым жокъ мени.
Ашхысыды бютеу
Келечилени.
217. Мухаммадны суйюп
Сейирлик келгени.
Къыйынлыкъгъа, къайгъыгъа
Салгъанд мени.
218. Къыямат кюн шафагъатчы
Мухаммад,
Жаханымден къутхарыучу
Мухаммад.
219. Аны туугъан заманында
Шахары -
Сыйлы Мекка, шахарланы
Башлары.
220. Къуллукъ этип, келечилени
Сау этген.
Аллах анга салам берип
Сёлешген.
221. Сенден тилеп, къычырабыз

Мухаммад.
Келечилени патчахыса
Мухаммад.
222. Уллу Аллаха бизни ючюн
Сен сёлеш,
Къыямат кюн бизге ашхылыкъ
Сен юлеш.
223. Умутчубуз Мухаммаддан
Шафагъат.
Гюнах этсек къыйынлыкъдан
Саламат.
224. Къыямат кюн бизни
Таянчагъыбыз.
Къыйынлыкъдан къутхарыуучу
Мухаммад.
225. Мухаммадды нюр жарыкъны
Келтирген.
Сёлешгенде, хакъ затны
Ачыкъ этген.
226. Кёклени эм башларына
Баргъанда,
Жабраил анга алгъа бар деп
Айтханда,
227. Мухаммадны къазауаты
Болгъанды.
Аскерлери малайикден
Толгъанды.
228. Муслийманлыкъ динни
Ачыкъ этгенди.
Кяфырланы бузуп,

- Халек этгенди.
229. Мухаммадха Аллах
Рахматла этсин,
Ахлугъа барына да
Тынчлыкъ берсин.
230. Жаратхан бир Аллахны
Айтхан заты кертиди.
Эм суйген келечиси
Ол айтханны жетдирди.
231. Ала айтхан затланы
Барын керти этебиз.
Ала айтханнга ийнанып,
Биз шагъатлыкъ этебиз.
232. Хар махтаула Аллаха,
Гъаламланы жаратхан,
Рысхы берип ёсдюрюп,
Кеси кючюне къаратхан.
233. Я Аллахым жазыкъсын
Тынчлыкъ да бер Ахмадха
Аууал халкъла ичинде
Бийибиз Мухаммадха.
234. Дагъыда салауат эт,
Салам бер Мухаммадха,
Аууал халкъла ичинде
Эм сйылыбыз Ахмадха.
235. Дагъыда салауатла,
Саламла бер Ахмадха.
Файгъамбарла келечиси
Арасында Ахмадха.
236. Салат-салам бер, Аллах,

Эм сыйлыбыз Расул гъа.
Къыямат кюнге дери
Эм бийикде халкълада.
237. Ай фыйгъамбар, Аллахдан
Санга болсун рахматла.
Тауусулмай хар заман
Берекетле салатла.
238. Жараулу къуллукъ этген
Аллахны къуларына.
Салам болсун бизге да,
Муслийманны барына.
239. Я Аллахым, жетишдир
Бизден сыйлы саламла
Фыйгъамбарны жанына
Тахият даражала.
240. Фыйгъамбарлагъа берген
Эм улуу даражаны
Умметлери ючюн бизден
Фыйгъамбаргъа бер аны.
241. Эм мийик даражаны
Эм улуу сыйылыкъны
Фыйгъамбаргъа бер, Аллах,
Эм улуу ашхылыкъны.
242. Анга берирге айтхан
Махтаулу жаннетинге
Аны жибер, я Аллах,
Сени сыйлы жеринге.
243. Жазыкъсыныгучуладан
Эм бек жазыкъсынаса.
Сен жазыкъсын, я Аллах,

- Тилеклеге къарайса.
244. Я Аллахым, бер бизге
Расул дан шафагъатла.
Сенден бизге жетерча
Рахматынгдан рахматла.
245. Хар махтаула Аллага -
Гъаламланы жаратхан,
Къыямат кюн хар кимни
Рахматына къаратхан.
246. Бу сыйлы фйгъамбарланы
Хурмети ючюн, я Аллах,
Аны хурмети бла
Бизни жашыр, я Аллах.
247. Тамбла къыяматда
Биргесинде, я Аллах,
Къобар бизни Расул ну
Къауумунда, я Аллах.
248. Расул ну махтар кибик
Тилибизни эт, Аллах,
Анга болушмакълыкъгъа
Ишибизни эт, Аллах.
249. Расул гъа бой берирге
Бегит бизни, я Аллах,
Аны суйген жолунда
Болдур бизни, я Аллах.
250. Аны бла жаннетинге
Бизни кийир, я Аллах,
Аны бла къалагъа
Бизни тюшюр, я Аллах.
251. Расул дан бютеу халкъла

Шафагъат излеген кюн
Бизге рахмат эт, Аллах,
Аланы жазыкъсыннган кюн.

252. Расул ну маулудине
Жыйылгъанбыз, я Аллах,
Аны берекетинден
Бизге юлюш эт, Аллах.

253. Файгъамбар хурмети ючюн
Бизге болуш, я Аллах,
Ашхылыкъда, зауукъда
Анга хоншу эт, Аллах.

254. Сыйлылыкъны кийимин
Бизге кийдир, я Аллах,
Узакъ узун жаннетде
Зауукъландыр, я Аллах!

255. Бютеу халкъдан сайланнган
Файгъамбар хурмети ючюн,
Кертичи ахлу асхаб -
Барыны хурмети ючюн.

256. Жаннетде орунланы
Жарашдыр бизге, Аллах!
Къабыл эт дууабазны
Сыйлы эт бизни, Аллах!

257. Сайланнган фыйгъамбарны
Арагъа салып, я Аллах!
Таза ахлы-асхабны,
Ашхыланы, я Аллах!

258. Гюнахланы, жюклени
Къорат бизден, я Аллах!
Хар тюрлю къоркъууладан

- Сакъла бизни, я Аллах!
259. Расул бла жаннетде
Бирге этгин, я Аллах!
Къуллукъну аз этсек да
Къабыл этгин, я Аллах!
260. Рахматынги хурмети ючюн
Жазыкъсын бизни, Аллах,
Кечиучюсен, кеч бизден
Гюнахланы, я Аллах!
261. Я Аллах, толтур бизни
Ашхылыкъдан хар заман
Санга шукур этерге
Жарашдыр бизни хаман.
262. Я Аллах, бизге тапдыр
Кечмеклик татыуланы,
Тынч эт бизге барысын
Биз излеген затланы.
263. Сенден башха кишиге
Таянмайбыз, я Аллах!
Хар тюрлю къыйынлыкъдан
Сакъла бизни, я Аллах!
264. Я Аллах, салауат эт
Хар заманда Расул гъа,
Эм таза ышынгылы
Мухаммад файгъамбаргъа.
265. Разы бол Расул ну
Ахлы асхабларына,
Аланы шохларына,
Бой бергенни барына.
266. Я Аллахым, къабыл эт

Биз этген кьуллаукъланы,
Биз этген тилеклени,
Биз этген дууаланы.

267. Арагъа салып тилейме
Токъсан тогъуз атынгы,
Сен жаратхан халкъланы
Бары сыйлы затынгы.

268. Мухаммад фйгъамбарны,
Бютеу мёлеклеринги,
Бютеу фйгъамбарланы,
Бары да шохларынгы.

269. Дууа къабыл болуучу
Сыйлы атларынг бла,
Сени сыйлы кьуллаарынг
Тилеучю затла бла.

270. Маулид этген адамны
Гюнахларын кеч, Аллах!
Хар суйгени бла бирге
Жаннет ахлы эт, Аллах!

Амин амин, я Аллах!

Амин амин, я Аллах!

Амин амин, я Аллах!

Амин амин, я Аллах!

САЛАУАТЛА:

Я Расул Аллаху

Я Расул аллахи Я

Хайралкулли анбия

Нажжинаа мин хауия
Я закий альмансии.

Маулаа я салли уа саллим
Даа иман абада
Гъала хабибика
Хайрил халкъи куллихимиин

Я раббана, я раббана, я Аллах!
Я раббана, я раббана, я Аллах!

Аллахумма
Салли осаллим о баарик гъайлейхи.
(Эфенди айтады).

Я набию саламун гъалейка
Я Расул у саламун гъалейка
Я хабибу саламун гъалейка
Салауатуллахи гъалейка.

Хасалал къасду уал мурад
Уасафал уакъту уал уйдат
Уа бирусы Мухаммадин
Фарихад анфусул гъибад.

Аллахума селли гъала
Али Мухаммадин
Оссахбихи саллим.

ЭСКЕРТИУ

1. Йа-Аллахым, сен кечгин
Гюняхларыммы мени,
Ахшылыкъла этсек да,
Бек сюебиз биз сени.
2. Дуниягъа рахатлыкъ бер,
Къыйнап алма жанымы,
Эм керекли кюнледе
Жолдаш эт ийманымы.
3. Жияяп, санга келгенбиз
Биз бир жазыкъ, гюнахлы,
Жаханымден къоркъабыз,
Тюйюлбюз жаннет ахлу.
4. Жаннетни умут этебиз,
Ексюзча, жыр айтабыз:
Аллахым, сен насып эт, –Тобагъа къайтабыз.
5. Къыямат кюн махшарда
Онган бер, китабынгы,
Айыпларыбызны ачмай,
Женгил эт хыйсабынгы.
6. Хабибни хурмети ючюн
Тутма бизни азапха,
Сен бизге кере болмай
Баргъан кюнде хыйсапха.
7. Фазлум келямынг бла
Жазыкъсын биз факъыргъа,
Биз бир ассы къулунгбуз,
Рахмунгдан къуума къыргъа.
8. Рахмунгдан умут бла

Ассылыкъ этди санга,
Гъафурун хам рахим сен –
Ачыуланма сен бизге.
9. Балахладан сен сакъла
Эки дуния да бизни,
Кёп болгъан рахматынгдан
Бир кемлик жокъду сени.
10. Къыямат кюн болгъанда
Жарыкъ эт бетибизни,
Расул ну кермекликден
Къуру къойма кёзюбюзню.
11. Сен кеч гюнахларындан
Атам бла анамы,
Алагъа сен насып эт,
Жаннет саламны.
12. Дагъыда сен жазыкъсын
Къауум къардашларымы,
Къыйынларын тынч эткин
Жууукъ жолдашларымы.
13. Расул ну юмметине –
Саууна, елгенине,
Аллахым, сен жазыкъсын
Дуния дан кетгенине.
14. Барына да насып эт
Ийман бла алмекни,
Махшарда файгъамбарны
Нюрлю бетин кермекни.
15. Кёзюмю ачып къарайма
Бу дуния ны халына,
Аллын кетген ишледе,

Бюгюнледе барына.

16. Дуния жаратылгъанлы
Ненча минг жылла кетгенд!

Ненча тюрлю махлукъат
Мынга арт берип кетген!

17. Ненчасы файгъамбарла,
Ненча тюрлю уалийле,

Сыйлы Абу-Бекирле
Омар, Осман, Алийле.

18. Исканлер, Сулейманла
Узакъ ёмюр сюргенле,

Тутуш дуния ны гезеп,
Тамашасын кергенле.

19. «Аллах – биз!» – деп, ажашхан
Фыргъауунла, Шаддадла,

Дуния ны бийлеп алгъан
Намурудла, Хаддадла.

20. Файда ючюн зулму этип,
Халкъны жанын къыйгъанла,

Дуния гъа падчах болуп,
Харам малла жыйгъанла.

21. Не болду, къайры кетди? –
Бири да керюнмейди,

Ненча къыйын керсек да,
Бири жууап бермейди.

22. Къара жерге жатдыла
Къум толуп кёзлерине,

Анча жыйгъан маллары
Файдасыз кюнлерине.

23. Ала биргелей ары

Бары да кечюп кетди,
Биз къайгъысыз турсакъ да,
Бизге да болжал жетди.
24. Дуния гъа алдатмагъыз,
Жокъду муну файдасы,
Рахатлыкъ бир да бермез
Хар кюн сайын къайгъысын.
25. Бу бир къарт жалгъанчыд
Сен да алданма мынга,
Ол, сени ышандырып:
Огъуру болмаз санга.
26. Дуния былай болгъан сонг
Керекди артха къайтма,
«Къарт болсам, къайтырма,» – деп
Бир да жарамаз, айтма!
27. Къарт болгъунчу дуния да
Сени къоярмы тургъа?
Расул ну хадисинде
Алай деп, акъыл бурма.
28. Гъафул тургъанынг тамам,
Энди тюз ёрге къара,
Тюзюн кёрюп тураса
Заманынг кетип бара.
29. Эртдерекден хазыр эт
Ахыратха азыгъынг,
Тынчлыкъда ёсген жанынга
Чыкъсын кеси жазыгъынг.
30. Бир ёлюм бар бойнунгда, –
Сен аны билге керек,
Энди къайда болсун деп

Этсенг тапмазса тилек.

31. Ол санга бек жуукъду,
Келгенинг билип къалыр,
Малынгдан, юй ахлунгдан
Бездирип жанынгы алыр.

32. Этген амалынг болур
Тар къабырда жолдашынг,
Бири да пайда бермез –
Малынг, мюлкюнг, къардашынг.

33. Ахшы амал этген болсанг
Жаннет болур мекиямынг,
Амма, насыпсыз болсанг
Аллах билир хыйсабын.

РАСУЛ

(Шихаммат кади Эрпелини поэмасындан
кёчюрюю)

1. Бир эки сёз айтайым
Файгъамбарны халындан.
Белгили китаплада
Болгъанланы барындан.
2. Ол Расулну дуниягъа
Келмеги жууукъ болду.
Ёзю къарнында болуп,
Атасы Абдуллах ёлдю.
3. Раббигъул ауал айда
Итни кюн эртден чакъда
Расул дуния гъа келип,
Белгили болду халкъгъа.
4. Суюнюп къолуна алды,
Абдул-Муталип келип,
Шайтанла жияу болду,
Муну туугъанын билип.
5. Анасы Аминатдан
Расул дуниягъа энди,
Минг жылдан бери жанган
Фарсланы оту ёчюлдю.
6. Кисра ханны къаласы
Жарылып жерге тюшдю.
Онтёртю жерге тюшюп,
Сынды терезелери.
7. Эртде, кеч бу дуния да
Ёлмей киши къалмажакъ,
Бир кюн ёлюм огъусу

Татымы ачы болажакъ.

8. Бир киши къалыр болса,
Файгъамбар къалыр эди,
Узакъ туугъан ёлмесе,
Дуния нечик болур эди?

9. Хажиге барып къайтхан сенг,
Хийжаратда онг жетип,
Аламгъа къайгъы тюшдю,
Расул дуниядан кетип.

10. Расул дуниядан кетип,
Алам къайгъыдан толду,
Азхабланы кёзюне
Дуния къарангы болду.

11. Не этерге билмейин
Акъыллары да кетип,
Расулну таймакълыгъы,
Жанына къаты тийип.

12. Дуния тургъан нечакъ
Бир да къууанч элтмеген,
Расулну къайгъыргъаны
Жюрегинден кетмеген.

13. Не жерде жюрюселе,
Жиляу эди ишлери.
Унутулмай кетгенди
Кюн орта ташлар эди.

14. Бермеге хазыр элле
Расул ючюн жанларын,
Улан, къызын, ахлусун,
Барын да тапханларын.

15. Бары халкъы муну эшитип,

Къайгъырып келди жаяу,
Нечик къайгъырмасынла –
Ол эди аркъа тиреу.
16. Расул дуня дан кетди,
Тюз алтмыш юч жылында.
Жыйырма акъ тюк жокъ эд
Сакъалында, башында.
17. Таза жуууп, кебинлеп,
Раузасына салдыла.
Сонг не этерге билмеин,
Хайран болуп къалдыла.
18. Итни кюн тюш заманда
Расул дуня дан кетди,
Шо кечесинде
Раузасында кемюп битди.
19. Жиляу пашманлыкъ бла
Юйлерине кетдиле,
Сайлап Абу-Бекирни
Аны орнуна элтдиле.
20. Эки жыл төрт айдан сонг
Бу да дуня дан кетди,
Омар-ибну-Хаттабны
Экинчи халиф этди.
21. Бу халифа заманда
Көп жерлени алдыла,
Шам, Иракъ, Мисир халкъла
Муслийманла болдула.
22. Сау он жыл алты ай туруп
Бу да дуня дан кетди,
Сонг Османни айырып

- Ючюнчю халиф этди ...
23. Бир уллу фитна болуп,
Осман да шейит болду,
Муну халифалыгъы
Онэки жылгъа толду.
24. Бу Осман зулму бла
Шейит болгъан кечеде,
Алийни халиф этди,
Айырып тертюнчюде.
25. Алий да шейит болду,
Беш жыл халифа болуп,
Сонг дуня да толгъанды
Арагъа фитна толуп.
26. Бу къарт жагъынчыды да
Дуня быланы къоймайды, -
Ненчаланы жутубду, -
Бир да кёзю тоймады.
27. Биреуге да мюлк болмай,
Бу бир алдаучу эди,
Мени рахат къояр деп,
Мынга ийнанмакъ бошду.
28. Эки да дуняда олду
Аламланы солтаны,
Бизни къурлай къоймасын
Шафагъатында аны.
29. Йа-рабий, сен рахмат эт
Абу-Бекир, Омаргъа,
Осман, Хамзат, Алийге,
Хасан, Хусеин, Хайдаргъа.

САЛАУАТЛА САЛЫГЪЫЗ

Салауатла салагъыз,
Шафагъатын алыргъа.
Уллу Аллахдан тилейбиз,
Джарыкъ бетден барыргъа.
Аллах, Аллах, я Аллах.
Гюняхланы кеч, Аллах.
Аллах, Аллах, я Аллах.
Рахматынгы эт, Аллах.
Аллах, Аллах, я Аллах.
Тилеклени кер, Аллах.
Аллах, Аллах, я Аллах.
Джаннетлени бер, Аллах.
Мауала я салли уа саллим,
Даиман абада,
Гъала хабибика,
Хайрилхалкъи куллихимин,
Сират мизандан къутулуп,
Джаннетлеге киргенде.
Къалмай мукъмин къычырып,
«Аллах, Аллах» дегенде,
Къалдырмасын уллу Аллах
Биз джамалын кёрмейин,
Туура айланып биз анга
«Аллах, Аллах» демейин,
Амин, амин, я Аллах.
Амин, амин, я Аллах.
Амин, амин, я Аллах.
Бирахматика.
Я рахман рахимин.

УЛЛУ АЛЛАХХА ТОБА ЭТЕЙИК

Уллу Аллахха тоба этейик.

Ийман бла кетейик.

Аллах-Аллах дедим да,

Устаз келди къатыма.

Аллах азап бермесин

Аны керген жаныма.

Аны нюрю къалады

Жюрегинги ичинде.

Сурат болуп керюнсюн

Кёзню, къашны тышында.

Кяраматлыгъы тау кибики,

Жумушакълыгъы жау кибики,

Къабырлада сёлешген

Дуниялыкъгъа сау кибики.

Дуниялар бир кюн кетерле,

Соруула ол кюн жетерле,

Дуниялыкъны тутхан харип жанла

Ол кюнледе не этерле?

Бир кюн туугъан

Бир кюнледе ёлмезми?

Дунияны кёрген

Ахыратны кермезми?

Ийме нафсыны жолуна,

Берме эркинликни

Ибилисни къолуна.

Намаз этме деп да санга буюрур,

Ёлген кюнде ийманынги сыйырыр.

Аллах, Аллах, ийманымдан айырма.

Сыйлы Аллах, къуранымдан айырма!

ФАЙГЪАМБАРНЫ НАЗМУСУ

Хей, адамла, айтайым
Жюреклеге алыгъыз.
Шафагъатын эскерип,
Салауатла салыгъыз.

Дуния уллусу Мухаммад,
Алтмыш ючге жетгенди.
Жилямукъла тѣгююз,
Ол дуниядан кетгенди.

Жууукъ болгъан заманда,
Ол дуниядан кѣчерге,
Аллах ийди келечи
Анга хапар этерге.

Келип айтды келечи:
«Мени Аллах ийгенди.
Сени суюген улуу Аллах
Тансыкъ болуп излейди.

Бу хапарны эшитгенлей,
Къайтып кирди юйюне.
Тансыкъ болгъан Аллахны
Буйругъуна суююне.

Келип юйде тура эди
Аны къызы Фатимат.
Аны былай кѣргенде,
Чабып келди къатына.

Атам, жаным, къалайды,
Сени бюгюн халларынг?
Нек болгъанса сен былай,
Ауруймуду санларынг?

– Мен не этейим, Фатимат,
Саным кызып, кюеди.
Сюйюлюннген Аллахха
Жаным барыргъа сюеди.

Бу хапарны эшитгенлей,
Асхаблары жетдиле.
Тауаф этип хужрасына,
Жиляй-жиляй кетдиле.

Билял эди хар эрттен
Файгъамбаргъа келивчю.
Уянмыды, жукъ аймыды,
Файгъамбарны билиучю.

Келип айтды: «Ассалам,
Я хабибу зулжалал.

Жууап этди файгъамбар.

– Мен баралмайма, ай Билял!

Иймам болсун, Абубекир,
Энди бар да, анга айт.
Анга уюсун асхабла,
Заман болду, энди къайт.

Билял деген, баш ачып,
Жиляй-жиляй къайтханды.

Фахамбарны айтханын
Асхаблагъа айтханды.

Абубекир турду ёрге,
Иймамчылыкъ этерге.
Жилямай чыдамады
Михрабына жетерге.

Жиляу болуп, межгитде
Къычырыкъдан толгъанды.

Асхабланы тауушу
Файгъамбаргъа баргъанды.

Тутугъуз, мен турайым,
Межгитиме барайым.
Асхаблагъа жетишип,
Халларына къарайым.

Ёре туруп, барды ол
Асхабланы жанына.

Мудах болуп къарады
Асхабланы халына.

Ёлюм мени айырса
Сизден, – деди Мухаммад.
Асхабларым, этеме
Сизни Аллахха аманат.

Энди зикир этип, сиз
Ол айтханны этигиз.

Ийман бла, дин бла

Бу дуниядан кетигиз.

Жаханымден суйсегиз
Узакъ болургъа жаныгъыз,
Хар заманда тохтамай,
Салауатла салыгъыз.

Былай айтып файгъамбар

Къайтды юйюне-орнуна.

Жияю болду Фатимат,

Къадалгъанды бойнуна.

Ата, жаным, ёлме сен.

Сени ючюн мен ёлейим.

Сен сау болуп, сени ючюн

Мен къурманынг болайым.

Жаным, кызым, Фатимат,
Кёпдю энди, жилияма,
Кёзлеринги сууун сюрт,
Кёпдю энди, кыйнама.
Хасан бла Хусейин
Келсин мени жаныма
Аланы кёрюп, кыуанып,
Тынчлыкъ келсин саныма.

Ала бла селешип,
Мен аланы кёрейим.
Кыууанч болуп, алагъа
Мен жанымы берейим.

Ала чабып жетдиле
Фахамбарны жанына.
Аланы кёрюп, кыуанып,
Тынчлыкъ келди санына.

– Амал жокъмуду, атабыз,
Сени жанынгы бермезге?
Туумай кыалсакъ, ахшы эди
Сени былай кёрмезге.

Хасан бла Хусейин
Бу сёзлени айтдыла.
Жиляй-жиляй экиси
Ызларына кыайтдыла.

Былай эте тургъанлай,
Жабраил келгенди.
Уллу Аллахны саламын
Фахамбаргъа бергенди.

«Сор, – дегенди уллу Аллах, –
Мен тилегин кёрейим,

Не тилейди файгъамбар,
Анга аны берейим».

Умметими тилейме: айт
Аллах къайт кери.
Олду мени тилегим
Туугъан кюнюмден бери.

Жабраил къайтханлай,
Мычымайын терк келгенди.
Умметинги кечди деп,
Сюйюнчюлюк бергенди.

Хар бир адам къабырдан
Гъарасатха къайтханда,
Файгъамбарла хар бири
Ёз нафсысын айтханда.

Файгъамбарым Мухаммад
«Ай, умметим!», - дерикди.
Хар тилегин улуу Аллах
Ол кюн аны берликди.

Уммет эсенг сен анга
Рахат болгъа жаныгъыз.
Хар заманда тохтамай,
Салауатла салыгъыз.

Сиз сюесиз жаннетде
Рахат болгъа жаныгъыз,
Хар заманда тохтамай.
Салауатла салыгъыз.

Жазыкъсынсын улуу Аллах
Бийибиз Мухаммадха.
Къыямат кюн алсын ол
Умметин шафагъатха.

Файгъамбарым ишексиз
Кетеригин билгенде,
Умметлерин кёрюрге,
Жаны бла суйгенде.

Асхаблары терк болуп,
Чабып анга жетдиле.
Салам берип, ала анга
Уллу хурмет этдиле.

Баян этди осият,
Асхаблагъа сёлешип,
Къууанайыкъ, деди ол,
Жарыкъ бетден тубешип.

Хасан бла Хусейин –
Жандан суйген балала.
Хасан бла Хусейин
Фатиматха къалалла.

Келтиригиз жашланы,
Тобугъума салыгъыз.
Жаннетледе кёрейик,
Сау-саламат къалыгъыз.

Чыгъарыгъыз Билялны,
Келсин мени къатыма.
Анга жюкню жюклетип,
Кёп миннгенме атыма.

Сёлешигиз, айтыгъыз,
Разылыгъын алыгъыз.
Айшат бла Фатимат,
Сау-саламат къалыгъыз.

Билял салах кычырсын
Халкъгъа хапар берирге.

Асхабларым жыйылып,
Жаназыма келирге.

Фазли къуйсун суууму,
Гъали жуусун санымы.
Узакъ болмай берейим
Бир Аллаха жанымы.

Абубекир аллына
Жаназымы салыгъыз.
Асхабларым барыгъыз
Сау-саламат къалыгъыз.

Жанны берген излейди,
Мен кесине берейим,
Умметлерим мен сизни
Жаннетледе кёрейим.

Сиз суйсегиз къалмайын
Жаннетлеге барыргъа.
Ашыгъыгъыз, унутмай,
Салауатла салыргъа.

Салауатла, саламла
Аууал ахырда хаман.
Расул Ахмадха болсун
Кече-кюндюз, хар заман.

Бизден салам жетишдир
Жанына, къабырына,
Сен ыразы бол, Аллах,
Ахулу асхабларына.

Бу сёздеде тургъанлай,
Бир къычырыкъ келгенди.
Ол Азраил болгъанын
Мухаммад аны билгенди.

Манга изну бармыды
Юйюгюзге кирирге,
Ол нюр болуп жаратхан
Бетигизни кёрюрге?
Ауруйду сыйлы файгъамбар,
Деди анга Фатимат.
Изну санга табылмаз
Кирге аны къатына.

А Л Д А Т М А Г Ъ Ы З   А Х Ы Р З А М А Н ДУНИЯГЪА

Ажал келир ёлюрсен,
Ахыратха барырсан,
Бу дуняда амалынгы кёрюрсен,
Алдатмагъыз ахырзаман дунягъа!

Бу дуняны сен къоярсан,
Кёп малларынгы жыярсан,
Барын къоюп кетерсен,
Алдатмагъыз ахырзаман дунягъа!

Не къадар болса да малынг,
Дахий тирлик, тууарынг,
Кетерсен къоюп барын,
Алдатмагъыз ахырзаман дунягъа!

Дуняны суйген мехдатда,
Хан машакъ къатда, рахматда,
Тюрлю-тюрлю гъазапта,
Алдатмагъыз ахырзаман дунягъа.

Малынгы да ин санарсан,
Гюняхынгы билмезсе,
Ёмюрюнгю узун сунарса,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Дунияны жокъ лафасы,
Рахатны жокъ бакъасы,
Бир да тауусулмаз жафасы,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Ахырзаман жууукъ болду,
Дуниягъа фитна толду,
Кёп алимле залим болду,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Кёп алимле тамигъ болду,
Кёп мукъминле залим болду,
Кёп суфийле шайтан болду,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Барына къанагъат жокъ,
Азына сабырлыкъ жокъ,
Кёбюне хам шукур жокъ,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Алимлени аманы,
Шайтанды аны нёгери,
Жаханымди межямы,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа.

ИБРАХИМ ФАЙГЪАМБАР

Аллахны атын эскерип,
Аны блан башлайым.
Терк окъуна мен сизге
Хапар айтып башлайым.

Жашы болмай Ибрахим
Аллахдан жаш излейди.
Бир жаш бер деп, Аллахдан
Тохтамайын тилейди.

Сен жаш берсенг, Аллахым,
Санга къурман этерем.
Къурман этип, бек суйген
Бир затымы кесерем.

Аллах анга жаш берди,
Анга Исмаил атады.
Ол кесдирип малларың,
Къурман этип башлады.

Ол тюшюнде эшитеди
«Суйгенинги кесмейсе,
Былай бла энди сен
Муратынга жетмейсе».

Ол къалдырмай къойларың
Къурман этип ташлады.

Хар кечеден тохтамай,
Тюшню кёрюп башлады.

Къычырды анга Жабраил;
«Сен сёзюнгю этмединг,
Къурман этип алкъа сен
Сюйгенинге жетмединг».

Жюз тюеси бар эди,
Барын кесди, ашатды.
Биягъынлай ол тюшюн
Дагъы кёрюп башлады.

Бар эди аны жюз аты,
Барысын да кесдирди.
Болгъан мюлкюн къалдырмай,
Барын артын битдирди.

Мурат этди Ибрахим:
«Мен ишими битдирдим,
Сюйгеними къоймайын,
Мен сёзюмю жетдирдим».

Дагъыда ол эшитди,
Кече жукълап тюшюнде:
«Энтда толмайд сени ишинг,
Жартылыкъ бард ишингде.

Мал кесгенден файда жокъ,
Исмаилны къурман эт,

Олду сени суйгенинг,
Аны алып таугъа кет».

Тюшюнде эшитмей не этсин,
Аллахгъа сёз бергенди,
Бу тюшню тохтамайын
Жетмиш кече кёргенди.

Кёзю къыймай жияды,
Жашын къурман этерге,
Амал тапмай, тебиреди
Мина таугъа кетерге.

Ибрахим айтхан эди:
«Анасына айтмайын
Бу ишни мен битдирмем.
Кесим артха къайтмайын».

Анасына ол айтды:
Исмаилны хазыра,
Мени бла биргелей
Ол отуннга барыргъа.

Жууундуруп, кийиндирип,
Жолгъа салды баласын.
Къайгъылы этип къойдула
Аны тапхан анасын.

Ибрахим бла Исмаил
Таугъа айланып кетдиле.

Бара-бара экиси
Мина таугъа жетдиле.

Ибилис айтды анасына:
«Жашны элти кесерге,
Атасы мурат этед
Аны къурман этерге».

«Бу сёзлени нек айтдынг,
Къара бетли, ай киши,
Балалагъа болурму
Аталаны ол киши?»

Анасындан сёз тапмай,
Къайтды Ибилис къыйынала.
Ызларындан чабып ол,
Жетди аланы Минада.

Жашха айланып ол айтды:
«Сени келтиред кесерге,
Атанг мурат этеди,
Сени къурман этерге».

Исмаил айтды ол кишиге:
«Ата этерми ол ишни,
Нек алдайса сен мени
Къара бетли сен киши!».

Ташны алды къолуна,
Урду аны кёзюне.

Бир да ийнанмады ол
Аны айтхан сёзюне.

Дагъыда бир ташны алып,
Урду аны къашына.
Ол таш бла ол аны
Жара салды башына.

Айтды анга атасы:
Хазыр болду Ибрахим
Аны къурман этерге.
Аны башын кесерге.

Къыбылагъа айланып,
Тюз тохтады Ибрахим.
Бичакъ алды къолуна,
Хазыр болду уо халил.

Жануарла жыйылып,
Бары анга жиляды.
Не этер халили деп,
Аллах аны сынады.

Бичакъны жаш кёргенде,
Аны жаны къыйналыр деп,
Кёрмесин деп бичакъны,
Аны кёзюн байлады.

Кёзюмю сен байлама,
Атам байла санымы,

Мени анама кӛргюзтме,
Кӛлегимде кӛанымы.

Тартды бичакъ бойнуна,
Бичакъ аны кесмеди,
Рахат болуп жатды жаш,
Бир орнундан тепмеди.

Ташха тартды бичакъны,
Аны сынап кӛрюрге.
Ташны кесип ол бичакъ,
Ётюп кетди тюбюне.

Къалай бичакъ кесер эд,
«Кесме», деди анга Аллах.
Къочхар ийди орнуна,
Азат этди жашны Аллах.

Текбир этип ол къочхар
Исмаилгъа келгенди,
Къутулгъанын Исмаил
Ол сагъатда билгенди.

Таууш берди улуу Аллах:
«Сен муратынга жетдинг,
Разы болдум мен санга,
Айтханынги сен этдинг.

Файгъамбарым Ибрахим,
Сен билдирдинг ишинги,

Сен келтирдинг орнуна
Көрүп тургъан тюшюнгю».

Кёп шукурла этди ол
Жашы азат болгъанда,
Къууандырды анасын.
Жашны алып баргъанда.

Муну ючюн борч болду
Бизге къурман этерге.
Салауат салам салыгъыз
Муратлагъа жетерге.

Хар жыл сайын тохтамай,
Сиз къурманла этигиз.
Гара минип къыйнамай,
Сыйрат жолдан ётюгюз.

Сиз суйсегиз жаннетге
Рахат болгъа жаныгъыз,
Хар заманда тохтамай,
Салауатла салыгъыз.

Мени бийим – уллу Аллах
Ахшылыкъ этди Расул гъа.
Битеу халкъны ахшысы,
Кесинг бек суйген къулгъа.

Салауатла саламла
Расул гъа, ахлусуна.

Сыйла асхабларына,
Жашына, уллусуна.

Салауатла-саламла
Ауал ахырда хамам
Расул Ахмадха болсун
Кече, кюндюз, хар заман!

СЫННГАН КЪОШУННУ ЖЫРЫ

Хыйса алейхис - салам,
Жолоучу болгъанды.
Саркъып бара тургъан,
Бир суугъа жолукъгъанды.

Ол сууну кыйырында
Олтуруп рахатланганды.
Аны ичине кёмюлюп тургъан,
Бир эски сауут болгъанды.

Хыйса алейхис – салам, узалып,
Уртлам бир суу алгъанды.
Тоба, не ачыды бу деп,
Къайтарып, тегюп къойгъанды.

Сора башха бир жерден,
Алып, ичип къарагъанды.
Бек ариу сууду деп,
Жаны суйюп уртлагъанды.

Алайда Иса файгъамбар,
Сейир болуп къалгъанды,
Аллахдан къарыу келип,
Сауут сѣлешип башлагъанды.

Сауут сѣлешип башлагъанды,
Аллахны къудуретинден:
–Мен да сени кибиб бир адам
Айырылдым умметимден.

Мен дунияда сау эдим,
Беш жюз жыл алгъа мындан.
Ахыратдан азап келип,
Айырылдым бу дуниядан.

Жууулдум, кебинлендим,
Къабырым болду мекям.
Бир ненча жылны турдум,
Ол халда, жалан инсан.

Ол эл кѣчюп мындан,
Къабырла болдула майдан.
Бир башха халкъ келди,
Иги кесек замандан.

Эчилени ичинде,
Сауут уста болгъанды.
Тюз мени къабырымдан,
Топуракъ къазып алгъанды.

Болгъанды ол топуракъ,
Мени гъазиз чархымдан.
Къязып, арбагъа жюклеп,
Алып кетдиле орнумдан.

Сауутла ишледиле.
Мени топуракъ санымдан.
Мен жангы сауут болуп,
Сатылдым усталадан.

Мени алгъан юйюрледе,
Жюрютдю бёлек заман.
Баш жаным сыннгандан сора,
Суугъа атылдым, болуп аман.

Сора Хыйса – *набида*,
Тамаша халда айтханды:
–Бу суу ачы некди деп?!
Сагъышына къайтханды.

Сауут деди: «Чархымдан,
Жаным чыкыгъан заманда.
Къыйын халым таймай турад,
Беш жюз жыл кетсе да арадан.

Ай, адежсиз дин къарындашым!
Кёрдюнг сен халымы.
Гюняхдан кесинги сакъла,
Табарса насыбынги.

Бу дуня алай затды,
Тенгиз кёмюкге ушагъан.
Кёмюкге «таш» деселе, ийнанма,
Акъылы болгъан инсан».

УЛЛУ АЛЛАХХА ИЙНАНМАГЪАН АССЫДЫ

Бисмилляхи иррахман иррахим.

Аллах айтмай, кёк да, жер да туумагъанд,
Бу дуня кеси алына болмагъанд.
Уллу Аллахды кёкню-жерни жаратхан.
Кюн тийирип, жерни юсюн жарытхан.

Кюнню нюрюн жерге ийип жылытхан,
Ол нюр бла жерде жанла жаратхан.
Ол жанлагъа тынчайыргъа кече этди,
Бу сейирлик дуняны кеси этди.

Къудурети уллу Аллахны бек кёпдю,
Дуняча ахыратны да этди.
Он сегиз мин гъалам да жаратды.
Аны кибик сейирлиги кёп затды.

Дуняны ишлеялгъан уллу Аллах,
Ахыратны эталмаз деп оюлмама.
Ишек болуп, иманынгы тас этип,
Къыяма кюн уллу Аллахдан уялма.

Уллу Аллахха ийнанмагъан — ассыды,
Аны аллына бармай къаллыкъ къайсыды?
Нек ишексе уллу Аллахны барына,
Оюмла да, бир къарачы халына.

Анасындан туугъан бузоу эм къозу,
Алкъын ачылмагъан кёзю, ауузу.
Ол келеди кеси таба, биледи —
Анасыны эмчеклерин эмеди.

Муну кёрген муслийманла, инсанла,
Ма бу затха тюшюнюрге керекди:
Аны элтип, эмчегине тюзетген —
Кёкден тюшген Аллах ийген мёлекди.

Ахырзаман арт файгъамбар тууар деп,
Ким билгенди Расул ну чыгъарын?
Минг жыллалы алгъа билип, ким жазды
Файгъамбарны дуниягъа тууарын?

Расул ну нюрю жанып туугъанлай,
Кёкден ийилип мёлеклени башлары.
Ибилис урулгъан жерге атханлай,
Нек тас болады хажилени ташлары?

Уллу Аллахны сыйлы юйю Кябада,
Къара ташны кёк хауагъа ким такъды?
Файгъамбар гъамин саламдан артха
«Мен файгъамбарма», деп, ким чыкъды?

Аллах кеси буюрмайын болмайды
Дунияда кыйынлыкъ да, ёлюм да.
Аллах кеси буюрмайын туумайды
Дуниягъа кьумурсха да, чибин да.

Аллах санга тюшюнюрге тюш берди,
Жукълагъанлай, ол келечилик тюш келди.
Ол тюшлени кёбюсюне тюбейсе,
Дагъыда сен тюшюнюрге билмейсе.

Кёре тургъан, биле тургъан затынга
Къара шайтан тюшюнюрге кьоймайды.
Налат болсун ибилисни бетине,
Сен харипни жүрегинги кьозгъайды.

Ай насыпсыз, тюшюн анга,— ёллюксе,
Къайтмай ёлсенг, къабыр азап кёрлюксе.
Къабыр азап — жаханымча бош азап,
Къайтхан къулла болурла сизден бош, азат.

Жюрегинги ийнандырып эт намаз,
Ийнанган къул жаханымде да къалмаз.
Ораза тут, намазынгы кьоймай эт,
Ол заманда санга мекямды жаннет.

Харам затны, халал затлы эслесенг,
Ол заманда къабыр азап кёрмезсе.
Харам затны сен кёп этме дунияда,
Базманынга салынырыкъды кьяямада.

Къолла берди хар ишинги этерге,
Бутла берди туруп жюрюп кетерге,
Аууз берди селеширге, ашаргъа,
Хауа берди, аны солуп, жашаргъа.

Жюрегинги жюрютюрге жан берди,
Санларынгы жылытыргъа къан берди.
Бу затланы ким этеди, деп тураса.
Тюшюн, жаным, сен бусурман баласа.

Кёкден жерге сууну элтип ким къуяд?
Къызгъан кюнню эритмейин ким тыяд?
Къобанланы тенгизлеге ким къуяд?
Кёбюп басмай, тенгизлени ким тыяд?

Алагъа Аллах бир мардада тур дейди,
Аны ючюн кюн да эрип иймейди.
Хар бир затха бол дегенлей болдургъанд,
Хар бир жерге кесича жан туудургъанд.

Жанла жашайдыла тенгизледе, суулада.
Терен жерде, жерден бийик таулада.
Ким буюрду сууда, тауда жашаргъа,
Хар тюрлю жан азыгъын ашаргъа?

Дунияда бек махтанган улуу алим,
Чибин ишлеп, анга къанат, жан салмаз.
Къыралланы алимлерин жыйсанг да,
Аллах этген бир чёп башын эталмаз.

Хар болгъан зат уллу Аллахны къудуретид,
Аллах бирди, фыйгъамбарда хакъ кертид.
Насыплы къул кечикмейин терк къайтыр,
Ла иллаха иллалах,- деп, кѣп айтыр.

Уллу Аллахым, жүреклеге ишек келтирме,
Бу къулланы имансызлай ълтюрме.
Ла иллаха иллалаху я Аллаху,
Ла иллах иллалаху я Аллаху.

Ла иллаха илла Аллаху я Аллах,
Ла иллаха илла Аллаху я Аллах.
Бу назмуну зикир этип айтханны
Гюняхларын битеу кечигиз, уллу Аллах,
Амин Аллах.

**БИР АЛЛАХХА БАШ ИЙИП
ДИНИБИЗНИ ЖАКЪЛАЙЫКЪ**

– Бисмилла, – деп башлайым
Гюнях-сууапны юсюнден.
Келсин бизге рахмат
Бир Аллахны кесинден.

Арбазынгдан чыгъарса,
Кѣзюнг къарай ызынга,
Анда айтыр сѣзюнгю
Аллах салсын ауузунга.

Тар къабырда жатарса,
Бир элининг тепмейин.

Сууап жолну сен сайла,
Кёп гюняхла этмейин.

Аллах дурус къарамаз
«Мен тюзме», – деп базгъаннга.
Къямат кюн минерсе,
Гюнях-сууап базманнга.

Уллу Аллах кесиди,
Жерге жанны жаратхан.
Анга дурус кёрюнмейд
Дуния малгъа жан атхан.

Динни суююп тутханла,
Дин ахлула болурла.
Уллу Аллахны аллында
Тилеклери толурла.

Жюрегинги ачыкъ эт,
Зарлыкъ тутма кишиге-
Аллах аны борч этгенд
Эркек бла тишиге.

Сыйы болгъан файгъамбар,
Динни башын башлагъан,
Андан гюнях не болур
Тута келип, ташлагъан.

Динибизни тутайыкъ,
Бир Аллахха табынып,

Жаханымге тюшмейик,
Къыл кёпюрге абынып.

«Бу затлада тюзме», – деп,
Киши базмасын кесине.
Ёле туруп, не этгени
Бары тюшер эсине.

Ораза тут, эт намаз,
Иманынгы сен атма.
Бизни жаратхан Аллах,
Жаханым от сынатма.

Аллах салгъан жанланы
Ол эркинди алыргъа,
Киши умут этмесин
Бу дуняда къалыргъа.

Дуня малгъа жан атма –
Юч метрди юлюшюнг,
Жаннетге болмаз кёпюр
Алтын бла кюмюшюнг.

Чабып жыйгъан ырысхынг
Къалып кетер иесиз.-
Арбазынгдан чыгъарса
Жаланаякъ, ийнесиз.

Адамгъа бард халал аш –
Ол мангылай къыйыны.

Не чапсанг да, жортсанг да,
Жокъду аны кыйыры.

Тар къабыргъа кирirse,
Жарыкъ кюнюнг жукъланып.
Жаханымден къарарса,
Сен жаннетге сукъланып.

Жерге Аллах жайгъанды
Динни, кёкден тюшюрюп.
Сууап жолну сен сайла,
Бу затлагъа тюшюнюп.

Бир Аллахны хар заты
Жарты туююл - толуду.
Къуранда жазылгъанла -
Муслийманны жолуду.

Мени Аллахым, сен бирсе,
Жокъду санга бир сёзюм,
Гюняхланы кечерча,
Тилейбиз сенден тёзюм.

Зарлыкъ тутма кишиге,
Таза болсун жүрегинг –
Алай къабыл да болур
Сен тилеген тилегинг.

Бир къауумла окъуйла
Диннге къошуп, къоратып

Нек гюняхлы болабыз,
Ибилисге хорлатып.

Бир Аллахны сыйлы атын
Жюрекледе сакълайыкъ,
Ибилисге алдатып,
Динибизни сатмайыкъ.

Мени Аллахым, тилейме:
«Бу затладан кери эт», - деп.
Къабырла да къоркъалла:
«Бир гюняхлы келед», - деп.

Аллахха жокъ таша жукъ –
Бары анга туурады,
Ажал деген алайды –
Кёз тюбюнге турады.

Бир Аллахха баш ийип,
Динибизни жакълайыкъ,
Къыямат кюн машхарда
Жаннетледе жукълайыкъ.

Аллахдан келир рахмат
Бу затланы билгеннге:
Этген гюнях-сууабынг
Бары барыр биргеннге.

Биз кёп затха тюбейбиз
Гюнях, сууап келтирген,

Бир жарлыны сындырып,
Кесин ёрге кётюрген.

Къабыл этип алайыкъ
Бир Аллахдан келгенни,
Жарлы болсун, бай болсун
Тенг сыйлайыкъ ёлгенни.

Бир жарлыгъа сый берип,
Аны кёлюн кётюрген –
Ма бу затла тьююлмюдюле
Бизге сууап келтирген?

Бу дуния жалгъауды,
Кёп миллетден къалгъанды,
Бу затлагъа тюшюнмей,
Азмы гюнях алгъанды.

МАУЛИД

Муслиймамла, айтайым,
Сиз маулидге тынгылагъыз,
Файгъамбарны хапарын
Башдан-аякъ ангылагъыз.

Алгъын башлап, айтайым,
Болушусун ал бурун,
Халкъдан алгъа жаратды
Файгъамбар боллукъ нюрюн.

Аны ючюн жаратды
Жети кёкню, жерлени,
Аны ючюн болдурду
Тишилени, эрлени.

Аллах мурат этгенди
Аны нюрюн жаяргъа,
Аны нюрю башлады
Бирден бирге таяргъа, –

Таза болгъан атадан
Сыйлы анагъа айланды,
Ата-ана ахшысы
Файгъамбаргъа сайланды.

Бир файгъамбар озмады
Китабында кёрмейин,
Аны бла къауумуна
Сюйюнчюлюк бермейин.

Бу сыфатда, бу жолда
Кёче-келе кетгенди,
Къураишли Меккада
Абдуллахха жетгенди.

Аны нюрю атадан
Аминатха ётгенди,
Сыйлы болгъан ананы
Бууазлыгъы жетгенди.

Файгъамбарла тюшюнде
Кезиу-кезиу келдиле,
Къарнындагъы жашындан
Сюйюнчюлюк бердиле:

– Сенден сыйлы Улуу Аллах
Бир къатынны кёрмеди,
Санга берген баланы
Бир къатыннга бермеди.

Инша Аллах, къоркъма сен
Рахатланып жатарса,
Къарнындагъы туугъанлай,
Сен Мухаммад атарса.

Бууаз болуп анасы,
Эки ай тамам толгъанда,
Ёлдю атасы Абдуллах,
Мединагъа баргъанда.

Къайын атасы жюк болду
Аминатха къараргъа,
Аямайын кюрешди
Хар ишине жараргъа.

Аллах суйген файгъамбарны
Тууар кезиую жетгенди,
Аны тапхан анасы
Кюченнгенлик этгенди.

Сыйлы болгъан мёлекле
Жан-жанындан чапдыла,
Башхаладан жашырып,
Къанатларын жапдыла.

Мариям бла Асият
Мычымайын жетдиле,
Эки хур къыз келдиле,
Аначылыкъ этдиле.

Анасындан тууду ол,
Аурутмайын арыгып,
Бу дуниягъа чыкъды ол,
Толгъан айлай жарытып.

Тууду таза жууулуп,
Тамам киндик кесилип,
Кёзюне сюрме сюртюлюп,
Ариу сюннет этилип.

Башын ёрге кётюрюп,
Къолун жерге жетдирип,
Кёзюн кёкге къаратып,
Тилин тасбих этдирип.

Онекинчи баш кече
Раббигъул ауал айда
Тууду, къууанч кёп болду
Кёкде-жерде - хар къайда.

Аны нюрю жарытды
Кюнчыкъгъанны-батханны,
Сыйлы этди уллу Аллах
Аны бизге тапханны.

Жети кёкде мёлекле
Мархабагъа турдула.
Андан сора шайтанны
Кёкден, къоймай, къуудула,

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилхалкъи куллихим.
Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилхалкъи куллихим.

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилхалкъи куллихим.

Ёрге туруп айтылгъан жери

Мархаба, я мархаба,
Ой, ахырат нюрюбюз!
Эсен келдинг, хош келдинг,
Халкъдан сыйлы бийибиз.

Ол дунягъа чыкъгъанын
Жумлай гъалам билгенди,
Хар бир къайгъы тас болуп,
Уллу къууанч келгенди,

Деди аланы хар бири,
Таууш этип, - Мархаба,
Мархаба, я мархаба,
Падишахим, мархаба.

Мархаба, я мархаба,
Кёз жарыгъым, мархаба,
Мархаба, я мархаба,
Жан тансыгъым, мархаба

Мархаба, я мархаба,
Дуня уллусу, мархаба,
Мархаба, я мархаба,
Халкъ сыйлысы, мархаба.

Мархаба, я мархаба,
Сенсе халкъны тилеги,
Мархаба, я мархаба,
Сенсе халкъны суйгени.

Мархаба, я мархаба,
Маулютюнгю къургъанбыз.
Мархаба, я мархаба,
Сени аллынга тургъанбыз.

Къабыр азап кѣргюзтмей,
Къабырлада жатдырлыкъ,
Гюняхланы кечдирип,
Жаннетлени тапдырлыкъ.

Мархаба, я мархаба,
Шафагъатынгы билебиз,
Мархабагъа биз туруп,
Сенден аны тилейбиз.

Олтуруп айтылгъан жери
Ол туугъанлай, жукъланды
Мажюсю оту, жанмады.
Фарис сууу къуруду,
Бир тамычысы таммады. . .

Арсар болуп къалдыла
Кяфырланы башлары,
Умур-чумур болдула
Къуллукъ этген къачлары.

Къутулгъанлай, Аминат
Бир суйюнчю жиберди:
– Келсин, кѣрсюн атабыз,
Аллах бизге жаш берди.

Абдул-Муталиб, барып,
Жашын алып кѣргенди.
Хар кѣргенин Аминат
Анга хапар бергенди.

Жашын алып кѡйнуна,
Кѡп сѡзлеге жетди ол.
Уллу Аллахха кѡуанып,
Кѡп шукурла этди ол.

Алты ай эмчек ичирди
Кеси анасы Аминат. . .
Тынгылагъыз, айтады
Сют анасы Халимат:

– Бану Сагъид атлыды
Биз жашагъан элибиз,
Жауун жаумай, кюн къысып,
Къайгъылыды кѡлюбюз.

Элибизни башлары
Жыйылдыла, толдула,
Къатын-киши кълмайын,
Оноу-кенгеш болдула.

Оноулары ол болду:
– Биз Меккагъа барайыкъ,
Къурайишли бийледен
Эмчек улан алайыкъ.

Берекетли тѡйюлдю
Биз жашагъан элибиз.
Къурайишли бийледен
Берекетле кѡрюрбюз.

Мен жетгинчи, хар бири
Эмчек улан алдыла.
– Жеталмайын кьалдынг, деп,
Манга кьоркьуу салдыла.

Болалмадым алача
Мен кесими кьураргъа,
Барып кирдим мен элге
Эмчек улан сураргъа.

Бир себепсиз болмайды
Уллу Аллахны хар иши,
Мени аллыма жолукъду
Жарыкъ бетли бир киши.

Бир жанына бурулуп,
Манга ётерге кьойду жол.
Абдуллахны атасы
Абдул-Муталиб эди ол.

Эмчек излегеними
Айтханымда мен анга,
– Сиз суюгенле – байла, деп,
Жууап берди ол манга.

Менде барды бир ёксюз
Уланымдан туугъанды.
Асырар болсанг, берейик,
Алты ай тамам болгъанды.

Айтды манга: «Къайт артха,
Мени бла барайыкъ,
Алыр болсанг, биз аны
Ишлерине къарайыкъ».

Къайтып бардыкъ юйюне,
Мени сыйлы кёрдюле.
Дарийлеге бёленип,
Жашны манга бердиле.

Жашны алгъанлай къойнума,
Кёзюн ачып къарады,
Кёзлеринден нюр чыгып,
Жюрегиме жарады.

Айтхан эдим алагъа:
– Мен ызыма къайтайым,
Бу жашчыкъны болушун
Мен эриме айтайым. . .

Барып айтдым эриме:
– Кел барайыкъ, кёрейик,
Мен суйгенлей, сен суйсенг,
Эмчек алып келейик.

Эрим айтды, кёргенлей:
– Нек алмадыңг муну сен?
Манга сормай алсанг да,
Ыразы боллукъ эдим мен.

Женгил болду хар саным,
Аны эмчекге алгъанлай,
Эмчеклерим къыздыла,
Аны ауузуна салгъанлай.

Арыкъ болгъан къойларым
Къалмай семиз болдула,
Къуруп тургъам желинлери
Къызып, сютден толдула.

Бир табакъгъа аш салып,
Анга ашатсам башындан,
Тоюучуед юйюрюм
Аны къалгъан ашындан.

Ол табакъны толтуруп,
Бирер-бирер бергенде,
Тоярмелле деп андан
Кесим сынап кѳргенде,

Ашаучелле бирерин,
Бир затын да къоймайын,
Къалыучелле къарашып,
Биреринден тоймайын.

Жашларыма айтыучем:
Мухаммадны урмагъыз,
Мухаммаддан алгъа сиз
Аш къатына турмагъыз. . .

Кезиуюне жетгенде,
Жумушуму этерге,
Чыкъды бир кюн жаш бла
Къойчукъланы кютерге.

Чабып келди жашчыгъым,
Бети сары, акъ болуп,
Хахай этди ол манга
Жилямукъдан кёз толуп.

Айтды манга: «Ой, анам,
Мухаммадха жетиш сен,
Сау табарса аны деп,
Умут эталмайма мен».

Чабып бардым мен анга,
Жюрегим бек таралып,
Тапхан эдим мен аны
Кёзю кёкге аралып.

Ол къыртишге олтурду,
Баргъанымы кёргенде,
Жюрегими жазды ол,
Манга айланып кюлгенде.

Аман туююлдю жюрегим,
Аны алай кёргенде,
Рахат этди ол мени,
Айтып хапар бергенде.

Айтды манга: «Ой, анам,
Эки мёлек келдиле,
Къолларымдам тутдула,
Тюз сыртымдан жыкъдыла.

Жютю бичакъ алдыла,
Жюрегими жардыла,
Аман къанын кетерип,
Жарыкъ нюрню салдыла.

Ёшюнюмю тикдиле,
Сагъатха сау этдиле,
Сен келгенни кёргенде,
Мени къоюп кетдиле

Аны кибик мен анда
Кёп алапат кёргенем,
Къоркъгъанымда, мен аны
Элтип юйюне бергенем.

Хапар айтдым мен сизге,
Жюреклеге салыгъыз,
Салауатла кёп салып,
Шафагъатын алыгъыз.

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилкъалкъи куллихим.

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилкъалкъи куллим.

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилкъалкъи куллим.

МУХАММАД ФАЙГЪАМБАРНЫ КЁКГЕ ЧЫКЪГЪАНЫ

Бу зат реджеп айны 26-чы кечесинде болгъанды

- Тынгылагъыз, айтайым
Кёкге чыкъгъан сафарын.
Эсигизде тутугъуз
Файгъамбарны хапарын:

Бир баш кече Меккада
Кесим жукълап тургъанлай,
Мен элгенип уяндым,
Жабраил къычыргъанлай.

Кёрдюм: мени къатымда
Ере туруп, Жабраил
Айтды манга: «Я Расул,
Чакъырды Аллах сени, бил. . . »

Чыкъдым эшик аллына,
Къайгъы болуп, къоркъаракъ,
Кёрдюм эшик аллында
Жер салынып бир Боракъ.

Бийик эди къадырдан,
Атдан бираз гитчерек,
Нюр жохардан къуралып
Юсюндеги ат керек.

Кёрдюм аны жанында
Ёре туруп бир мёлек,
Айтды манга: «Я Расул ,
Къабыл болду хар тилек.

Мин атынга, я Расул ,
Биз атланып кетейик.
Инш Аллах, бюгече
Жети кёкден ётейик. »

Миндим анга –тартды ол,
Аякъларын алдырып,
Кёз жетишген жерлеге
Атламларын салдырып.

Биз ёрлесек тик ёрге,
Бийик болуп арт жаны,
Тигелесек энишге,
Узун болуп ал жаны.

Бир сагъатны ичинде
Биз Къуддусха жетишдик
Файгъамбарла келдиле,
Салам-салам этишдик.

Файгъамбарла барысы
Мени имамгъа салдыла,
Эки рекагъат намазны
Мени бла къылдыла.

Андан чыгъып, Борагъны
Бир тогъайгъа байладыкъ
Андан ёрге экибиз
Жаяулукъну сайладыкъ.

Мигъражгъа чыгъып, биз
Жети кёкден ётгенде,
Жети кёкден къутулуп,
Сидратха жетгенде,

Айтды манта Жабраил:
«Мындан ёрге мен бармам,
Изин болмай атласам,
Ачымайын мен къалмам. »

Жабраилге мен айтдым
– Энди нечик этейим,
Танымагъан жеримде
Кесим къалай кетейим?

Жашил Раф-раф келгенде,
Биз селеше тургъанлай,
Къыйналмайын биз бардыкъ,
Манга нёгер болгъанлай.

Жашил Раф-раф бла мен
Кёп жабыудан ётгенек,
Кёп жабыудан къутулуп,
Къаусайнагъа жетгенек.

Биз жетгенлей, уллу Аллах
Хар айтырын хазыр этди.
Умметиме ол мени
Элли намаз фарыз этди.

Мусса бла кенгешип,
Хар ишими тындырдым,
Къайтып келип, аланы
Беш намазгъа жыйдырдым.

Къайтып келип, Къуддусда
Ала бла кёрюшдюм.
Жатхан жерим сууумай,
Мен Меккагъа жетишдим ...

Тынч чыгъарын суюсегиз,
Ёле туруп, жаныгъыз,
Маулид этип, сиз анга
Салауатла салыгъыз.

Къыямат кюн сиз андан
Шафагъатын алыгъыз,
Жаханымни отундан
Узакъ болуп къалыгъыз.

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилкъалкъи куллим.

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилкъалкъи куллим.

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилкъалкъи куллим.

Сыйлы суйген къулуна
Рахмат этсин улуу Аллах,
Ахлу-асхапларына
Ыразы болсун улуу Аллах.

Маулют этген адамла
- Биз тилейбиз, я Аллах,
Муну жазгъан адамны
Гюняхларын кеч, Аллах.

Биз жыйылгъан кзулланы
Жаннет ахлу эт, Аллах.
Амин, амин, я Аллах,
Амин, амиин, я Аллах.
Бихурматилфатихат.
Былайда "алхам" суура окзулады.

МУХАММАД ФАЙГЪАМБАРНЫ ДУНИЯДАН КЕЧГЕНИ

Ай, адамла, айтайым,
Жюреклеге алыгъыз,
Шафагъатын эскерип,
Салауатла салыгъыз.

Дуния уллусу Мухаммад
Алтмыш ючге жетгенди,
Жиямукъла тегюгюз
Ол дуниядан кетгенди.

Жууукъ болгъан заманда
Ол дуниядан кечерге,
Аллах ийди келечи
Анга хапар этерге.

Келип, айтды келечи:
«Мени Аллах ийгенди,
Сени «суйген уллу Аллах
Тансыкъ болуп излейди.»

Бу хапарны билгенде,
Къайтып кирди юйюне,
Тансыкъ болгъан Аллахны
Буйругъуна суйюне.

Келип юйде тура эд
Аны къызы Фатимат,
Аны алай кёргенде,
Чабып келди къатына:

«Атам, жаным, къалайды
Сени бюгюн халларынг,
Нек болгъанса сен былай,
Ауруймуду санларынг?»»

«Мен не этейим, Фатимат,
Саным къызып, кюеди,
Суйюнюнген Аллахха
Жаным барыргъа сюеди. . . »

Бу хапарны эшитгенлей,
Асхаплары жетдиле,
Тауаф этип хужрасын,
Жиляй-жиляй кетдиле.

Билял эди хар эрттен
Файгъахмбаргъа келиучю,
Уяныпмыд, жукълаймыд —
Файгъамбарны билиучю.

Келип айтды: «Ассалату,
Я хабибу зулжалал».
Жууап этди файгъамбар:
«Мен баралмам, ай, Билял,

Имам болсун Абубекир,
Энди бар да, хапар айт,
Анга уюсунла асхапла,
Заман болду, энди къайт. . . »

Билял деген, баш ачып,
Жиляй-жиляй къайтханды,
Файгъамбарны айтханын
Асхаплагъа айтханды.

Абубекир турду ёрге,
Имамчылыкъ этерге,
Жилямайын чыдамад
Михрапха жетерге.

Жиляу болуп межгитде,
Къычырыкъдан толгъанды.
Асхапланы тауушу
Файгъамбаргъа баргъанды.

Тутугъуз мени, турайым,
Межгитиме барайым,
Асхаплагъа жетишип,
Халларына къарайым.

Ўрге туруп, барды ол
Асхапланы жанына,
Мудах болуп къарады
Асхапланы халына.

– Ёлюм мени айырса
Сизден, – деди Мухаммад,
Асхапларым, этеме
Сизни Аллахха аманат.

Анга зикир этип, сиз
Ол айтханны этигиз,
Иман бла, дин бла
Бу дуниядан кетигиз.

Жаханымден суйсегиз
Узакъ болургъа саныгъыз,
Маулют этип, сиз анга
Салауатла салыгъыз.

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилкъалкъи куллим.

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилкъалкъи куллим.

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилкъалкъи куллим.

Былай айтып, файгъамбар
Къайтды юйюне, орунуна,
Жиляу болуп, Фатимат
Къадалгъанды боюнуна:

– Атам, жаным, ёлме сен,
Сени ючюн мен ёлейим,
Сен сау болуп, сени ючюн,
Санга къурман болайым.

– Жаным, къызым, Фатимат,
Кёпдю, энди жиляма.
Кёзлеринги сууун сюрт,
Кёпдю, къызым, къыйналма.

Хасан бла Хусейин
Келсинле мени къатыма,
Хапар берчи алагъа,
Сюйген къызым Фатимат.

Ала бла сёлешип,
Мен аланы кёрейим,
Къууанч болуп алагъа,
Мен жанымы берейим. . .

Ала чабып келдиле
Файгъамбарны жанына,
Аланы кӧрюп, кӷууанып,
Тынчлыкъ келди санына.

Амал жокъмуд, атабыз,
Сен жанынгы бермезге?
Туумай кӷалсакъ ахшы эд,
Сени былай кӧрмезге,-

Хасан бла Хусейин
Бу сӧзлени айтдыла,
Жиляй-жиляй, экиси
Ызларына кӷайтдыла.

Былай эте тургъанлай,
Жабраил келгенди,
Уллу Аллахны саламын
Файгъамбаргъа бергенди:

– Сор, дегенди уллу Аллах,
Мен тилегин кӧрейим,
Не тилесе файгъамбар,
Аны анга берейим.

– Умметими кечсин, тилейме,
Айт Аллахха, кӷайт кери,
Олду мени тилегим
Туугъан кюнюмден бери.

Жабраил, къайтханлай,
Мычымайын терк кетди, –
Умметинги кечди, – деп,
Сюйюнчюлюк ол берди.

Хар бир адам къабырдан
Гъарасатха къайтханда,
Файгъамбарла хар бири:
«Нафсым, нафсым», – айтханда,

Файгъамбарым Мухаммад:
«Уммет, уммет», - дерикди.
Хар айтханын Уллу Аллах
Ол кюн анга берликди.

Уммет этсенг сен анга,
Хитматынги эт тамам,
Айт, жүрекни жиятып:
«Ассалату уа ссалам»... .

Сиз суйсегиз жаннетде
Рахат болургъа жаныгъыз,
Маулид этип, сиз анга
Салауатла салыгъыз.

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилкъалкъи куллим.

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилкъалкъи куллим.

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилкъалкъи куллим.

Файгъамбарым ишексиз
Кетеригин билгенди,
Асхапларын кёрюрге
Жаны бла суйгенди.

Асхаплары терк болуп,
Чабып анга жетдиле,
Салам берип, анга ала
Уллу хурмет этдиле.

Баян этди осуят,
Асхаплагъа сѐлешип:
– Къууанайыкъ, – деди ол,
Жарыкъ бетден тубешип.

Хасан бла Хусейин,
Жандан суйген балала...
Хасан бла Хусейин
Фатиматха къалалла.

Келтиригиз жашланы,
Тобугъума салыгъыз.
Жаннетледе кёрейик,
Сау-саламат къалыгъыз.

Чакъырыгъыз Биляны,
Келсин мени къатыма,
Анга жүкню жүклетип,
Кёп мингенме атыма.

Сёлешигиз, айтыгъыз,
Ыразылыгъын алыгъыз.
Айшат бла Фатимат,
Сау-саламат къалыгъыз.

Билял салах кычырсын,
Халкъгъа хапар берирге,
Асхапларым жыйылып
Жаназыма келирге.

Фазлий къуйсун сууму,
Алий жуусун санымы,
Узаймайын береме
Бир Аллахха жанымы.

Абубекирни аллына
Жаназымы салыгъыз.
Асхапларым, барыгъыз
Сау-саламат къалыгъыз.

Жанны берген излейди,
Мен кесими берейим,
Умметлерим, мен сизни
Жаннетледе кёрейим.

Сиз суйсегиз кьалмайын
Жаннетлеге барыргъа,
Ашыгъыгъыз, унутмай
Салауатла салыргъа.

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилкьалкьи куллихим.

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилкьалкьи куллихим.

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилкьалкьи куллихим.

Бу сёздеде тургъанлай,
Бир кычырыкъ келгенди,
Гъазраил болгъанын
Ол Мухаммад билгенди.

– Манга изни бармыды
Юйюгюзге кирирге,
Ол нюр болуп жарытхан
Бетигизни кёрюрге? . .

– Ауруйд сыйлы файгъамбар,
Деди анга Фатимат, –
Изни санга табылмаз
Кирирге аны къатына.

Биз турабыз къатында,
Аны халин сынашып,
Бар ишинге, къарындашым,
Биз турабыз жиляшып. . .

Дагъыда бир къычырды:
– Мен кеталмам кёрмейин,
Сюйюнюннген затны алып
Сюйгенине бермейин. . .

– Кимди, билмейме, атам,
Сени кермей кетмейди.
Къайт, деп анга мен айтсам,
Айтханамы этмейди. . .

– Жан алычу Гъазраил
Олду, къызым, Фатимат,
Сен тыймачы, келме къой,
Келсин мени къатыма.

Ана бла атаны,
Эгеч, къарындаш, баланы,
Айырыучу, къоймаучу
Бир биринден аланы. . .

Олду сыйсыз этдирген,
Жанын алып, санланы,
Ата-ана ёлтюрюп,
Ексюз этген баланы. . .

Эшик ачды, кел, деди
Гъазраилге Фатимат.
Кирип келди Гъазраил
Файгъамбарны къатына.

– Келгенмисе сен манга,
Зияратымы этерге?
Угъай болса, келдингми
Жанымы алып кетерге?

– Мен келгенме, буюрсанг,
Жанынгы алып кетерге,
Зияратынгы билдирип,
Сен айтханны этерге. . .

– Мен айтханны сен этсенг,
Сыйлы къонакъ мёлегим,
Умметими жазыкъсын,
Олду сенден тилегим. . .

Уллу Аллахдан ол заманда
Анга таууш жетгенди.
Хар тилекни уллу Аллах
Анга кябыл этгенди.

Асхаплагъа билдирди
Хар бир затны тамамын:
– Айтыгъыз, – деп, буюрду, –
Умметлеге саламын.

– Суннетими тутсунла
Жандан суйген умметим.
Ала ючюн хазырды
Шафагъатым, жаннетим.

Былай айтып, фагъамбар
Жанын берди Аллахха,
Уммет этген бизни анга
Шукур болсун Аллахха.

Сиз суйсегиз, умметле,
Шафагъатын алыргъа,
Керек болад хар заман
Салауатла салыргъа.

Жиямукъла сиз тегюп,
Салауатла салыгъыз,
Осуятын сиз тутуп,
Ыразылыгъын алыгъыз.

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилкъалкъи куллим.

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилкъалкъи куллим.

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилкъалкъи куллим.

* * *

Ай, къарындашла, тынгылагъыз,
Мындан оюм алайыкъ.
Анга ойлашып, тюзелип,
Жарыкъ бетден барайыкъ.

Бир адам умут этмесин
Бу дуняда жашаргъа,
Узакъ, узун хар заман
Дунядагъын ашаргъа.

Расул кетген дуняда
Амал табылмаз къалыргъа,
Файгъамбаргъа берилмеген
Эркинликни алыргъа.

Энди, жаным, къарагъыз
Бу дунияны халына:
Харам-халал айырмай,
Алданганбыз малына.

Биз алдандыкъ дуниягъа,
Къалай болур халыбыз,
Айрылып жаныбыз,
Топуракъ болур саныбыз.

Ахыратны унутдукъ,
Ахшы амал этмейбиз,
Аллах айтхан тюз жолда
Биз барыбыз кетмейбиз.

Келигиз, дин къарындашла,
Бу халланы къояйыкъ,
Харам ашны биз къоюп,
Халал ашдан тояйыкъ.

Бу дунияны артха атып,
Ахшы амал этейик,
Гюняхланы кечдирип,
Бу дуниядан кетейик.

Аллах айтхан затланы
Биз барысын этейик,
Акъял бла биз аны
Рахматына жетейик.

Умут этип, тилейбиз
Рахматынгдан биз сени,
Сыйды болгъан фйгъамбар,
Хатер эт да, кеч бизни.

Салат-салам айтабыз
Фйгъамбарны жанына,
Асхап-асхап, ансаргъа,
Умметлени барына.

Салауатла салыгъыз,
Шафагъатын алыргъа,
Уллу Аллахдаи тилейбиз
Жарыкъ бетден барыргъа.

Аллах, Аллах, я Аллах,
Гюняхланы кеч, Аллах,
Аллах, Аллах, я Аллах,
Рахматынгы эт, Аллах.

Аллах, Аллах, я Аллах,
Тилеклени бер, Аллах,
Аллах, Аллах, я Аллах,
Жаннетлени бер, Аллах!

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилкъалкъи куллихим.

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилкъалкъи куллим.

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилкъалкъи куллим.

Жюреклени таза этип,
Уллу Аллахха къайтыгъыз,
Ай, къарындашла, барыгъыз
«Аллах, Аллах», айтыгъыз.

Хар тилеги табылыр
Уллу Аллахха къайтханны,
Жаннетлеге бош этер
«Аллах, Аллах» айтханны.

Зикирге сан бермейин,
Сиз кѣп зикир этигиз,
Бу дуняда тохтамай:
«Аллах, Аллах», этигиз.

Олду, гюнях къурутуп,
Муратлагъа жетдирлик,
Бармыд сизде, чакъырып
«Аллах, Аллах», этдирлик.

УллуД зикир жарыгъы –
Сиз кёрмейсиз кез бла,
Хар ауруудан сау болад
«Аллах, Аллах» сёз бла.

Сыйратдан тынч ётмезсиз,
Аллах сизге: «Ёт», демей,
Бу дуниядан кетмегиз:
«Аллах, Аллах», кёп демей

Амал жокъду жашаргъа,
Ол дуниягъа къайтмайын,
Жаннетлени тапмазсыз:
«Аллах, Аллах», айтмайын.

Иман бла, дин бла
Ол дуниягъа къайтайыкъ,
Кече-кюндюз тохтамай;
«Аллах, Аллах», айтайыкъ,

Сыйрат мизандан къутулуп,
Жаннетлеге ётейик,
Сабий къалмай, къарт къалмай
«Аллах, Аллах», этейик.

Инш Аллах, къутулуп,
Жаннетлеге кетербиз,
Анда къалмай умметле:
«Аллах, Аллах», этербиз,

Хар къайгъыдан къутулуп,
Жаннетлеге жетишип,
Хурла бла кычырып:
«Аллах, Аллах», этишип. . .

Сыйрат мизандан къутулуп,
Жаннетлеге киргенде,
Къалмай мугъмин кычырып:
«Аллах, Аллах», дегенде.

Къалдырмасын уллу Аллах,
Биз жамалны кёрмейин,
Туура айланып, биз анга:
«Аллах, Аллах», демейин.

Амин, амин, я Аллах,
Амин, амин, я Аллах,
Амин, амин, я Аллах,
Амин, амин, я Аллах.
Бирахматика
Я архама ррахимин.

РАСУЛ БЛА КЪУШ

Эшитгенем бир сейирлик къуш хапар,
Ойлашыргъа мындан сейир ким табар?
Расул экинди намазын кыялгъанлай,
Салам берип, бетин-къолун сылагъанлай.

Кёр-дунияны жанына кёгюрчюн уча,
Къопду тобугъуна, жилямукъ чача.
Деди: «Расул , санга келдим, бир жашыр,
Бир къуш келир, мени бермей, сен ашыр.

Юч къыш болду, ол къуш мени сюргенли,
Жанымы алыргъа ол къуш мурат этгенли.
Жашыр мени, жашырмасанг, къуш алыр,
Алты балам ол жерледе ёксюз къалыр.

Жашырмасанг, манга болуш, учайым,
Уча-уча, къая ыраннга къачайым».
Расул эшитди муну айтхан сёзлерин,
Жилямукъдан толду мубарекни кёзлери.

Деди Расул : «Кир женгиме, къыйынлы,
Тамам ишинг бузулгъанды, къыйынды.
Жюз, минг къуш да келсе, сени бермезме,
Жанымы алып, сени къоюп кетмезме».

Ол кёгюрчюн кирди Расулну женгине,
Энди къара сен Аллахны тёрюне.
Олсагъатдан хауадан бир къуш келди,
Жерни, кёкню титиретип ол жетди.

- Ол мен тутхан кёгюрчюнню жашырма,
Расул , бермей, мени къурлай ашырма.
Расул айтды: «Бир къой берейим санга,
Сен багъышла бу кёгюрчюнню манга».

Ол кѳуш айтды: «Кѳой эт манга жарамаз,
Балаларым кѳойну этин ашамаз.
Аллах жазгѳан ырысхыны бер манга,
Аллах жазгѳан ырысхыны бер манга».

Кеси этими кесип берейим санга.
Сени этинг керек тѳуйюлдю,— деди, манга
Расул айтды: «Адам эт татлы болады.
Сѳзюмю эшит. Эшитген кѳутлау болады».

Расул кѳп кѳайгѳыгѳа, сагѳышха батханд.
Бу кѳуш аны сѳзлерине кѳарагѳанд.
Жарашдыла, бичакѳны келтирдиле,
Болгѳан асхап кѳп кѳайгѳыгѳа кирдиле.

Бу мубарек алды бичакѳ кѳолуна.
Тартды, бичакѳ кесмей кѳойду онгуна.
Кесмей кѳойду аны терисин бичакѳ,
Кѳалай кессин, «Кесме», — деп анга Аллах.

Таууш келди бичакѳгѳа: «Кесме,— деди,—
Тѳюз адамны этин кесме»,— деди.
Ла иллаха, иллалаху я лАллах,
Ла иллаха, иллалаху я лАллах.

Ол кѳгѳюрчѳюн силкинди, болду Жабраил,
Ол кѳуш силкинди, болду Микаил.
Дедиле: «Биз сени не этеринги сынай эдик,
Шафагѳатынгдан излеп келе эдик.

Эт шафагъат, онушар башчынг,
Битеу фыйгъамбарланы алчысы». .
Фагъылату, фагъылату, фагъылат,
Фагъылату, фагъылату, фагъылат.

Нюр Мухаммад, Мустафагъа салауат,
Я Аллахым, рахмат эт Мухаммадха,
Эки дуняны тынчлыгъын бер Ахмадха,
Амин, Амин, Амин, Амин, Я Аллах,
Амин, Амин, Амин, я Аллах.

ТЁРТЮНЧЮ БЁЛЮМ

**Тюркде жашагъан
жерлешлерибизни
зикирлери**

тамам кыркъ жыл жыларла.
Кюнде кюйюп бишер асыланы териси,
Тёрт минг кяфырны бирден силдер
заббанийни бириси.

* * *

Бал шербетле ичерле,
салкынында олтуруп,
Файгъамбарны умметлери
тёгерегин толтуруп.

Юч минг жыллыкъ кыыл кёпюрюню
учханлай ётерле,
Бек кыууанып, шукур этип,
жаннетлеге жетерле.
Жаннетледе мёлекле
«Хош келдигиз» деп келирле
Жаннетледе жатарла.
Аурумайын, ёлмейин,
Сууукъ болмайын, ач болмайын,
жаханим азап кермейин.

***

Мен кетгинчи уллу Аллах
хар айтырын раз этди,
Юмметиме элли намазны фарыз этди.

Муса бла кенгешип,
мен ишими тындырдым,
Къайтып келип, мен аны
беш намазгъа жыйдырдым.

Къайтып келдим, къуддуса,
ала бла кёрюшдюм,
Жатхан орунум сууумай,
мен Меккагъа жетишдим.

(Kuzey Kafkazyа, 1980, №58, 40-42 бетле)

КЪАЗАУАТ ЖЫР

Турчу, Аубекир, суйген тенгим,
Келчи былай къатыма.
Атланайыкъ узакъ жолгъа,
Минчи тору атынга.

Тенгле минип атларына
Узакъ жолгъа кетерге,
Салам берип къартларына,
Дин къазауат этерге.

Ай жанып чыкыгъан эди,
Жулдузла да жылтырай,
«Сау кёрейим балам», дей,
Къарт анам да къалтырай.

Анам, жаным, сен жиляма,
Сюрт жыламукъларынгы,
Дин къазауатха барама,
Излеме къабырымы.

Мени къабырым боллукъду
Кенг тюздеде, таулада.

Къоркъма, анам, къалмаз къаным
Бир тамчы да жаулагъа.

(«Бирлешик Кавказия», Истанбул, 1964, №1 ,
42 бет.)

МАРХАБА

Салам сизге миллетибиз,
Ахшы болсун кюнлерибиз,
Бизни да бир тынгылагъыз,
Элим, мархаба, мархаба!

Ахшы болсун жашауугъуз,
Татлы болсун ашауугъуз,
Болмасын хич бушууугъуз,
Элим, мархаба, мархаба!

Келгенсиз бизни санап сиз,
Къонакъбыз, кетерикбиз биз,
Уо жарсыгъыз, уо кюлюгюз,
Элим, мархаба, мархаба!

Адетибиз-тёребизни
Юйретигиз бизге, къартла,
Биз тюрлю болмайыкъ артта,
Элим, мархаба, мархаба!

Терек битмеген сыртлары,
Жашагъан, туугъан журтлары,

Элибизни бек къартлары,
Сизге, мархаба, мархаба!

Арба жүрюген ызлары,
Къолундагы къобузлары,
Элими жетген кызылары,
Сизге, мархаба, мархаба!
Кёкге учхан кёк къушлары,
Хунадагы акъ ташлары,
Элими жетген жашлары
Сизге, мархаба, мархаба!

Суу бойнунда кыайыклары,
Арбазлары, къабаклары,
Элибизни ууаклары
Сизге, мархаба, мархаба!

Таулада жыйылган кыойлары.
Чешмеден акыган суулары?
Этиле турган тойлары,
Элим, мархаба, мархаба!
(«Кюзгю» журналдан, Афион, Тюрк
республика)

МУНАЖАТ

Азраил алып кетер жанынги,
Адамла тюзетир эки санынги,
Къангагы салып, сени ала жууарла,
Эки къатлы акъ бла сени чырмарла,

Ахлуларынг жансыз атха миндирип,
Жолгъа къыстау чыгъарла,
Элте барып, тар къабыргъа сугъарла,
Сора ызынгдан эгечлеринг жиллярла.

Ол адамла юсюнгю бастырып кетерле,
Мункир Нанкир мычымайын жетерле,
Санга соруу, сууал къурурла,
Жуабын бермесенг, токъмакъ бла урурла. . .

*(Мунажат Тюрк Республикада Измир шахарда
жашагъан 72-жыллыкъ Къочхарланы (Батчаланы)
Зубейдадан 1995 жылда жазылып алыннганды.)*

* * *

Аллах-Аллах, дедим да,
Устаз келди къатыма.
Аллах азап бермесин,
Аны кёрген жашыма.

Аны кёрген къалай да
Жюреклени ичинде.
Сурат болуп кёрюнсюн
Кёзню-къашны тышында.

Кераматлыгъы тау кибик,
Дуниялыкъгъа шау кибик.

Дунияла бир кюн кетерле,
Соруу кюнле жетерле,

Дунияны тутхан ол харип жанла
Ол кюнледе не этерле?

Бир кюн туугъан
Бир кюн ёлмезми?
Бу дунияны кёрген,
Ахыратны кермезми?

Зыраф жойма заманны,
Ийме нафсыны солуна,
Берме эркинликни
Ибилисни кьолуна.

Намаз этмединг дер да,
Санга гюнях буюрур.
Сенден ёлген кюнюнгде
Ийманынгы сыйырыр.

Аллах, Аллах, я Аллах,
Ийманымдан айырма,
Алалах, Аллах, сыйлы Аллах,
Кьуранымдан айырма.

Аллах, Аллах, я Аллах,
Ийманымдан айырма,
Алалах, Аллах, сыйлы Аллах,
Кьуранымдан айырма.

Зикир Тюрк Республикада Кьочхарланы (Батчаланы)
Зубейдадан 1995 жылда жазылып алыннганды.

Чабдарланы Сюлемен

Къарачай бла Малкъарны дин ахлулары

Огъары Чегемни дин ахлулары.

Малкъарукъланы Ибрагим-хажи
бла Чыпчыкъланы - ?

Ахметланы Локман бла
Жанатайланы Жанакъайыт 1898 ж

Сотталаны Бижат, Насталаны Мухадин,
Ёзденладан, Сотталаны Ёрюзмек Хажы,
Насталаны Зекерия 1950 ж. Къызыл Къая

Сотталаны Бижат

Будайланы Хусей

АНГЫЛАТЫУЛА

Айя Суфия - Стамбул шахарда улуу межгит, крестин заманда, Византияны кезиуюнде килиса болгъанды.

Акъраб - къара къурт.

Акъууба - азапны бир тюрлюсю.

Айлейим - къумукъ сёз айтайым.

Аллахны амуру - Аллахны буйругъу.

Акъыр (факъыр) – жазыкъ, харип.

Акъыл-балыкъ – бусагъатда адамны психология кёрюмдюсюн ачыкълагъан сёз тутуш эки сёзден къуралгъанды – биринчисини магъанасы таза кёрюне эсе, экинчисинде семантика тюрлениуле болгъандыла. Арабча «баллигъ» деген сёз кеси аллына «акъыл-балыкъ» деген магъананы тутады

Аласту бирабикум - сизни Аллахыгъыз менмеми?

Анбият (ар. анбияаы - файгъамбарла) - файгъамбарланы къаууму.

Андарун (адурруун) - къарагъандыла.

Ансар – (ар. «болушуучу»). Мухаммад файгъамбар асхаплары бла Меккадан Мадинагъа келгенде, анда жашагъанладан аны динин алгъанлагъа айтхандыла.

Аслуларын оланы (аслу - мурдор)- динни тамалын билиу.

Ассалату - намазны заманы жетгенди деген магъанада.

Асхабла – ызындан баргъанла.

Аулиат – Аллахны жанында сыйлы кёрюнген адамла.

Ахмаду Мухдарин – Мухаммад файгъамбарны сыйлы атларындан бири.

Аят - айтым.

Бади шахим – падчахым.

Бейтуллах тауаф (арабча «бай» - юй, байтуллах - Аллахны юйю, тауаф - айланыу) - Кябаны төгерегине айланыу.

Бекинат (ар. байинат) - аятланы къаууму.

Боракъ (ар. буракъ) – Мухаммад файгъамбар кёкге чыккъъан ат. Ол сейирлик ат болгъанды – къанатлы, узун къулакълы. Сёз арап тиден «жылтырауукъ, жылтырагъан» деп кёчюрюледи.

Бурхан - шагъатлыкъ.

Гъадни жаннет – сегиз жаннетди бири, бек ахшысы - фердаус.

Гъажис - бек къарт-къарыусуз.

Гъаламат- бир затны ишаны.

Гъамин (ар. амин)- тюздю деген магъанада.

Гъарасат – къыямат кюн къабырдан къопханла жыйылгъан жер.

Гъауфа айлай алифлами (Алим. Лям. Мим.) – Къуранда 29 сура бу сёзле бла башланады, магъанасы белгисизди.

Гъафул - улуу кёллюлюк.

Гъашыкълыкъ – сүймеклик.

Гъыйбадат(гъабдун - къул) - къуллукъ.

Дааиман абада - хар заманда.

Далил – тамата, башчы, жол кёргюзтюучю.

Дахий - дагъыда.

Делил – кертиликни шарты.

Жаддал – уллу ата.

Жар жар - тюрк тилледе тепсегенде, жырлагъанда айтылгъанды.

Жафа - гузаба.

Жумла гъалам – битеу да.

Заббанийле - гюняхлыланы сюрюучю мелеуеклени аты.

Загъиф гъапда – жазыкъ халда.

Загъыф уммет – жарыкъ уммет.

Захмат - тарлыкъ.

Зайнулгъабдин - бир дин ахлусуну аты.

Зикир таси х - Аллахха махтау этмек.

Зулжалал – Аллахны 99 сыйлы атындан бири.

Зулкъарнийде хийлаф бар - Узейир, Локъман, Зулкъарнайин- бу юч файгъамбарны кертилиги ишек болгъаны себепли, аланы дайым бир тизмеде айтадыла. «Хийлаф» деген сёздю арабча «даулаш» деген магъанадады. Зулкъарнейни аты уа (бирле анга Александр Македонскийгеча къарайдыла) кюмюш такъыясыны эки мюйюзю болгъаны бла байламлыды. Зултматлыкъ - артыкълыкъ.

Зульфакъар – Мухаммад файгъамбарны айтхылыкъ кылычыны аты, артта ол аны киеую Алийге ётгенди.

Изин – (изну) – эркинлик.

Имам – жамауатха намазны этдирген адам.

Керамат – Аллахны сейирлигини ишанлары.

Кёмек - (тюрк тилден) - болушлыкъ.

Куфру - ар. кяфырлыкъ.

Къаламтар - къаламла жыйыучу орунчукъ.

Къалыубала - (ар. къалю - кёп, балаа - айтдыла) - бу

сёзню орнуна арап тилде «алмисакъ» жүрюйдю.
Къарачай-малкъар тилде сёз 2-чи магъана да алгъанды
эмда эрттеден деген магъананы тутады.

Къанагъат – бардан тоюм жокъ.

Къарыз - борч толтуруу.

Къасауат жүрек – къаты жүрек.

Къаусана – эм бийик жер.

Къуба – Медина шахарны бир тийреси, анда
биринчи межгит ачылгъанды.

Къуддус – Иерусалимни арабча аты.

Куллу гъалам - битеу алам.

Кяфурун тазгийт - кёп зикир этебиз.

Ланат - налат.

Лафа - чёргем.

Мархабай – арабча «мархабан» – хош келигиз
деген магъананы тутады.

Масх - абидез алгъанда сууну сюртюу.

Махлукъат - Аллах жаратхан битеу зата.

Машакъат - тансыкълыкъ.

Махшар – къыямат кюн битеу жаны болгъанла бир
жерге жыйылып, тирилликдиле. Алайда уллу Аллах
инсанладан гюняхны-сууабны эсебин сурарыкъды. Ол
жерни аты Махшарды.

Мединаль – мединачы.

Мехат (ар. Микъат) - Мекканы тегерегинде
жуунуучу жерлени аты.

Мехмет - сынау.

Мигържа (мирадж) кёкге чыгыу, кёкге ёрлемек.

Мимбар – имам худбада адамлагъа бети айланып
сюеген жер.

Мисал - сёз ючюн деп,юлгю келтиргенде айтылады.

Михраб – имам сюелген жер межгитде.

Мугъзижат – фыйгъамбарланы кьолундан келген сейир затла.

Мукъмин закирле - Аллахха ийнанып, атын эскериучюле.

мукъдадий (мухтатий) - ызындан баргъанла.

Мусафир - ар. жолоучу.

Набий – фыйгъамбар.

Надам (надан) - жахиллик къысхан заман.

Нафс --жаны бар болгъанны билдирген солуу не да этмей амалы болмагъан борч, адамны саны.

Неже - кир-кипчик.

Нукъа ашыкъ – суймеклик.

Нукъа кьолну гъарабы – хурмала битген жерде жашагъан араблы.

Нюр (нёр) – жарыкъ.

Олжан - къабырла, ол дуня. Эрттегили, унутула баргъан сёз.

Рабигъул аууал ай – Мухаммадны фыйгъамбар туугъан ай.

Расул (ар. келечи) - Мухаммад фыйгъамбарны, анга фыйгъамбарлыкъ келгенден сора, сыйлы атларындан бириди.

Рауза - къабыр, кешен.

Рахму - жазыкъсынмакълыкъ.

Румая - хурма, жаз тил бла жаннет ашы дген магъанада.

Сала кьуугъунига кычырылгъан азан.

Саф - сатыр.

Сафар – жолоучу, жолоучулукъ.

Сидрат (сидратуль мунтаха) – жетинчи кёкню
Аллах айыргъан жер.

Сильсиль (сильсиля) -- ислам динни философиясын айнытуда терен билимни бирден бирге ётдюрген шыйыхланы тизмесиди. Шыйыхла жашырын билимлерин бирден бирге ётдюрюп, юзмей баргъанлары ючюн, анга «алтын сынжыр» да дегендиле. Дин адамланы арасында жүрюген таурухлагъа кёре, аллай бир силсилягъа Чабдарланы Сюлемен шыйых да киргенди.

Суал - соруу.

Суурун - сыбызгъыгъа ушаш музыка инструмент.

Субханаллязи – махтау анга.

Сумма алхам дуллиях - энтда Аллахха махтау.

Сырма – ахыр. «Файгъамбарны сырмасыса» – ахыр
файгъамбарса деген магъанада.

Табих (Тамигъ, такбир, тасбих, тахлил, тахмид) –
махтау салыу.

Тадж – бир магъанасы - падчахны баш кийими,
экинчиси - баш, бек магъаналы.

Тамугъ - жаханым.

Тасбих – махтау салыу.

Тавсир - Къуранны ангылатыулары.

Тахият – багъалау, улулау, саламлашыу.

Тахриф - харфны ызлау.

Таямум- топракъ бла абидез алыу.

Тезик - тюрк тилинде «терк» деген магъанада.

Тууаф этип хужурасын – тауаф – тегерекайланыргъа,

хужура – шыйыхла тургъан отоу. Мында магъана:
файгъамбарны кёрюрге келген нёгерлери бары да
ол тургъан жерге сыйынмай, амалсыздан юйню
тёгерегине айланадыла.

Уагъда - сёз бериу.

Уажип – къаты сюннет.

Уарис - ызындан къалгъанла.

Уафа - файда, магъана, барын төлеу.

Уджра - кезиу.

Уугъар - анга.

Фагъылату, фагъыла – иш, ишлеу.

Фазлу - хурметлилик, кенг жүреклилик.

Фана - хаух.

Фарахат (парахат) - рахат.

Фарыз – Аллах этерге буюргъан затла - намаз этиу,
ийманны башха борчларын тамамлау.

Фасаллий - намаз эт.

Фасыкъ - Аллах айтханнга сыйынмагъан.

Фашман - бушуулу, мудах.

Фирдаус – сегиз жаннетден эм сыйлысыны аты.

Хабиб – ар. «сюйгеним», «сюйюннген» деген
магъанада.

Хабибуллах Мустафа Мухаммад файгъамбарны
сыйлы атларындан бири.

Хадис - файгъамбарладан къалгъан сёзле.

Хажжат - керекли.

Хажарун асуат - Мекканы къара ташы

Хажи Осман - Ёрюзмек хажини атасыны
къарындашы, шыйых.

Хажират - кёчгюнчюлюк.

Хамма шагъат - дайым да шагъат.
Хани - ала.
Хас къулу - тама этиу.
Хафиз - Къуранны азбар билген.
Хейли заман - бир бёлек заман.
Хикмат – Аллахдан келген.
Хитмат - жумуш этиу.
Хукму - оноу.
Хункер - патчахны аты. Хурла – жаннет къызлары.
Хутба – ууаз бериу.
Хымма – барысы да, битеу да, мында битеу да
Меккада деген магъанада жюрийдю.
Шаддат - дуняда жаннет ишлетирге кюрешген
падчахны аты.
Шам Шариф - сыйлы Шам.
Шарафутдин шыйых - Шамда дин ахлусуну аты.
Сотталаны Ёрюзмекхажиге болушлукъ этип тургъанды,
ары кёчерликлеге да къагъытла къурагъанды.
Шафагъат – шагъат, ёкюл.
Шафиг - болушлукъ.
Шафигъ бил малакул маутха – жан алыучу мёлеуекте
тыйгъыч.
Я даха – эсли, акъыллы
Я-раббана - бизни Аллахыбыз.
Ярс бушуу, къайгъы сёз.

Китапны хазырлауда болушханланы тизмеси:

1. Абшаланы (Таумурзаланы Юсуфну кызы) Лейла, 1923, Нальчик шахар.
2. Алийланы Мажирни жашы Алий, 1964, Яникой.
3. Байсыланы Муссаны кызы Куна, 1890, Аргудан.
4. Башийланы Таукъанны кызы Налжан, (1896-1998), Хасанья.
5. Биттираны Хамзатны жашы Чапай, (1914-2008), Герпегеж.
6. Боллуланы Османни жашы Жабраил, 1942, ТёбенЧегем
7. Будаиланы Хусейни кызы Нюржийхан, 1939, Нальчик.
8. Гадийаны Татайны жашы Матгерий (1896-1982), Хасанья.
9. Газайланы Магомет, 1921, Яникой.
10. Жарашууланы Хызыр, 1930, Булунгу.
11. Жекеланы (Къубадииланы Османни кызы) Фази, 1930, Бабугент.
12. Залиханланы Башир, 1895, Тегенекли.
13. Искандерланы Ханифа, 1889, Огъары Басхан.
14. Кучмезаны Хаким, 1910, Герпегеж.
15. Къайталаны Магомед, 1956, Нальчик.
16. Къочхарланы (Батчаланы) Зубейда, 1923, Измир, Тюрк Республика.

17. Османланы Мусосну кызы Мариям, 1923, Барамта.

18. Сардиянланы Магомед, 1922, Барамта.

19. Таппасхананы (Кьумукъланы) Дюгерхан, 1932, Измир, Тюрк Республика.

20. Толгъурланы Мачакъ, (1932-2009), Акъ Суу.

21. Улакъланы Махаметгерийни жашы Зейтун (1920-2007), Кенделен.

22. Чочайланы Локъманны Мариам, 1929, Кенделен.

23. Эристауланы (АсанланыМаилны кызы) Налжан, (1900-1972), Ташлы-Тала.

24. Эристауланы Шаухалны жашы Къасым, (1900-1983), Хасанья.

Хайырланган китапла:

1. Эски къарачай-малкъар адабият. Нальчик, 2002.

2. Къарачай-малкъар фоклор. Хрестоматия. Нальчик, 1996.

3. Тоторкулов К. - М. Великий певец Кавказа. Черкесск, 2006.

БАШЛАРЫ

Биринчи бѐлюм. Дин адабиятны айныу жоллары.

Ислам динни Малкъарда бла Къарачайда сингиу жоллары	4
Къарачай-малкъар медирселе	7
Дин адабиятчылыкъ	16

Экинчи бѐлюм. Энци хат

Кипкеланы Тогъузакъ	29
<i>Абдуллах шыйыхха</i>	
Чабдарланы Сюлемен	32
Уста къатынлагъа барып сормагъыз	
<i>Мунажат</i>	
<i>Сарнау этген къатынлагъа</i>	
Кязимни биринчи китабы.	50
<i>Ийман-ислам</i>	
<i>Мѐлекле</i>	
<i>Китап</i>	
<i>Файгъамбарла</i>	
<i>Къыямат</i>	
<i>Къадар</i>	
<i>Исламны фарызлары</i>	
Къудайланы Нух	65
<i>Ийман-ислам</i>	
<i>Ёлюм келир сунмай туруп...</i>	
Къулийланы Жалдуз	72
<i>Мунажат</i>	
Хачирланы Юсуф	75

Женнет	
Жаханым	
Асанланы Налжан	80
Мокъаланы Хамбийге	
Ахметланы Локъман	83
Алдатмагъыз азырзаман дуниягъа	
Файгъамбар бла ибилисни арасында ушакъ	
Кёчгюнчюлюк	
Сотталаны Бижат	94
Кёк бла жерни арасы	
Аллахны юйюне кетгенле...	
Биз чыкъгъанбыз, я Аллах...	
Каппушланы Ахья	106
Бу дуния. . .	
Акъбайланы Исмаил	116
Семенланы Исмаил	122
Сал, Аллахым, сыйлы болгъан Кябагъа	
Ана тилде силсила	
Он жылда башладым	
Беш ууахты нюр намаз	
Амин, Я Аллах	
Аулиата	
Будайланы Хусей	153
Кязимге	
Энди хазыр болугъуз	

Ючюнчю бёлюм. Халкъ аузундан

Акъылбалыкъ болгъанла	163
Асанланы Локъман хажиге	166
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа	172

Ахшам намаз кбылгъаннга	174
Бисмилляхи деп башлайым бу дуняны...	175
Бисмилляхи деп башлайым	177
Муслийманмыса сен?	182
Намаз сыйлы кбулукъду	183
Жашлай ёлюрме деп	184
Ашхаду илля илляха илляллах	186
Кёзюмю ачып къарайма	186
Ибрагим фйгъамбарны назмусу	190
Ийман	196
Маулид	197
Эскертиу	235
Расул	240
Салауатла салыгъыз	244
Уллу Аллахха тоба этейик	245
Фйгъамбарны назмусу	246
Алдатмагъыз ахырзаман дунягъа	253
Ибрагим фйгъамбар	255
Сыннган кшошунну жыры	262
Уллу Аллахха ийнанмагъан ассыды	265
Бир Аллахха биш ийип...	269
Маулид	274
Мухаммад фйгъамбарны кёкге чыкъгъаны	287
Мухаммад фйгъамбарны дунядан кёчгени	292
Ай, къарындашла, тынгылагъыз...	305
Расул бла кзуш	311

**Тёртюнчю бёлюм. Тюркде жашагъан
жерлешлерибизни зикирлери**

Хар бир ишни ...

315

Заббанийле келирле ...	315
Бал шербетле ичерле...	316
Мен кетгинчи улуу Аллах ...	316
Къазауат жыр	317
Мархаба	318
Мунажат	319
Аллах-Аллах, дедим да...	320
Суратла	322
Ангылатыула	328

Биттирланы Шамшудинни кызы Тамара.
Къарачай-малкъар дин назмучулукъ.

Биттирова Тамара Шамсудиновна.
Карачаево-балкарская духовная поэзия.
(Исследование. Тексты.)

Печатается в авторской редакции
Компьютерная верстка - А. А. Кубадиева
Технический редактор М. И. Таппасханова

Формат А-5
Гарнитура "Арно про". Усл. печ. л. 15.0
Тираж 500 экз.
Подписано в печать 02. 12. 10

Отпечатано: ЧП "Полиграфия". Лицензия № 15
от 22. 01. 03

КБР, г. Нальчик, ул. Чернышевского, 131